

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

TRABZON'DAKİ GELENEKSEL OYUNCAKLARIN HALKBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Fatmagül AKBAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TRABZON'DAKİ GELENEKSEL OYUNCAKLARIN HALKBİLİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Fatmagül AKBAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Fatmagül AKBAŞ tarafından hazırlanan “Trabzon’daki Geleneksel Oyuncakların Halkbilimi Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 17.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Başkan)

Doç. Dr. Şirin YILMAZ (Danışman)

Doç. Dr. Zehra KADERLİ (Üye)

Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ (Üye)

Doç. Dr. Pınar KASAPOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

...../...../.....

Fatmagül AKBAŞ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Şirin YILMAZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Fatmagül AKBAŞ

TEŞEKKÜR

Trabzon'daki geleneksel oyuncakların incelendiği bu çalışmanın her aşamasında bana zaman ayırarak, bilgi birikimi ve tecrübesiyle yol gösteren, sayın danışman hocam Doç. Dr. Şirin YILMAZ ve değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Doç. Dr. Zehra KADERLİ, Doç. Dr. Pınar KASAPOĞLU ve Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ'a teşekkür ederim.

Saha araştırması sürecinde Trabzon İli'nde uğradığım ilçe ve köy sakinlerinin misafirperverliklerine, benden bilgi, tecrübe ve deneyimlerini esirgemeyen ve zaman ayırarak oyuncak yapan tüm kaynak kişilere teşekkür ederim. Ulaşım konusunda bana yardımcı olan kardeşim ve dayıma, mülâkat sürecinde öğrendiğim ama fotoğrafla sabitleyemediğim oyuncakları yapmamda bana yardımcı olan dayım Mecit YILMAZ'a, destekleriyle beni motive eden arkadaşlarıma ve arkadaşım Berra SARAL'a teşekkür ederim. Ayrıca tez sürecinde bende maddi manevi desteğini esirgemeyen akrabalarım, aileme; özellikle babam Erdoğan AKBAŞ ve her daim yanımda olan, köye her gitmesinde elinde oyuncak ile dönen annem Ayşe AKBAŞ'a teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

AKBAŞ, Fatmagül. *Trabzon'daki Geleneksel Oyuncakların Halkbilimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2023.

Çocuk ve yetişkinlerin geleneksel ekolojik bilgi bağlamındaki yaratıcılıklarını ortaya koyan ve çocukluk çağıyla özdeşleşmiş olan oyuncaklar geleneksel bilginin korunmasını, kültürün kuşaklar arasındaki aktarımını sağlamaktadır. Ekolojik çevredeki malzemeler kullanılarak üretilen oyuncaklar bireyin ait olduğu çevreyi tanımasına ve kültürel formlar kapsamında oyuncaklar etrafında üretilen oyunlarla toplumsallaşmasına hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra oyuncakların yapımı ve onlarla oyun kurulması bireyin bilişsel ve fiziksel gelişimini desteklemektedir.

Oyuncaklar, bünyesinde kültürel, sosyal, coğrafi ve ekonomik özellikler taşıyan maddî kültür ürünüdür ve sosyal, beşerî birçok bilimin inceleme alanına girmiştir. Aynı zamanda bu çalışmanın, birçok bilimin kavşak noktasında yer alan halkbilimi disiplini çerçevesinde yapılmış olması farklı disiplinlerden yararlanılmasını doğurmuştur.

Bu çalışmada Trabzon örneklem alan olarak seçilmiştir. Buradan derlenen oyuncaklar halkbilimi çerçevesinde incelenmiştir. Tezin ilk bölümünde, oyun ve oyuncak ilişkisi kavramsal çerçeve çizilmiş, oyuncak hakkında yapılmış çalışmalar tanıtılmıştır. İkinci bölümde, Trabzon'un tarihi, coğrafi ve sosyo-ekonomik özellikleri hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise sahadan derlenen oyuncakların yapımında kullanılan malzemeler, yapım aşamaları, oyuncak tercihinde cinsiyet farklılığı, oynanış şekline ait bilgiler fotoğraflarıyla birlikte göz önüne serilmiştir. Derlenen oyuncaklar ürün, ürünü yapan ve ürünle oynayan çerçevesinde performansın parçası oluşu bakımından incelenmiştir. Ham madde temininden oyuncak yapımı aşamasına kadar gerçekleşen süreç boyunca halkbilimsel unsurlar saptanmış ve etrafında şekillenen geleneksel oyun çeşitliliği tespit edilmiştir. Böylece söz konusu oyuncakların kültür

içinde doğuşu ve şekillenışı ortaya koyulmuş, etraflarında oluşan kültürel unsurlar halkbilimi perspektifinden incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Gelenek, Maddî Kültür, Geleneksel Oyuncak, Geleneksel Oyun, Trabzon.

ABSTRACT

AKBAS, Fatmagul. *An Examination Of Traditional Toys Of Trabzon From The Point Of Folklore*, Master Thesis, Ankara, 2023.

Deciphering the creativity of children and adults in the context of traditional ecological knowledge and identified with childhood, toys ensure the preservation of traditional knowledge and the transmission of culture between generations. Toys produced by using materials in the ecological environment serve the individual to recognize the environment he belongs to and socialize with the games produced around toys within the scope of cultural forms. In addition, the construction of toys and the establishment of games with them support the cognitive and physical development of the individual.

Toys are the product of material culture, which has cultural, social, geographical and economic features, and have entered the field of study of many social and human sciences. At the same time, the fact that this study was carried out within the framework of the discipline of folklore, which is at the crossroads of many sciences, led to the use of different disciplines.

Trabzon was chosen as the sample area in this study. The toys compiled from here were examined within the framework of the discipline of folklore. In the first part of the thesis, the conceptual framework of game and toy was drawn, and the studies about toys were introduced. In the second part, general information about the historical, geographical and socio-economic characteristics of Trabzon is given. In the third part, the materials used in the creation of the toys collected from the area, the stages of creation, the gender difference in the choice of toys, and the information about the way of playing are presented together with their photographs. The compiled toys were examined in terms of being a part of the performance within the framework of the product, the product maker and the product player. During the process from the procurement of raw materials to the

construction of the toy, folkloric elements were identified and the traditional game variety formed around it was determined. Thus, the birth and formation of these toys within culture have been revealed, and the cultural elements formed around them have been examined from the perspective of folklore.

Key Words

Tradition, Material Culture, Traditional Toy, Traditional Game, Trabzon.

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.: Aktaran

İ.Ö.: İsa'dan önce

KTLS: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü

M.Ö.: Milattan önce

M.S.: Milattan sonra

Vd.: Ve diğerleri

Vs.: Vesaire

FOTOĞRAF DİZİNİ

- Fotoğraf 1: Mısır bebeğın önden görünüşü
- Fotoğraf 2: Mısır bebeğın yandan görünüşü ve küpesi
- Fotoğraf 3: Mısır bebek 2
- Fotoğraf 4: Çalı bebek
- Fotoğraf 5: Çalı bebeğın yapım aşamaları
- Fotoğraf 6: Çalı bebeğın yapım aşamaları
- Fotoğraf 7: Bez bebek
- Fotoğraf 8: Bez bebeğın yapım aşamaları
- Fotoğraf 9: Bez bebeğın yapım aşamaları
- Fotoğraf 10: Yastık bebek
- Fotoğraf 11: Seccade bebeğın yapım aşaması
- Fotoğraf 12: Seccade bebek
- Fotoğraf 13: Hardama bebek
- Fotoğraf 14: Elma bebek
- Fotoğraf 15: Elma bebek
- Fotoğraf 16: Fındık bebek
- Fotoğraf 17: Yaprak bebek
- Fotoğraf 18: Yaprak bebek 2
- Fotoğraf 19: Oyuncak beşik
- Fotoğraf 20: Pelit meyvesinden tencere, tava, bardak tabak
- Fotoğraf 21: İçine goliya ve sarma koyulmuş pelit meyvesi
- Fotoğraf 22: Çamurdan mutfak, oflan ve ocak
- Fotoğraf 23: Çamurdan ocak
- Fotoğraf 24: Kızılağaç yaprağından tabak çanak
- Fotoğraf 25: Çamurdan tencere
- Fotoğraf 26: Çamurdan tabak
- Fotoğraf 27: Çamurdan tava
- Fotoğraf 28: Sulak yerde biten ot
- Fotoğraf 29: Sulak yerde biten ottan yapılan ürünlerin yapım aşaması
- Fotoğraf 30: Sulak yerde biten ottan yapılan ürünlerin yapım aşamaları

- Fotoğraf 31: Sulak yerde biten ottan yapılan sandalye, koltuk
- Fotoğraf 32: Sulak yerde biten ottan yapılan yemek masası ve sandalyeler
- Fotoğraf 33: Ahşaptan yapılmış mutfak
- Fotoğraf 34: Ahşaptan yapılmış oturma odası
- Fotoğraf 35: Ahşaptan yapılmış yatak odası
- Fotoğraf 36: Ahşaptan yapılmış koltuk
- Fotoğraf 37: Fasulye yaprağından yapılmış dantelli örtü
- Fotoğraf 38: Fasulye yaprağından yapılmış dantelli örtünün yapım aşamaları
- Fotoğraf 39: Oyuncak sepet
- Fotoğraf 40: Oyuncak yayık
- Fotoğraf 41: Makaradan araba
- Fotoğraf 42: Elmadan araba
- Fotoğraf 43: Mısır kuturundan araba
- Fotoğraf 44: Tel araba
- Fotoğraf 45: Ahşap araba
- Fotoğraf 46: Bilyali
- Fotoğraf 47: Direksiyonu demirden yapılmış bilyali
- Fotoğraf 48: Tahta araba
- Fotoğraf 49: Oyuncak araba
- Fotoğraf 50: Dozer
- Fotoğraf 51: Kamyon
- Fotoğraf 52: Lastik araba
- Fotoğraf 53: P araba
- Fotoğraf 54: Caara (Helikopter)
- Fotoğraf 55: Ahşap uçak
- Fotoğraf 56: Kâğıt uçak
- Fotoğraf 57: Kâğıt gemi
- Fotoğraf 58: Ahşap gemi
- Fotoğraf 59: Fındık dalından direksiyon
- Fotoğraf 60: Üzüm asmasından direksiyon
- Fotoğraf 61: Yayık kelepçesinden direksiyon
- Fotoğraf 62: Mart çiçeği

- Fotoğraf 63: Mart çiçeğinin düdük olarak kullanımı
- Fotoğraf 64: Karahindibadan düdük
- Fotoğraf 65: Sarı papatya
- Fotoğraf 66: Arpanın özünün çıkarılması
- Fotoğraf 67: Arpadan düdük
- Fotoğraf 68: Zurna, düdük/zipçük
- Fotoğraf 69: Dal ile kabuğun ayrılması
- Fotoğraf 70: Karayemiştten düdük
- Fotoğraf 71: Karayemiştten düdüğün malzemeleri
- Fotoğraf 72: Fazlalık yaprağın kesilmesi
- Fotoğraf 73: Pervanesi kâğıttan olan firfilak
- Fotoğraf 74: Pervanesi kâğıttan olan firfilağın malzemeleri
- Fotoğraf 75: Firfilağı yapıştırmak için kullanılan diken ve yaban hurması
- Fotoğraf 76: Karayemiş yapraklı firfilak
- Fotoğraf 77: Karayemiş yapraklı firfilağın malzemeleri
- Fotoğraf 78: Hardamadan firfilak
- Fotoğraf 79: Hardamadan firfilağın pervanesi
- Fotoğraf 80: Kaşkaval
- Fotoğraf 81: Düğmeden filındırak
- Fotoğraf 82: Canlı mı cansız mı oyunu
- Fotoğraf 83: Zirzilak
- Fotoğraf 84: Pat pat
- Fotoğraf 85: Yaprak patlatma
- Fotoğraf 86: Çakıldak
- Fotoğraf 87: Elmadan inek
- Fotoğraf 88: Çubuktan inek
- Fotoğraf 89: Çamurdan inek.
- Fotoğraf 90: Salatadan eşek
- Fotoğraf 91: Ördek
- Fotoğraf 92: Tahta tüfek
- Fotoğraf 93: Tabanca
- Fotoğraf 94: İncir ağacından yapılmış patlavuç

- Fotoğraf 95: Komardan yapılan patlavuç
- Fotoğraf 96: Liğordan su tabancası
- Fotoğraf 97: Liğordan su tabancasının önden ve arkadan görünümü
- Fotoğraf 98: Liğordan su tabancasının suyla doldurulması
- Fotoğraf 99: Ok ve yay
- Fotoğraf 100: Yay
- Fotoğraf 101: Kılıç
- Fotoğraf 102: Kuş lastiği
- Fotoğraf 103: Ağaçtan topaç
- Fotoğraf 104: Ağaçtan topaç
- Fotoğraf 105: Tahta makaradan yapılan topaç
- Fotoğraf 106: Fındıktan yapılan topaç
- Fotoğraf 107: İnek tüyü
- Fotoğraf 108: İnek tüyünden yapılan top
- Fotoğraf 109: Koyun yünü
- Fotoğraf 110: Koyun yününden yapılan top
- Fotoğraf 111: Eski çoraptan yapılan top
- Fotoğraf 112: Kâğıttan yapılan top
- Fotoğraf 113: İfteri oyuncağının hazırlanması
- Fotoğraf 114: İfteri oyununun oynanması
- Fotoğraf 115: İfteri ile oynanan diğer oyun
- Fotoğraf 116: Kamçı
- Fotoğraf 117: Çivili futbol sahası
- Fotoğraf 118: Fındık ve kiremit ile oynanan oyun
- Fotoğraf 119: Kâğıt uçurtma yapımı
- Fotoğraf 120: Kâğıt uçurtmanın uçuşu
- Fotoğraf 121: Poşet uçurtma
- Fotoğraf 122: Toprak misket
- Fotoğraf 123: Mamuladan yapılmış oyuncak
- Fotoğraf 124: Mamuladan yapılmış oyuncağın döndürülmesi
- Fotoğraf 125: Oyuncak olarak kullanılan eti puf paketi
- Fotoğraf 126: Para olarak kullanılan karayemiş yaprakları

- Fotoğraf 127: Çamurdan değirmen
- Fotoğraf 128: Mısır kuturundan kule
- Fotoğraf 129: Cüz oyunu
- Fotoğraf 130: Cüz
- Fotoğraf 131: Pokuç oyunu
- Fotoğraf 132: El kızartmaca oyunu
- Fotoğraf 133: Pıs oyunu
- Fotoğraf 134: Pıs hareketi
- Fotoğraf 135: Pıs oyunundaki ceza
- Fotoğraf 136: Geldim ateş almaya oyunu
- Fotoğraf 137: Geldim ateş almaya oyunu
- Fotoğraf 138: Zi zi oyunu
- Fotoğraf 139: Mısır atlama
- Fotoğraf 140: Mısır bebek
- Fotoğraf 141: Örgü saçlı mısır bebek ve dağınık saçlı mısır bebek
- Fotoğraf 142: Odun bebek
- Fotoğraf 143: Fındık bebekler ve içinde göliya ve sarma olan pelit meyvesi
- Fotoğraf 144: Düzköy bebekleri
- Fotoğraf 145: Şalpazarı bebekleri
- Fotoğraf 146: Temel ve Fadime bebek
- Fotoğraf 147: Yöresel kıyafetli bebekler
- Fotoğraf 148: Amigurimi Temel ve Fadime
- Fotoğraf 149: Keşan elbiseli Barbie bebekler
- Fotoğraf 150: Mısır huduşundan yapılan bebekler
- Fotoğraf 151: Kızılağaç yaprağından yapılmış sarma
- Fotoğraf 152: Ahşap beton arabası
- Fotoğraf 153: Ahşap araba
- Fotoğraf 154: Ahşap araba ve ahşap gemi
- Fotoğraf 155: Ahşap gemi
- Fotoğraf 156: Trabzon Şehir Müzesi'ndeki bilyalı
- Fotoğraf 157: Tahta araba, Dursun Ali İnvan Müzesi- Uzungöl/Çaykara
- Fotoğraf 158: Lastik araba süren çocuk

Fotoğraf 159: Minyatür bilyalı

Fotoğraf 160: Ağaçtan topaçlar

Fotoğraf 161: Zurna

Fotoğraf 162: Trabzon Şehir Müzesi çocuk bölümü

Fotoğraf 163: Trabzon Şehir Müzesi'ndeki oyuncaklar

Fotoğraf 164: Çakıldak / Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 165: Kuş lastiği / Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 166: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 167: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 168: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 169: Oyuncak at / Dursun Ali İnan Müzesi-Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 170: Liğor

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: 2021 Meyvecilik Verileri

Tablo 2: 2021 Tarla Ürünleri Verileri

Tablo 3: Hayvan Varlığı (Baş)

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1: Odundan tabanca

Şekil 2: Çul oyunu

Şekil 3: Hâkim oyunundaki görevlerin kibrit kutusundaki yerleşimi

Şekil 4: Leb oyunu

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
FOTOĞRAF DİZİNİ.....	x
TABLO DİZİNİ.....	xvi
ŞEKİL DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: OYUN, OYUNCAK KAVRAMI VE OYUNCAKLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	6
1.1. OYUN KAVRAMI	6
1.2. OYUN KURAMLARI.....	10
1.2.1. Biyolojik ve Fizyolojik Kuramlar	10
1.2.2. Psikolojik Kuramlar	10
1.2.3. Sosyolojik Kuramlar	11
1.3. OYUNLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	12
1.4. OYUNCAK KAVRAMI.....	16
1.5. OYUNCAĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	22
1.6. OYUNCAKLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	27
1.7. OYUNCAK HAKKINDAN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	28
2. BÖLÜM: TRABZON’UN TARİHİ, COĞRAFİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	34
2.1. TRABZON’UN TARİHİ.....	34
2.2. TRABZON’UN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	35
2.3. TRABZON’UN EKONOMİSİ	37

3. BÖLÜM: TRABZON'DAKİ GELENEKSEL OYUNCAKLARIN HALKBİLİMİ DİSİPLİNİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	40
3.1. BEBEKLER	40
3.1.1. Mısır Bebek	45
3.1.2. Mısır Bebek 2	46
3.1.3. Çalı Bebek	47
3.1.4. Bez Bebek	49
3.1.5. Yastık Bebek	51
3.1.6. Seccade Bebek	52
3.1.7. Hardama Bebek	53
3.1.8. Elma Bebek	53
3.1.9. Fındık Bebek	55
3.1.10. Yaprak Bebek	55
3.1.11. Yaprak Bebek 2	56
3.1.12. Bal Kabağından Bebek	56
3.2. BEŞİKLER	58
3.3. MİNYATÜR EV EŞYALARI	59
3.3.1. Pelit Meyvesinden Tabak Çanak	62
3.3.2. Çamurdan Oflan ve Ocak	63
3.3.3. Kızılağaç Yaprğından Tabak Çanak	64
3.3.4. Çamurdan Tabak Çanak	65
3.3.5. Sulak Yerde Biten Ottan Mobilya	65
3.3.6. Ahşap mobilya	68
3.3.7. Fasulye Yaprğından Dantelli Örtü	70
3.3.8. Sepet	71
3.3.9. Yayık	71
3.4. ULAŞIM VE İŞ ARAÇLARI	73
3.4.1. Makara Araba	76
3.4.2. Elma Araba	77
3.4.3. Mısır Kuturundan Araba	78
3.4.4. Tel Araba	79
3.4.5. Ahşap Araba	80
3.4.6. Bilyalı	81
3.4.8. Taş Araba	84

3.4.9.	Oyuncak Araba.....	85
3.4.10.	Lastik Araba	86
3.4.11.	P Araba.....	86
3.4.12.	Caara (helikopter).....	87
3.4.13.	Uçak	88
3.4.14.	Gemi	88
3.4.15.	Direksiyonlar	89
3.5.	SES ÇIKARAN MÜZİKLİ OYUNCAKLAR.....	92
3.5.1.	Çıngırak.....	94
3.5.2.	Davul	94
3.5.3.	Düdük.....	94
3.5.4.	Fırılak.....	100
3.5.4.1.	Karayemiş yapraklı Fırılak	102
3.5.4.2.	Hardamadan Fırılak	103
3.5.4.3.	Kaşkval.....	104
3.5.4.4.	Gazoz Kapağından Yapılan Fırılak.....	105
3.5.4.5.	Düğmeden Yapılan Fılındırak.....	105
3.5.5.	Zirzilak/Zurzulak.....	106
3.5.6.	Pat Pat	107
3.5.7.	Yaprak Patlatma	108
3.5.9.	Çakıldak	109
3.6.	OYUNCAK HAYVANLAR.....	111
3.6.1.	Elmadan İnek	112
3.6.2.	Çubuktan İnek	112
3.6.3.	Çamurdan İnek	113
3.6.4.	Kabak Sapından İnek	113
3.6.5.	Bal Kabağından İnek.....	114
3.6.6.	Patatesten İnek	114
3.6.7.	Salyangoz Kabuğundan Koyun.....	114
3.6.8.	Salatadan Eşek	114
3.6.9.	Ördek.....	115
3.6.10.	Oyuncak Olarak Kullanılan Canlı Hayvanlar	116
3.7.	OYUNCAK SİLAHLAR.....	118
3.7.1.	Tahta Tüfek	121

3.7.2.	Tüfek	122
3.7.3.	Tabanca	122
3.7.4.	Anahtardan Tabanca.....	123
3.7.5.	Odundan Tabanca.....	123
3.7.6.	Patlavuç	124
3.7.7.	Su Tabancası	125
3.7.8.	Ok ve Yay	127
3.7.9.	Ok	127
3.7.10.	Mızrak	128
3.7.11.	Tüylü Mızrak.....	128
3.7.12.	Kılıç.....	128
3.7.13.	Kuş Lastiği	129
3.7.14.	Sapan	129
3.7.15.	Tüf Tüf	130
3.7.16.	Elma	130
3.7.17.	Çay Tohumu.....	130
3.8.	OYUN MALZEMELERİ.....	131
3.8.1.	Topaç	134
3.8.1.1.	Ağaçtan Yapılan Topaç.....	134
3.8.1.2.	Makaradan Yapılan Topaç	135
3.8.1.3.	Fındıktan Yapılan Topaç.....	136
3.8.1.4.	Tahtadan Topaç	137
3.8.2.	Top	137
3.8.2.1.	İnek Tüyünden Top	137
3.8.2.2.	Koyun Yününden Top.....	137
3.8.2.3.	Eski Çoraptan Top.....	138
3.8.2.4.	Kâğıttan Top.....	139
3.8.2.5.	Çul çaputtan Top	139
3.8.2.6.	Yumaktan Top.....	139
3.8.2.7.	Tosun Mesanesinden Top	140
3.8.2.8.	Top ile Oynanan Geleneksel Oyunlar	140
3.8.2.8.1.	Tenekeli Guggi	140
3.8.2.8.2.	Yan Cehennem.....	141
3.8.3.	Pıtırak	141

3.8.4.	İfteri (Eğretili Otu).....	142
3.8.5.	Kura	144
3.8.6.	Kamçı.....	144
3.8.6.1.	Kamçı ile Oynanan Geleneksel Oyunlar	145
3.8.6.1.1.	Biluk/ Gamçı (Araklı).....	145
3.8.6.1.2.	Handa bunda (Şalpazarı).....	145
3.8.6.1.3.	Sivi/godofla oyunu (Vakfikebir), kırbaç (Tonya).....	146
3.8.6.1.4.	Kulbaç oyunu (Düzköy).....	146
3.8.6.1.5.	Hâkim oyunu (Araklı).....	146
3.8.7.	İp	147
3.8.7.1.	Kendirden İp.....	147
3.8.7.2.	Mamuladan İp	147
3.8.8.	Çivili Futbol Sahası	148
3.8.9.	Fındık ve Kiremit.....	149
3.8.10.	Uçurtma	149
3.8.10.1.	Kâğıt Uçurtma / Didan.....	149
3.8.10.2.	Poşet Uçurtma	150
3.8.11.	Misket	151
3.8.12.	Mamula	152
3.8.13.	Para	153
3.8.14.	Değirmen	153
3.8.15.	Mısır Kuturundan Kule.....	154
3.8.16.	Mermer Taşı.....	155
3.8.17.	Cüz.....	155
3.8.18.	Sopa/Değnek/Çubuk	156
3.8.18.1.	Sopa ile Oynanan Geleneksel Oyunlar	156
3.8.18.1.1.	At	156
3.8.18.1.2.	İp	157
3.8.18.1.3.	Dengeleme	157
3.8.18.1.4.	Kılıç	157
3.8.18.1.5.	Tüfek/tabanca.....	157
3.8.18.1.6.	Tepme Değnee (değnek) Oyunu (Düzköy).....	157
3.8.18.1.7.	Süldür Oyunu (Düzköy).....	157
3.8.18.1.8.	Çelik Çomak	158

3.8.18.1.9. Madiga (Çaykara)	158
3.8.18.1.10. Çeltik (Maçka)	158
3.8.18.1.11. Dokuz Tahtalı Köy (Sürmene).....	159
3.8.19. Taş.....	160
3.8.19.1. Taş ile Oynanan Geleneksel Oyunlar	160
3.8.19.1.1. Fotuk Taş/Kuyu	160
3.8.19.1.2. Göz Taşı.....	161
3.8.19.1.3. Pokuç	161
3.8.19.1.4. Lot:.....	162
3.8.19.1.5. Hetta.....	162
3.8.19.1.6. Çizik Taş / Çizgi Oyunu	162
3.8.19.1.7. Leb	163
3.8.19.1.8. Sek Sek	164
3.8.19.1.9. Dokuz Taş	164
3.8.20. Bedenin Oyuncak Olarak Kullanımı.....	165
3.8.20.1. El Kızartmaca.....	165
3.8.20.2. Pıs	166
3.8.20.3. Yayık Vurmak.....	167
3.8.20.4. Geldim Ateş Almaya.....	167
3.8.20.5. Zi Zi.....	168
3.8.20.6. Galdıru zup/ El El Üstünde Kimin Eli	169
3.8.20.7. Uçak	169
3.8.20.8. İğne İğne.....	170
3.8.20.9. Caba Caba Ballanya	170
3.8.20.10. Otobüs Taksi Minibüs Kamyon Bip.	170
3.8.20.11. Taş Kâğıt Makas	170
SONUÇ	177
KAYNAKÇA	183
EKLER	201
EK 1: SÖZLÜK	201
EK 2: FOTOĞRAF	203
EK 3: ORJİNALLİK RAPORU	219
EK 4: ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ	221

GİRİŞ

Halkbilimi, toplumlara dair her türlü maddî ve manevî kültürel birikimi derleyen, araştıran ve bunları kendine özgü yöntemle inceleyen bir sosyal bilimdir. Umay Günay (1987: 29) folkloru, “millî denilen pek çok unsurdan oluşan birikimin tarihi gelişim içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanan verilerinin varyantlarına ve verileri inceleyen ilme verilen isimdir” şeklinde tanımlamıştır. Sedat Veyis Örnek (2018: 21) ise halkbilimini, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddî ve manevî alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da tüm bu parçaları birleştirerek bir bütün oluşturmayı amaçlayan bir bilim olarak tanımlamıştır ve 1977 yılında halkbiliminin çalışma kadrosunu hazırlamıştır¹. Bu kadro Özkul Çobanoğlu tarafından genişletilmiştir ve Çobanoğlu tarafından genişletilen, ana konular ve alt konulardan oluşan çalışma kadrosunun XXII numaralı “Çocuk Oyunları ve Oyuncakları” adlı ana konusunun üç numaralı alt konusunda “Oyuncak Türleri ve Nitelikleri”ne yer verilmiştir (2012: 55). Aynı zamanda “oyuncak, UNESCO’nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında tespit edilen çalışma alanlarında “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler” ana başlığı altındaki “Çocuk Oyun ve Oyuncakları” (Oğuz 2018: 148-149) içerisinde de yer almaktadır.

Birçok bilimin kavşak yerinde bulunan ya da onlarla birçok konuyu paylaşan bir bilim (Boratav 1969: 6) olarak, halkbiliminin araştırma kadrolarında yer alan konuların, sosyal bilimlerin diğer disiplinleri hatta fen bilimleri ile bilgi ve yöntem alışverişi yaptığı bir gerçektir.² Nitekim geleneksel oyuncaklar hakkında yapılan bu tez çalışmasında da sosyal bilimlerin ilgili farklı alanlarına dair kaynaklardan yararlanılmıştır. O halde, çocukluk çağıyla özdeşleşmiş olan oyuncaklarla ilgili yapılacak bu çalışmada oyuncağın

¹ Sedat Veyis Örnek’in halkbilimi çalışma kadrosu için bkz: Örnek (2018: 24-27).

² Halkbiliminin edebiyat, sosyoloji, antropoloji, etnoloji, etnografya, dilbilmi, teoloji, tarih, arkeoloji ile ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bkz.: Düzgün (2016: 49-59).

performans içindeki yerini daha isabetli şekilde belirleyebilmek üzere farklı disiplinler kapsamında yapılan çalışmalardan da yararlanılarak oyun ve oyuncak kavramlarının açıklanması, onların kültürü koruma ve taşımadaki etkinliği üzerinde durmak gerekmektedir.

Havighurst pedagojik yaklaşımla bir insan hayatının gelişim evreleri bebeklik dönemi (0-2 yaş), ilk çocukluk (oyun) dönemi (3-6 yaş), ikinci çocukluk (ilkokul) dönemi (7-11 yaş), ergenlik dönemi (12-18 yaş), genç yetişkinlik (18-30), yetişkinlik (30-65), yaşlılık (65 yaş ve üstü) olarak tasnif etmiştir (Erkan 2015:31). Hayatın başlangıcından itibaren, bu evreler boyunca insanlar oyun oynayarak büyümekte ve hayatla ilgili birçok olguyu oyun eşliğinde öğrenmektedir. Oyun denince akla öncelikle ergenliğe kadar olan çocukluk çağındaki etkinlikler gelse de aslında insanlar hayat boyu oyun oynamaktadır. Bir bebeğin kendi kendine çıkardığı seslerle oynamasıyla başlayan seyir, gençlikte ve yetişkinlikte günlük hayatın stresinden uzaklaşmak için masa oyunları, iskambil oyunları gibi oyunların oynanmasından, yaşlılıkta torunlarla oyun oynamaya kadar devam eder. Oyuncak ve oyun nesnesi söz konusu seyir boyunca oyunun ayrılmaz parçası olarak oynayanın en yakın varlığıdır. Bu süreçte ekolojik çevrede var olan bütün malzemeler ve bireysel yaratıcılıkla üretilmiş ilgili maddî kültür ürünleri oyuncak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haz veren ve aynı zamanda bazı pratik sosyal veya ekonomik amaçlara hizmet eden maddî kültür ürünleri (Glassie 1972: 253) kültürel, coğrafi, sosyal, ekonomik, siyasî unsurlar barındırır. Maddî kültür ürünü olan ve geleneksel ekolojik bilgiyle üretilen geleneksel oyuncaklar bireylerin aidiyet duygusunu pekiştirir, kültürlenme süreçlerini destekler; kültürel ve toplumsal bellekte yer edinmiş, “çocuklukla günümüz arasında köprü vazifesi gören anı nesneleri olması bakımından da bireyin nesneyle olan anılarını, duygu, düşünce veya zaman dilimini hatırlamasında başat rol oynar” (Gorman 1985: 11). Aynı zamanda geleneksel oyuncaklar kültürel formlar çerçevesinde oyun kurmaya hizmet eder. Böylece kültürel değerler korunur ve nakledilir.

Kültürel katkılarının yanı sıra çocukların ürettiği oyuncaklar ve oyunlar onların, kaba ve ince motor becerisini, koordine etme, odaklanma yetisini, hayal dünyasını geliştirir ve

çevresini, çevresindeki varlıkların özelliklerini keşfederek yaşadığı dünyayı daha yakından tanımasını sağlayıp fiziksel ve bilişsel gelişimini destekler.

Bekir Onur, Allen Levy'nin The London Toy And Model Museum adlı kitabından oyuncakla ilgili şu bilgileri aktarmıştır: Oyuncaklar hem zamanlarının halk sanatı nesneleri hem de birçok örnekte geçmiş yaşam biçimlerinin, tasarımlarının ve formlarının doğru biçimde kayıtlarıdır ve oyuncak iki farklı evrede gelişmiştir: İlk olarak, oyuncakın birincil kullanımı söz konusudur; bu durumda çocukları eğlendirmek, oyalamak ya da eğitmek amaçlanır. İkinci evrede oyuncak araştırma ve inceleme nesnesi olur ve kuşaktan kuşağa aktarılan tarihsel malzemenin bir bölümünü oluşturur (Onur 1992b: 11-23).

Geleneksel oyuncakların kültürü muhafaza etme ve taşımadaki rolü göz ardı edilemez niteliktedir. Bu çalışmada, hem sözlü kültür hem de maddî kültür unsurlarına dikkat çekilmiş olup, tespit edilen geleneksel oyuncaklar etrafındaki kültür unsurları aktarılmaya çalışılmıştır. Fakat “çocukların kendi kullanımları için yaptıkları şeylerin genellikle özel ve geçici; düzenli olarak atılıp, unutulmuş veya gizlenen” (Bronner 199: 260) şeyler olması bakımından kaynak kişilerin geleneksel oyuncakları hatırlamaları kolay olmamıştır. Çünkü geleneksel oyuncaklar mevsim döngüsü uyarınca geleneksel ekolojik bilgi³ doğrultusunda üretilen ve oynadıktan sonra atılan, mevsimi geldiğinde kültürel bellekteki bilgi uyarınca tekrar üretilen oyuncaklardır. Bu sebeple bireyin tüm hayatında özellikle de çocukluk çağında yer edinen oyuncaklardan yüzeyde kalmış, bilindik olanlar haricindekilerin hatırlanabilmesi için kaynak kişilere, “Fırılak yapar mıydınız?”, “Fındık ya da mısırdan neler yaptınız?” gibi sorular yöneltilmiştir. Bu sorular kaynak kişilerin hatırlamasını kolaylaştırır da ürettikleri ya da oynadıkları tüm oyuncakları hatırlayamadıkları tespit edilmiştir. Bu tespitin yapılmasında sürekli iletişim kurulan kaynak kişilerin, aradan haftalar ya da aylar geçtikten sonra “*Bak, bunu da yapardık*” demeleri etkili olmuştur. Geleneksel oyuncakların hatırlaması zor nesneler olması

³Geleneksel ekolojik bilgi, canlı varlıkların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri hakkında ampirik gözlem ve deneme yanılma yoluyla elde etikleri niteliksel, ahlâkî ve ruhsal bir yapıya sahip, kültürel aktarımla nesiller boyunca aktarılan birikimli bir bilgi ve inançlar bütünüdür (Berkes 1993: 3-5).

sebebiyle çalışmadaki oyuncakların eksik olması muhtemeldir. Örneklem alan daraltıldığında ve aynı kişilerle birkaç kez hatta farklı mevsimlerde görüşüldüğü takdirde derlenen oyuncak sayısının artacağı öngörülmektedir. Fakat Trabzon'un geleneksel oyuncak varlığıyla ilgili yapılmış müstakil bir çalışmanın olmaması veya erişilememiş olması sebebiyle bu çalışmaya tüm ilçeler dahil edilmiş ve örneklem alandaki oyuncakların genel çerçevesi oluşturulmuştur.

Bu bağlamda Of, Köprübaşı, Dernekpazarı, Sürmene, Şalpazarı, Beşikdüzü, Tonya ilçelerinin merkezlerinde, Araklı'da Ayvadere ve Yiğitözü mahalleleri, Vakfikebir Caferli mahallesi, Maçka ilçe merkezi ve Yazlık mahallesi, Düzköy ilçe merkezi ve Çayırbağı mahallesi, Çaykara Uzungöl ve Akdoğan mahalleleri, Akçaabat Eskiköy mahallesi, Hayrat Pınarca mahallesi, Arsin Yeniköy, Trabzon merkez Gölçayır mahallesi, Çarşıbaşı Merkez mahallesi, Yomra Gürsel ve Sancak mahallesinde saha araştırması yapılmıştır. Eylül 2021'de başlayan saha araştırması bir yıl sürmüştür. Örneklem alanda toplu taşımayla ulaşımın zor olması sebebiyle uzak ilçe ve köylere özel araçla gidilmiştir.

Trabzon'da yaşayan çeşitli yaş, cinsiyet ve statüdeki kişilerin dahil edildiği bu çalışmada toplam 106 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Kaynak kişilerin en küçüğü 1997 en büyüğü ise 1931 doğumludur. Saha araştırmasına çıkmadan önce kaynak kişi araştırması yapılmış, derleme sırasında gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sürecinde yaklaşık 118 oyuncak tespit edilmiştir Elde edilen görsel veriler fotoğrafla tespit edilmiş, kaynak kişilerden öğrenilen ama mülakat esnasında yapılamayan oyuncaklar ise daha sonra yapılarak fotoğrafı çekilmiştir. Bu fotoğraflar, söz konusu oyuncaklarla ilgili bilgilerin yer aldığı bölümde yer almaktadır ve metin içerisinde yer almayan fotoğraflar ise çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Oyuncağın evreleri ve özellikleri dikkate alınarak, hazırlanan üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde oyun ve oyuncak kavramlarına ilişkin bilgi verilmiş ve oyuncak hakkında yapılmış çalışmalar tanıtılmıştır. İkinci bölümde örneklem alan ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Son bölümde ise hazır oyuncığa erişimin kolaylaşması, dijital oyunların tercih edilmesi, kentleşme gibi etkenler sebebiyle unutulmaya yüz tutmuş geleneksel oyuncaklar, örneklem alan olarak seçilen Trabzon şehrinin tüm ilçeleri

gezilerek, yapılan mülâkatlar ile derlenmiş ve fotoğrafla tespit edilmiştir. Söz konusu oyuncakların yapımında kullanılan malzemeler, yapım aşamaları, oyuncak tercihinde cinsiyet farklılığı, oynanış şekline ait bilgiler göz önüne serilmiştir. Aynı zamanda bu oyuncaklar etrafında oluşan kültürel unsurlar, halkbilimi perspektifinden performansın parçası olarak birey, mekân, zamanla ilişkisi ve anı nesnesi oluşu bakımından incelenmiştir.

1. BÖLÜM: OYUN, OYUNCAK KAVRAMI VE OYUNCAKLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

1.1. OYUN KAVRAMI

Kökeni oldukça eskiye dayanan oyun kavramı zamanla gelişmiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre (1998: 1711-1712), Türkiye Türkçesi'nde oyun sözcüğünün anlamları şöyledir:

Oyun: 1. Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence. 2. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi. 3. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü. 4. Seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes. 5. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma. 6. Şaşkınlık uyandırıcı hüner. 7. Kumar. 8. Hile, alicengiz oyunu, düzen, desise, entrika. 9. sp. (Güreşte) rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket. 10. sp. (Teniste) tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç anlamlarına gelmektedir.

Türkçede ve Türk lehçelerinde oyunu ifade eden tek bir sözcük vardır. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'ne göre oyun kavramını ifade eden kelimeler şöyledir:

Türkiye, Azerbaycan, Özbek, Kırgız, Türkmen ve Uygur Türkçesi: Oyun

Başkurt ve Tatar Türkçesi: Uyn, Uynav

Kazak Türkçesi: Oyun: (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991: 668-669).

“Oyun”, Türkçe'nin en eski sözcüklerinden biridir (And 1974: 37). Yakutlar ve Doğu Türkistan Türklerinin erkek şamana (İnan 1986: 74), Başkurtlar, Altaylılar, Kırgızlar, Doğu Türkistan Türkleri'nin şaman âyinine “oyun” (İnan 1986: 113) demeleri; üstelik Saha ve Yakut Türklerinin günümüzde de şamanı “oyun” (Vasiliev 1993: 12) olarak

adlandırmaları oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünüldüğünde, bunların hemen pek çoğunun şamanın gerçekleştirdiği törenlerdeki çeşitli öğelerde mevcut olduğu görülür. Şaman gerçekleştirdiği törenlerde dans eder, ses ve çalgı ile müzik yapar, yüz kaslarını kullanarak, karnından sesler çıkararak taklit ve dramatik öğelere başvurur ve şiir okur. Tüm bunlar dikkate alındığında oyun sözcüğüyle tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeninin şamanda ve onun eyleminde toplanmış olduğu görülür (And 1974:37). İngiliz düşünür Herbert Spencer de sanatın oyundan doğduğunu düşünmektedir. Spencer'e göre çocuklar oyun oynarken rol yapar, kılık değiştirir, yüzlerini boyar, şarkılar söyleyip dizeler kurarlar; bu çocuksu oyunların uzantısı ve evrimi sanatı doğurmuştur. Çünkü sanat da oyun gibi gönüllü ve çıkarsız bir eylemdir. Alman düşünür Ernst Cassirer'e göre de sanat ürününün belli özellikleri oyunda vardır. Sanat ve oyun pratik amaç gütmeyenler, çıkarıcı değildir. Fakat Cassirer sanatsal düş gücü ile oyun düş gücünün farklı olduğunu ifade ederek oyunun düş dünyayı imlediğini, sanatınsa yeni gerçekler verdiğini belirtir. Sosyolog Emile Durkheim'a göre de oyun, dinsel, büyüsel amaçlarla sanatlaşmıştır (Nutku 2006: 45).

Bu bağlamda, oyun, özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile "alışılmış hayat"tan "başka türlü olmak" bilincinin eşlik ettiği, irâdi bir eylem veya faaliyettir (Huizinga 1995: 50). Nitekim doğrudan deneyim, çabalamak, araştırmak, keşfetmek, denemek ve problem çözmek olan oyun, manipülatif, araştırıcı ve pratiğe dayalıdır. Çocukların kendi dünyalarını ve diğer insanları öğrenmelerine yardımcı olan çeşitli doğrudan deneyimler içerir (Bruce 1994: 66). Bu ifadeler Dilek Maktal Canko'nun (2014: 317-323) oyunu, çocuğun kendini ifade edebildiği, yaratıcılığını kullanabildiği ve yeteneklerinin farkına vardığı bir alan...dış dünyayı tanınmasının ve anlamlandırmasının bir aracı olarak görmesine paraleldir. Böylece çocuk içinde yaşadığı toplumun geleneksel kabullerini oyununa yansıtarak kültürün sürekliliğine hizmet etmiş olur.

Oyun, belli bir amaca yönelik olan veya olmayan, kurallı ya da kuralsız gerçekleştirilebilen, çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı aynı zamanda fiziksel, bilişsel, dilsel, duygusal ve sosyal gelişiminin temeli ve gerçek hayatın bir parçası,

çocuğun en etkin öğrenme sürecidir (Dönmez 1992: 13). Dahası çocuğun özgürlüğü ve en doğal öğrenme ortamı olan oyun, çocukların duyularını keskinleştirip, yeteneklerinin gelişmesine, becerilerinin artmasına olanak sağlamaktadır (Yörükoğlu 2004: 67). Görüldüğü üzere Necate Baykoç Dönmez ve Atalay Yörükoğlu, oyunun bilişsel, fiziksel gelişime katkısına ve öğrenmedeki etkin rolüne dikkat çekmiştir.

Duyusal içtepi ve biçim içtepisinin birlikte yer aldığı oyun içtepisinin insanı özgürleştirdiğini söyleyen Schiller (2020: 68-73) ise insanın, sözcüğün tam anlamıyla, insan olduğu yerde oynadığını ve onun, ancak oyun oynadığı yerde tam insan olduğunu vurgulamıştır. Schiller'in oyunun insan için önemini vurguladığı bu ifade, Türk kültüründe “oynamayan tay at olmaz” atasözü olarak ifade edilebilir. Öyleyse Türklerin geleneksel dünya görüşüne göre oyun, hakkında bilimsel çalışmalar yapılmadan önce de bireyin bedensel ve ruhsal gelişimi bakımından değer atfedilen bir kavramdır; ayrıca sosyalleşme ve paylaşma deneyimlerinin en önemli basamaklarından biri olarak görülmektedir.

Bu bakış açısından Mahmut Tezcan (1994: 116-117) oyunun, psikolojik ve toplumsal yararları sahip bir eylem olduğunu vurgular. Oyun ile öğrenmeye başlayan çocuk çeşitli denemelerle çevresini tanır, oyun disiplini gereği birtakım kurallara uyma alışkanlığı elde eder ve bu durum çocuğun toplumun kurallarına uyum sağlamasını kolaylaştırır. Oyunla özgürlük, neşe, rahatlık, hoşgörü, kazanma ve kaybetme, gibi duyguları tecrübe eden çocuk ruhsal açıdan dengeli bir birey olur.

Oyunun farklı özelliklerinin öne çıkarıldığı yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere araştırmacılar oyunun, fiziksel, zihinsel gelişime, ruh sağlığına, toplumsal birlik ve beraberliğe sağladığı katkılara dikkat çekmiş ve sağlıklı bir bireyin yetişmesinde oyunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamışlardır. Böylece oyunun, boş vakitleri değerlendirmek için yapılan sıradan bir eylemden çok daha fazlası olduğu ortaya çıkmaktadır. O halde “oyun, başka türlü dile getirilemeyen anlam, eylem ve ilişkileri ifade etmenin yoludur. Oyunun bu işlevi sıradan eylem ve nesnelerin yaratıcı gerçek dışılığı konusuna olmasına ve oyuncunun kendisini, kültürünü tanımasına ve ifade etmesine olanak sağlar” (Emiroğlu vd. 2003: 655).

Ayrıca oyun diğer bir cephesiyle kuşaklar arası iletişimin en yoğun ve sıcak yaşandığı ortamlardan birini teşkil eder. Oyun ailede ve yakın çevredeki yetişkinlerin mensubu olduğu topluma dair kabulleri ve geleneksel dünya görüşünü çocuklara doğrudan aktardığı süreçlerin başında gelmektedir. “Oyunda çocuklar sadece fiziksel çevrelerini değil, aynı zamanda duygusal, sosyal ve kültürel çevrelerini de keşfederler” (Goldstein 1995: 138) ve toplumsal rollerini öğrenirler. Çocuklar büyüklerini taklit etmeyi, onların yaptığı işlerin bir tür minyatürünü yapmayı oyun haline getirir ve bu şekilde hem el becerilerini geliştirirler hem de ait oldukları toplumun yaşam tarzına uyum sağlarlar. Arnold (1972: 7) oyunun bu işlevini “Oyun, tecrübe kazanma, öğrenme ve yapma aracıdır. Çocuğunuz doktorculuk veya mimarcılık oynuyorsa bundan yalnızca keyif almıyordur; doktoru veya mimarı yaşıyordur. Çocuk oyun sırasında çevresindeki dünyada gözlemlediği uğraş ve becerileri canlandırır dener ve uygular.” şeklinde ifade etmiştir. Saha çalışması sırasında kaynak kişilerden edinilen bilgiler Arnold’un söylediklerinden farklı değildir:

“Bizim oyunlarımız hep büyüklerimizin ettikleriydi. Olardan ne görürsek onu ederdik. Bak haburası benim tarlamdı (findıklıkta kendine ayırdığı küçük bölümü gösterir). Oriye bişeler ekerdim. Haburası da Cemile’nin tarlasıydı” (Akbaş, A. 2022).

“Kendimize küçük ocak yapar onda ekmek pişirirdik. Çalıyı evden getumezduk, gırana çıkar toplarduk” (Akyol, Asiye 2022).

Yetişkin dünyasına hazırlamanın yanı sıra “çocukların oynadıkları oyunlar, eski dinleri, dilleri, inançları ve ritüelleri incelemek için zengin bir kaynaktır. Bugün Anadolu’da çocuk oyunları etrafında şekillenen inançlar vardır. Çocukların kuyu kazarak oynamalarının, o sene bolluk olacağının işareti sayılması ve bu nedenle ekin kuyularının kazılması; ev yaparak oynamalarınınsa yapının çok olacağının işareti sayılması çocuk oyunları etrafında oluşan inançların örneğidir” (And 2012: 48). Görüldüğü üzere oyun birçok bilimin inceleme alanına girmiş ve farklı özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Oyunun tüm özelliklerinin kesiştiği noktanın bireyin hayatının her sürecinde önemli bir yer tutan oldukça kapsamlı bir eylem olduğu görülmüştür.

1.2. OYUN KURAMLARI

Oyun kuramları fiziksel ve zihinsel gelişim, kültürel birikim, bireysel ve toplumsal disiplin gibi noktalar merkeze alınarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Aşağıda aktarılan oyun kuramlarına, Mahmut Tezcan'ın Boş Zamanları Değerlendirme Sosyolojisi (1994: 63-73) isimli kitabından yararlanılarak yer verilmiştir. Bu esere göre bazı oyun kuramları şöyle sınıflandırılmaktadır:

1.2.1. Biyolojik ve Fizyolojik Kuramlar

Artık Enerji Kuramı (Schiller, Spencer): Birey, saklayıp koruyamayacağı miktarda enerji ile doludur. Enerji, belirli bir noktaya kadar birikince artık korunamaz hale gelir. Türlerin hayatta kalmak, yaşamak için gerekli olmayan enerjileri vardır. Söz konusu kurama göre “Fazla enerji” ya da “Artık enerji” olarak adlandırılan bu enerjinin dışarı atılması oyun sayesinde gerçekleşir, böylece bireyin gerginliği azalmış olur.

Yaşama Hazırlık Kuramı (Groos): Oyun, içgüdüsel ve eğitsel deneyimin bir parçası olduğu için oyun aracılığıyla birey, yaşamın daha sonraki safhalarında izlenecek şeylerin deneyimini yapar. Böylece gerekli davranış kalıpları oyun sırasında öğrenilir. Çocukluğun oyun deneyimleri, ileriki yıllarda bireyin olumlu eylemlerine katkıda bulunur.

Taklit Tekrar Kuramı (Stanley Hall-Wundt): Oyun, yeteneklerin kalıtımsallığı, arzu ve zevklerin içgüdüselliliği temeline dayanır. İnsan oyun aracılığıyla atalarının yaptığı koşma, sıçrama, fırlatma vs. gibi eylemlerini yineler ve yaşam boyunca daha önce atalarının yaşadığı gelişme seyrini yaşayacaktır ve Hall'e göre oyun bunun belirtisidir.

1.2.2. Psikolojik Kuramlar

İçgüdü Kuramı (William James, Mc Dougall): Oyun, tamamen içgüdüselidir ve otomatik tepisi, dürtü, iştah ve iç dürtülere dayanır. Oyun içgüdüsel, insanlarda ve belki de hayvansal yaşamın diğer biçimleri arasında ortaktır.

Boşalım kuramı (Aristotle): Oyun, hapsedilmiş duyguların dışarı çıkmasıdır. Bastırılmış ve zararlı olarak kalabilecek duygulardan bir kurtuluştur.

Dinlenme / Rahatlama Kuramı (Patrick): Bu kurama göre göre insanlar yaşamın zorluklarından, sıkıntılardan kaçmak için oyun oynamaktadır. Oyun dinlenmek için vazgeçilmezdir.

Yeniden Yaratma Kuramı (Lord Kames, Guts Muths): Oyun çalışmadan sonra gelen ve enerjiyi tazeleyen, canlandıran ve tekrar depolayan bir değişikliktir. Öyleyse bir kimse oyunu, sağlık ve gücünü yeniden kazanmak için başvurduğu bir eylem olarak görür.

Kendini İfade Etme Kuramı (Elmer Mitchel, Bernard Mason): Oyun eylem için doğal bir dürtüdür. Kendini ifade etmek insanın büyük bir gereksinimidir. Oyun ya da boş zaman etkinliği ile birey başarıya ulaşma isteklerinin doyumu, paylaşma, yaratma, tasvip görme, kişiliğini ifade olanağı bulur.

1.2.3. Sosyolojik Kuramlar

Kültürde Oyun Ögesi (Huizinga): Homo Ludens (Oyuncu insan) kavramını ortaya koyan Huizinga oyunun tüm yaşamı kapsadığını, gönüllü ve özgür olarak seçildiğini ifade eder. Oyun ahlaksal bir değere sahip olmakla birlikte iyi ya da kötüyle ilgilenmez, olağan yaşamdan zaman ve yer olarak ayırır. Oyun özel kurallarla denetlenir ve mutlak bir düzen ister. Huizinga oyunun, ilkel toplumlar da şiir sanat ve felsefenin gelişmesinde rol oynadığını fakat çağdaş toplumlar da oyunun eski kurallarının yavaş yavaş azalması sebebiyle kültürün zararlı çıktığını belirtmiştir.

Toplumsal Buluş Olarak Oyun Güdüsü (Kroeber): Bu görüşe göre oyun, sadece toplumsal davranışın bir tipi değil fakat hemen hemen her etkinlikte az ya da çok bulunabilen birtakım özelliklerdir. Kroeber'e göre insandaki oyun güdüsü, insan davranışının büyük alanlarını ve kültürün önemli başarılarını harekete geçirir.

Kültüre Göre Oyun Biçimleri (Caillois): Caillois, her kültürün karakteristik oyunlarının o kültürde sahip olduğu işlevler olduğunu belirtmiştir.

Yaşam Etkinliği Olarak Oyun (L.H. Gulick): Oyun, oyunu oynayan kimsenin oynarken yaptığı şeylerden holandığını, onlara karşı bir sempati duyduğunu gösterir. Bu hareketin oyun ya da i olduğunu tayin eden şey, bir kimsenin ne yaptığı değil, yaptığı şeye karşı aldığı tutumdur.

Görüldüğü üzere biyolojik ve fizyolojik, psikolojik, sosyolojik olarak üç ana başlık altında toplanan oyun kuramları, oyunun bireysel, toplumsal ve kültürel anlamları üzerine yoğunlamı, farklı bakış aılıyla açıklanmıştır.

1.3. OYUNLARIN SINIFLANDIRILMASI

Geleneksel ocuk oyunlarının, mekân, oyuncak, cinsiyet, ya, zaman, işlev unsurlarını içerisinde barındırması, çok sayıda ocuk oyununun olması ve bir oyunun birden çok varyantının bulunması günümüze kadar yapılmış olan sınıflandırmaların çeşitliliğini açıklamaktadır. Araştırmacılar sınıflandırma yaparken oyunun farklı cephelerini dikkate almıştır. Bu sınıflandırmalar u şekilde görülebilir:

Çocuk oyunlarının, çocuğun zihinsel gelişim süreci içinde belli seviyelerde oluştuğunu ve bunun da ‘assimilasyon ve akkomodasyon’⁴ prensiplerine bağlı olduğunu söyleyen Piaget çocuk oyunlarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Alıştırma oyunları
2. Sembolik oyunlar
3. Kurallı oyunlar (Özdoğan 2009: 117).

Oyunları işlevlerine göre sınıflandıran Caillois’ye göre ise oyunlar dörde ayrılır:

1. Agon (Yarışmaya dayalı oyunlar)
2. Alea (Şansa dayalı oyunlar)
3. Mimicry (Taklit oyunları)
4. İlinx (Baş döndürücü oyunlar) (Caillois 1958).

Boratav, oyunda, oyun süresince, oyuncunun /oyuncuların davranışları ve başarılan işler içinde en belirgin, en baskın olan şeyin oyuna temel niteliğini kazandığını belirtmiştir. Yakından incelendiğinde ise oyundaki davranışların tümünün 1) büyü, töre, kader olguları ile şartlanan davranışlar, taklitler; sanat yaratmaları, 2) vücut gücüne ve becerisine bağlanan davranışlar olmak üzere üçe ayrıldığını söylemiş, kümeleme sisteminin tamamlanması için 4) ‘katışimli oyunlar’ı eklemiştir. Anlatım biçimlerinin, oyununun amaçları ve işlevlerinin, oyunun yararlandığı maddelerin, oyunun kişilerinin ikinci derecede bölümlenmeleri oluşturan etkenler ve olgular olduğunu söyleyen Boratav’ın tüm bunları dikkate alarak yaptığı sınıflandırma şöyledir:

- I. Sadece çocuklara özgü oyunlar.
- A. Büyüklerin küçükler için çıkardığı oyunlar

⁴ Assimilasyon: Dış dünyanın içe alımı. Çocuğun yaşantılarını, deneyimlerini, kendi davranış ve düşünce yapısı içinde düzenlemesi; dikkatini tanıdığı ve güvendiği objeler üzerinde yoğunlaştırmasıdır.

Akkomodasyon: Çevreye uyum. Çocuğun çevrenin sunduklarına tepki verme alışkanlığını kazanmasıdır (Özdoğan 2009:117).

- B. Çocukların söz oyunları
- C. Takım halinde, danslı, türkölü oyunlar ve basit taklit oyunları.
- I. Talih, kumar, fal, niyet oyunları; büyüölük ve törelik oyunlar.
- D. Talih oyunları
- E. Kumar oyunları
- F. Niyet ve fal oyunları.
- G. Törelik büyüölük oyunlar
- II. Beceri ve güç oyunları.
- H. Asıl beceri oyunları
- İ. Utmalı beceri oyunları
- J. Jimnastikli ve ritmik oyunlar
- K. Asıl güç oyunları
- L. Güç ve beceri karmaşıklı oyunlar
- III. Zekâ oyunları.
- M. Aldatmaca, yutturmaca oyunları
- N. Bellek gücü, düşünme çevikliği, sezinleme oyunları
- O. Saklamaca ve saklambaç oyunları
- P. Çizgili oyunlar
- Q. Taşlı oyunlar
- R. Başlıca zeki oyunları- Bu bölüme giren oyuncaklar.
- IV. Katışıklı oyunlar
- S. Katışıklı oyunlar
- T. Oyuncaklar (Boratav 1984: 235-237).

Metin And ise Oyun ve Büğü adlı eserinde yaptığı on bir başlıktan oluşan tasnif, kullanılan malzeme, oyunda ağır basan hareket, oyunun niteliğine göre yapılmış ve bu özelliklerin dışında kalan oyunlar için “diğer oyunlar” tasnife eklenmiştir.

1. Aşık Oyunları
2. Yüzük Oyunları
3. Top Oyunları
4. Değnek Oyunları

5. Taş ve Gülle Oyunları
6. Koşma, Kovalamaca, Kurtarma, Zor Kullanma Oyunları
7. Atlama, Sıçrama, Sekme Oyunları
8. Saklama, Saklanma, Oranlama Oyunları
9. Dilsiz, Şaşırtma, Şaka Oyunları
10. Dramatik Nitelikte, Büyülük Törenselle Oyunlar
11. Diğer Oyunlar (And 1974: 241-289).

Musa Baran ise Çocuk Oyunları adlı eserinde oyunları eğlendirme, zihinsel ve fiziksel gelişimi sağlama bakımından üç ana başlık altında sınıflandırmıştır:

- A) Gönlü hoş eden oyunlar (Duygusal oyunlar)
 1. Gelişigüzel oyunlar (İslamaç)
 2. Taklit oyunları (Tavşan Kaç)
 3. Donatım Oyunları (Kına Vurmaç)
 4. Tekerlemeli Oyunlar (Çatal Matal)
 5. Türkülü Oyunlar (Uzun Urgan)
 6. Orta Oyunları (Yüz Akı)
 7. Falımsı Oyunlar (Papatya Falı)
 8. Vuruşmalı Oyunlar (Ateş Kes)
- B) Usu geliştiren oyunlar
 9. Şaşırtmalı Oyunlar (Farfara Filli)
 10. Bilmeceli Oyunlar (Me Sana)
 11. Resimli Oyunlar (Nokta Nokta)
 12. Dilsiz Oyunlar (İsim Bulmaca)
 13. Ütümlü Oyunlar (Üç Taş)
- C) Bedeni Eğiten Oyunlar
 14. Sportif Oyunlar (Kar Topu)
 15. Avla ilgili Oyunlar (Kuş Tutmaç) (1993: 23- 24).

Mevlüt Özhan, Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü adlı eserinde çocuk oyunlarını zaman, mekân, cinsiyet ve araç olmak üzere dört ana başlıkta toplayarak sınıflandırmıştır:

- A) Oynama zamanlarına göre;
 - 1) Gündüz oynanan oyunlar,
 - 2) Gece oynanan oyunlar,
 - 3) Hem gündüz hem gece oynanan oyunlar,
 - 4) Belirli mevsimlerde, aylarda, günlerde oynanan oyunlar,
- B) Oynanma yerlerine göre;
 - 1) Açık alanlarda oynanan oyunlar,
 - 2) Kapalı alanlarda oynanan oyunlar,
 - 3) Hem açık hem kapalı yerlerde oynanan oyunlar,
- C) Oynayanların cinsiyetlerine göre;
 - 1) Erkekler tarafından oynanan oyunlar,
 - 2) Kızlar tarafından oynanan oyunlar,
 - 3) Karışık oynanan oyunlar,
- D) Oyun içinde kullanılan araçların türüne göre;
 - 1) Taşla oynan oyunlar.
 - 2) Topla oynanan oyunlar,
 - 3) Değnekle oynanan oyunlar,
 - 4) İple oynanan oyunlar,
 - 5) Aşık, bilye, ceviz, badem vb. şeylerle oynanan oyunlar,
 - 6) Oyuncaklarla oynanan oyunlar,
 - 7) Hiçbir araç kullanılmadan oynanan oyunlar (1997: 17-18).

1.4. OYUNCAK KAVRAMI

Oyuncağın tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır ve Divan-ı Lügat’it Türk’te (Atalay 1985a:138) “oxşagu” olarak geçen oyuncak kavramı Türk lehçelerinde şöyle karşımıza çıkar:

Türkiye, Türkmen Türkçesi: Oyuncak

Kırgız, Uygur Türkçesi: Oyunçuk

Azerbaycan Türkçesi: Oyuncag

Özbek Türkçesi:	Oyunçak
Kazak Türkçesi:	Oyınşık
Başkurt Türkçesi:	Uyınsık
Tatar Türkçesi:	Uyınçık (KTLS 1991:668-669).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (1998:1712) “oynayıp eğlenmeye yarayan her şey” olarak tanımlanan oyuncaklar, onunla oynayan kişinin bilişsel ve fiziksel gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra ait oldukları toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, coğrafi özellikleri hakkında ipuçları barındıran nesnelerdir ve tarihleri oldukça eskiye dayanmaktadır.

Birey ve toplum hayatındaki yeri ve rolü nedeniyle bilimsel araştırmalara konu olmuş oyuncağın farklı özelliklerinin öne çıkarıldığı birçok tanım yapılmıştır. Boratav (1984:246) oyuncağı, kendisi tek başına oyunu sağlayan nesne olarak görmüş ve bazı gereçlerin ise halkbilimi perspektifinden sadece “oyun aracı” sayıldığını söylemiştir. Oyuncağı, çeşitli maddelerden yetişkinlerin veya çocukların yaptığı, tek ya da grup olarak oynanabilen, çocuğun hayal dünyasını geliştiren, onu eğlendiren, eğiten, paylaşımcı yapan nesneler olarak tanımlayan Özhan (2005:231-232) ise oyuncak ve oyun nesnesi/malzemesi ayrımını şu şekilde yapmıştır: Oyuncak, çocukların bizzat onunla oynadıkları ve oynarken duygu alışverişinde bulundukları, özdeşleştikleri şeylerdir. Oyun nesneleri ise, o oyunu oynamak için olması gereken şeylerdir. Boratav (1984:246) oyun araçlarının (bilye, aşıklık gibi) tek başlarına oyunu oluşturmamayıp, sadece oyunda kullanıldıklarını ve bazı tip oyunlarda utulan nesne olma özelliği taşıdıklarını altını çizmiş, Özhan (2005:232) ise bu durumu örneklerle açıklamıştır: bebek bir oyuncaktır. Çocuk onunla oynamaya başladığı andan itibaren onunla bütünleşir, özdeşleşir. O yok olduğu zaman her şey biter, yenisi bile eskisinin yerini tutmaz. Çünkü çocuğun dünyasında önceki bebekle sonraki bebeğin yeri ayrıdır. Oyun nesnelerinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Aşıklık oyununda kullanılan aşıklık kaybedilir, karşı oyuncu tarafından ütülür ama yerine bir başka aşıklık geçebilir. Bu durum oyuncu tarafından da önceden kabullenilmiştir.

Örnekleme alanına dair gözlemlerimiz neticesinde oyuncak ve oyun nesneleri ile ilgili şunu söyleyebiliriz: Yaşı kaç olursa olsun oyuncak denince kaynak kişilerin aklına ilk olarak satın alınan/hediye edilen nesneler gelmektedir. Oyuncak hakkında saha çalışması esnasında kaynak kişilere sorulan ilk soruya verilen ilk cevap hep aynı olmuş ve “oyuncağımız yoktu, bize kim oyuncak alacaktı, o zamanlar yokluk vardı, çalışmaktan oynamaya fırsatımız mı oldu ki oyuncamız olsun” şeklinde oyuncak yoksunluğuna işaret eden bir yanıtla karşılaşmıştır. Mülâkatın ilerleyen dakikalarında “araba/bebek yapmaz mıydın?” sorusuna da hemen hemen tüm katılımcılar aynı yanıtı vermiştir: “Haa onu yaparduk”. Bu cümle çocukluk anılarının kapısını açan kilit cümledir ve “He! bak o da varydı.” diye devam eden mülâkat sürecinde oyuncaklar birer birer gün yüzüne çıkartılmıştır.

Burada Özhan’ın oyuncak ile oyun nesnelerinin farkını açıklarken ifade ettiği “önceki oyuncığın sonrakinin yerini tutmaması” fikrini göz önünde tutarsak, geleneksel oyuncakları oyun nesneleri kategorisinde değerlendirebiliriz. Örneğin:

“Küçükken bezden bebek yapardım sora elurdiler (ölürdüler). Ben de onları gömerdim. Sabah yapardım, akşama elurderdi (ölürlerdi). Seranderin arkasını hep mezarlık ettum.” (Saral, Nurten 2022). Aynı kişi babasının ona aldığı taş bebek kırıldı diye çok ağladığını belirtmiştir.

Bez bebek, fırılak gibi birçok oyuncak yapmış olan Nurşen Ayar ise oyuncaklarla ilgili söylediği ilk şey şudur:

“Bizim oyuncamız yoktu. Babam hacdan çok güzel bir bebek getirdi bize. 4-5 yaşlarındaydım, benden iki yaş büyük bir ablam var. Paylaşamıyoruz onlan bebeği. O okuldayken oynar gelmek üzereyken poşete koyar gafulların⁵ dibine gömerdim. Ablam sorunca da bilmem görmedim derdim. Meğer abim görmüş beni gömerken. Gözüylen işaret etti ablama yerini. Sonra tabi o da öğrendi gizlemeyi. Okula giderken gömerdi

⁵ Fındık ocağı.

bebeği. Ben de gider hangi gafulun dibi taze eşilmiş diye bakar, arar bulurdum bebeği. Öyle göme göme yıprattık bebeği. Sonra da kayboldu zaten. Oni hatıra diye saklamak isterdim.” (Ayar, N. 2022).

“Babam bana plastik bir araba almıştı. 1966-1967 yıllarıydı. Annem ona ip bağladı ben de düz yolda çekiyorum onu. Komşumuzun orta okula giden çocuğu ona bir tekme vurdu, arabanın tekeri bir tarafa kendi bir tarafa. Tabi ben ağladım. Annem de ne olduğunu sordu ben de anlattım. Ertesi gün o uşağın okula gideceği vakitte annem eline odunu aldı bizim evin üstünden geçerken iki tane kodu ona. Abisi de öğretmen arkadan geliyor. Ya Ayşe yenge yapma etme falan. Öyle kurtardı gitti uşak. Yıllar geçti ama hala unutamadım. Yüzüne de defalarca dedim sen benim arabamı parçaladın diye. O zamanlar o araba ha deyince bulunabilecek bir araba da değil” (Akın, A.2022).

Örneklerde de görüldüğü gibi “ha deyince bulunamayacak” olmak, oyuncağın değerini arttırmaktadır. Bu sebeple satın alınan oyuncaklar biricikliği sebebiyle oyuncak denince akla ilk gelen ve hatırlaması kolay olan nesneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü bölümde yer verilen geleneksel oyuncaklar ise kırıldığında ya da bozulduğunda hemen yenisi yapılabilen ürünlerdir.⁶ Bu sebeple eğer oyuncak ile sahibi arasında özel bir bağ kurulmamışsa yenisi, eskisinin yerini çabucak doldurabilir.

Çocuk ile oyuncak arasında öznel ve derin bir ilişki vardır. Oyuncak, çocuğun başkalarıyla iletişim kurmasına ve etkileşimde bulunmasının objektif bir modelidir; çocuğun kendi öz benliğine katkı sağlayabilecek davranış modelleri sunar. Yaşamın ilk yıllarında ve ilerleyen gelişim evrelerinde bireyin kişisel ve sabit bir kimlik kazanmasında rol üstlenebilir. Aynı zamanda oyuncak çocuğun belirli tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ve pratiğe dönüşmesinde önemli bir araçtır (Sutton-Smith, 1986: 210; akt. Vatandaş 2020:919). Çocuklar oyuncakların dış görünüşlerinin yansıttığı karakteristik özelliklerin etkisi altında kalırlar. Saldırganlık, yapmacıklık, gösterişlilik ve

⁶ Mısır bebek, fındık yaprağından yapılan bebek, elmadan araba ve düdük başlığı altındaki karayemişden ve borudan yapılan düdük haricindeki vb. oyuncaklar mevsimseldir. Bu sebeple burada hemen ulaşılabilen ifadesinden tüm oyuncakların yıl boyunca ulaşılabilir olduğu anlaşılmamalıdır.

olgunluk gibi oyuncağa verilen abartılı ve ayırt edici özellikler zamanla çocuğun karakteri haline gelebilir. Bu durum özellikle küçük çocuklar için sakıncalıdır (Smirnova, 2011: 37-38; akt. Topuz 2015:93).

Oyuncaklar, çocukların kimlik kazanmasına katkı sağlamanın yanı sıra topluma uyum sağlamasına, toplumsallaşmasına yardımcı olur. “Bir insanın içinde yaşadığı belirli bir toplumun normlarının, değerlerinin ve kabullenilmiş davranışlarının öğrenilmesi” (Clarke 2004: 77) olarak tanımlanan toplumsallaşma sürecinde oyuncaklar, bireyin hayatının her aşamasında kendine yer edinmiştir. “Çocuğun topluluğun içine giremediği çağlarda ona arkadaşlık etmenin” (Boratav 1984:247) yanı sıra çocuk topluma girdikten sonra da toplumsal rollerin iyice pekiştirilmesine katkı sağlamıştır.

Üç yaş itibariyle başlayan cinsiyet farkındalığı oyun ve oyuncak seçimine yansımış, çocuklar toplumsal yaşantılarına uygun oyuncaklara yönelerek “ailelerinden aldıkları eğitimi oyunlarına yansıtmışlardır” (Yörükoğlu 2004: 71). Bu noktada Elkind ve Richardson & C Simpson’ın oyuncak ile toplumsal roller arasındaki yaklaşımlarının paralel olduğu görülmektedir. Şöyle ki Elkind (2011: 44) Kız çocuklarının bebeklerle oynamaları yetişkin rollerinin en azından olası bir yönüne önceden hazırlıklı olmalarını, aynı şekilde erkek çocuklar da tüm dünya toplumlarının erkekleri tarafından kullanılan alet ve silahların oyuncak taklitleriyle oynayarak taklit yeteneklerini geliştirip yetişkin becerilerini sergilerken bir rahatlık duygusu kazanıp ustalaşmalarını sağladığını ifade etmiştir. “Oyuncak tercihlerindeki bu farklılıkların çocukların sosyalleşmeleriyle de paralellik gösterdiğini ifade eden Richardson & C Simpson, erkek çocuklarının, kariyer beklentisi, siyasi çıkarlar ve benzeri çağrışımsal bağlar ile karakterize edilen bir dış alanda sosyalleşirken, kızların sosyalleşmesinin aile ve ev içi meseleleri, çocuk bakımı gibi konuların olduğu bir iç alana referans olduğuna” (Richardson & C Simpson 1982: 433) dikkat çekmiştir. Görüldüğü üzere çocukların oyuncaklarla oynamaları hem imgelem için bir uyarıcı olarak, hem de çocukların yetişkin kültürü içinde toplumsallaşmaları için bir araç olarak hizmet etmektedir (Elkind 2011: 44).

Yetişkin dünyasının minyatür hali olmanın toplumsallaşmaya yardım edip bireyi kişisel olarak geliştirmenin yanı sıra oyuncaklar fiziksel ve zihinsel gelişimde de önemli rol

oyunlar. Geleneksel oyuncaklar kişilerin kendilerinin yaptıkları ya da büyükleri tarafından yapılan oyuncaklardır ve bu oyuncakların yapım süreci kişinin ince motor becerilerini geliştirir, aletleri kullanma becerisi oluşturur. Oyunağın tasarlanma sürecindeyse hayal gücünün sınırları zorlanır. Birey tüm bu süreç boyunca çevresindeki canlı ve cansız nesneleri daha yakından tanır ve böylece yaşadığı çevreye hâkim olur. Bu noktada “oyuncak, çocuğu eğiten, terbiye eden, yarınlara hazırlayan ve uyandırdığı merak duygusuyla onu araştırmaya sevk eden” (Akyürekli 1992: 190) bir nesne olarak tanımlanabilir.

İyi hazırlanmış bir oyuncak çocuğun içindeki oyunu ortaya çıkaran ve birçok değişik kullanımı getiren hayal gücünü zorlayan (Arnold 1972: 50), çocuğa onunla etkileşime girmesi, hayal gücünü meşgul etmesi, becerilerini geliştirmesi, kendi zihinsel ve yaratıcı yollarını genişletmesi için sürekli olarak yer veren oyuncaktır (Gorman 1985: 3). Bu bağlamda Fröbel çocuğa, tam olarak biçimlendirilmiş oyuncak verilmesinin çocuğun gelişimini durduracağını; dolayısıyla çocuğun oyundaki çeşitliliği göremeyeceğini vurgulamıştır (Niemann 1991: 59). Nitekim bir oyunağın gerektirdiği uygulamalar ne kadar çeşitli ise değeri o kadar yüksektir. Eğer aynı oyuncak bir kez gemi, bir başka kez itfaiye arabası ve başka bir kez de bir ev, bir sandalye, bir bebek veya bir hayvan olabiliyorsa o zaman o oyuncak bu şeylerden yalnızca bir tanesi olabilecek oyuncaklardan daha değerli olur. Değişme özelliği, sınırlı gerçekliği çocuğun oyunuyla çatışmaksızın birçok farklı şey olabilme özelliği, bir oyunağın en arzu edilir niteliklerinden biridir (Arnold 1972: 49-50). Oyuncakta aranan tüm bu özellikler geleneksel oyuncak ve oyun nesnelerinde mevcuttur ve örneklem alandan derlenerek üçüncü bölümde yer verilen oyuncaklar bu durumu açıklar niteliktedir.

Buraya kadar bahsedilen özellik ve işlevlerinin yanı sıra oyuncaklar, üretildikleri zaman ve mekân hakkında ipuçları taşıyarak, tarihe ışık tutan somut delil olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Elçin (1988: 398) geleneksel oyuncakların büyük bir çoğunluğunun mevsimsel olduğunu ve sanayi hareketleri sonucunda fabrika mahsulü oyuncakların artmasına kadarki süreçte bireylerin kendi gelenek çevrelerine uygun oyuncaklar ürettiklerini ifade ederek onların üretildikleri zaman ve mekâna dikkat

çekmiştir. Niemann ise (1991: 58) oyuncağın tarihsel malzeme olma durumunu şöyle açıklamıştır:

“Oyuncağın gelişiminden toplumsal ve ekonomik koşulları ve bunların değişimini bir dereceye kadar öğrenebilirsiniz; çünkü oyuncaklar ilgili oldukları çağın aynasıdır. Orta çağda oyuncakların şövalye ve atlarla ilgili olması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, insanların ve içinde yaşadıkları çevrelerin özelliklerini, söylencelerini ve geleneklerini dikkate almak gerekir. Oyuncaklar bütün bunlara işaret eder ve tipik damgasını basar; böylece Rus ve Çin oyuncağı kolaylıkla ayırt edilebilir.”

Aynı zamanda “oyuncaklar, diğer birçok şey gibi, zamanın akımlarını yansıtırlar. Fransız devrimi sırasında çocuklara bebeklerin başlarını uçurmaları için oyuncak giyotinler verilmesi, Nazi Almanya’sı askerlerinin minyatür işkence aygıtları üretmeleri” (Arnold 1979: 68) oyuncakların o devrin öğretileriyle paralel bir gelişim, değişim gösterdiğinin kanıtıdır. Günümüzden geçmişe bakıldığında oyuncakların o devir hakkında barındırdığı birçok unsur hakkında bilgi edinilebilir. Fakat bireysel olarak oyuncağın performans içindeki yeri incelendiğinde o devrin fikir yapısının oyuncak yoluyla çocuğa aktarılması ve benimsetilmesinin amaçlandığı görülür.⁷

1.5. OYUNCAĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Oyuncağın tarihi hemen hemen insanlığın tarihi kadar eskidir (Niemann 1991: 55). İlk oyuncaklar insanların çevrelerinde bulunan ve ulaşması kolay olan taş, ağaç ve toprak gibi malzemelerden yapılmıştır. Oyuncakların yapıldıkları maddeler yüzünden bugüne gelmesinin neredeyse imkânsız olduğunu söyleyen Onur, oyuncağın evrensel olma ve çağlar boyunca aynı kalabilme özelliği sayesinde onlar hakkında bilgi sahibi olunabildiğini aktarmış ve bu ifadesini Robert-Lionel Seguin'in şu sözleriyle desteklemiştir: “Tarihe bakıldığında oyuncakların zaman zaman değişmez bir nitelik

⁷ Oyun ve oyuncakların milli kimlik inşasındaki işlevi için bkz. Bozkurt (2015:306- 316).

kazandıkları görülmektedir. Çünkü her çağın düşleri ve istekleri pek az değişiklik göstermektedir. Çocuk çok eski çağlardan beri aynı hazları duymakta ve aynı şeyleri dilemektedir. Çıngıraklar, eklemli bebekler, elle sürülen hayvanlar çocukları Hristiyanlıktan önceki binlerce yıldan beri eğlendirmektedir. Louvre Müzesi'nde korunan antik oyuncaklar garip bir biçimde modern bebeklere, tahta atlara ve kurşun askerlere benzemektedir” (Onur 1992b: 27-28). Oyuncanın evrensel olma ve çağlar boyunca aynı kalabilmesinin bir diğer örneği ise “British Museum’da bulunan ve M.Ö. 800’e ait olan bir heykelde iki kızın aşık oynarken görülmesidir” (And 2012: 42).

Mısır uygarlığına ait mezarlarda ve resimlerde içine tohum doldurulmuş çıngıraklar, pişmiş topraktan küçük bebekler ya da hayvanlar, tekerlekli küçük at bulunmuştur. Yunan uygarlığında da bebekler bulunmuştur fakat bunlar çocuk odalarında bulunmaları ve vücut uzuvlarının eklemli olması sebebiyle Mısır uygarlığında bulunan bebeklerden farklıdır. Yunan uygarlığında bulunan diğer oyuncaklarsa aşık, topaç, sopayla yürütülen çember ve toptur. Roma uygarlığına ait oyuncaklar ise Yunan uygarlığı ile benzerlik göstermektedir ama Roma’da bilyenin öne çıktığı görülmektedir (Onur 1992a: 365-366).

Oyuncak yapımının yalnızca, evlerin oyun nesnelerini koruyacak mekânlara sahip olduğu ve bunlardan zevk alınacak yeterli boş zamanın bulunduğu yerleşik bir yaşam düzeninde gelişmekte olduğunu ifade eden Paulice Flick, Mısır’ın, Eski Yunan’ın, Roma’nın zengin çocuklarının bu lükse sahip oldukları bir yaşam düzeni içinde yaşadıklarını fakat Roma’nın çöküşünden itibaren Orta Çağ boyunca yaşamın çocuklar için düzensiz ve tehlikeli olması sebebiyle Orta Çağ’da oyuncanın gelişmediğini söylemiştir (Onur 1992b: 11). Nicholas ise Orta Çağ Avrupa’sında çocuklar için oyun ve oyuncanın ihtiyaç olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Bazı gravürlerde köpek, kuş, oyuncak at, oyuncak bebek, kukla, vagon ve topaçla oynayan çocuklar görülmektedir. Bilim insanlarının bu tür oyuncakların sadece üst sınıf çocukları için var olduğunu söyleseler de arkeolojik kazılar, oyuncakların daha yaygın olduğunu göstermektedir (1991: 35-36) ve Alman oyuncak sanayiinin kökeninin Orta Çağ’a kadar gittiği belirtilmektedir (Onur 1992b: 11).

Türkiye’de oyuncakçılığın bir iş kolu olarak Eyüp’te başladığı bilinmektedir. Eyüp Oyuncakçılığı olarak adlandırılan oyuncakçılığın tam olarak ne zaman başladığı

bilinmese de “17. yüzyılda Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme’sinden bu yapıdan söz edilmiş olması” (Bozyiğit 1989: 10) nedeniyle bu tarihte başladığı kabul edilir. Fakat Eyüp oyuncakçılığının internet sitesinde hangi kaynaklardan elde edildiği açıkça görülmesi de başlangıç tarihiyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: Türkiye’de ise imparatorluk merkezi İstanbul Eyüp Sultan’da ikamet eden Hasan Efendi’nin 1500’lü yıllarda torunlarına oyuncak at arabası yapması ve akabinde otuzdan fazla oyuncak tasarlayıp, Eyüp Sultan’da birçok ustaya oyuncak yapmayı öğretmesi Eyüp Oyuncakçılığının başlamasını sağlamıştır (eyupoyuncakcisi.com). Bu durumda Eyüp Oyuncakçılığının oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu ve Türkiye’deki oyuncakçılık için başat rol oynadığı söylenebilir.

17. ve 18. Yüzyıllarda ahlâkî ve eğitsel oyuncak devri başlamıştır (İnal 2005:19). Fakat Almqvist’e (1994: 46-47) göre oyuncağın eğitici özelliği yeni değildir ve oyuncakların pratik amacı her zaman eğiticidir. Örneğin, Antik Roma’daki küçük çocuklara oynamaları için verilen yay ve oklar ile çocukların savaşçılığı öğrenmeleri, kırsalda yaşayan erkek çocukların av silahları ve tarım aletleriyle, kız çocuklarının tahta bebekler, minyatür mutfak eşyalarıyla oynamaları gelecekteki yetişkin rollerin öğrenmeleri oyuncağın eğitici özelliğinin yeni olmadığını gösterir.

Oyuncağın Locke, Rousseau ve Watta’dan sonra önem kazandığını söyleyen Poyraz 1750’lili yıllardan sonra ailelerin ve toplumun değişen çocuk anlayışı ile oyuncak sanayinde de ilerlemelerin başladığını ve kâğıt, tahta ve metalden eğitici oyuncaklar üretildiğini ifade etmiştir (Poyraz 2003: 15). Oyuncakçılığın 18. yüzyılın sonlarında büyük bir endüstriye dönüşmesiyle oyuncaklar, çocuklar arasında yayılmaya başlamıştır. Kâğıt bebekler, gemiler ve askerler ortaya çıkmış, bebek kıyafetleri geniş gardıroplarla daha detaylı hale gelmiş ve mevcut mimariyi yansıtan oyuncak evler yapılmıştır (Gorman 1985: 5). Bir bütün halindeki bebek evleri detaylandırılarak ayrı mutfak, banyo, salon, fırınlar, mobilyalar üretilmiş, el işçiliği ürünleri azalırken fabrika ürünleri artmıştır (Onur 1992a: 368).

19. yüzyılda teknoloji ve bilimin ilerlemesiyle yeni ulaşım araçları geliştirilmiştir ve oyuncak üreticileri bu araçları minyatür boyutlarda üreterek çocuklara sunmuştur (Kay

1993: 66). 1885'te Karl Benz'in ilk otomobilinin çıkmasının ardından oyuncak otomobiller üretilmeye başlanmıştır. Bu oyuncakların pahalı olması sebebiyle durumu olmayan çocuklar sabun kutularıyla yetinmiştir. Trenin icadıyla birlikte ilk olarak ahşaptan daha sonra ise metalden oyuncak trenler üretilmiş, demir yollarının gelişmesi ile birlikte de minyatür demir yolları piyasaya çıkmıştır (Onur 1992a: 369).

1. Dünya Savaşı'yla birlikte kurşun asker, oyuncak silah ve toplar, savaş gemileri, uçaklar ve tanklar üretilmiştir. Bu oyuncakların tasarımı, yapımlarında kullanılan malzeme ve geliştirilmelerinde başvurulan yöntemler değişen teknolojiyi olduğu gibi yansıtmıştır (Kay 1993: 67).

Türkiye'de endüstriyel oyuncakçılığın küçük imalat teşebbüsü olarak 1938'de Hamdi Dünder'in ürettiği resimli küp oyunları ve 1942'de Ersan kardeşler tarafından yapılan bebek imalatı ile başladığı bilinmektedir. Bunu aynı dönemde Hamdi Dünder'in tahta oyuncaklarıyla Gürel Oyuncak'ın teneke oyuncakları takip etmiştir. 1950'li yılların sonunda lastik toplar ve plastik oyuncaklar üretilmiş, yine bu yıllardan itibaren ithal oyuncaklar vitrinlerde yer almıştır. Yerli imalatçılar Japon oyuncaklarından yola çıkarak metal oyuncak üretimine ağırlık vermişlerdir ve zaman zaman kartondan oyuncak üretmeyi de denemişlerdir. 1960-1970'lerden sonra ise oyuncakta plastiğin kullanımı ve plastik oyuncaklar yaygınlaşmıştır (Kayserilioğlu 2010: 60-61).

Oyuncaklar toplumdaki sosyal, ekonomik gelişmelere paralel olarak şekillenmiştir ve televizyon ve sinema sektöründeki gelişmeler oyuncak üretiminde, pazarlanmasında belirleyici olmuştur. Pokemon, Harry Potter, Barbie, Star Wars, Ninja Kaplumbağalar, Batman gibi bireyin hafızasında yer edinmiş yapımlar oyuncak sektörünü etkilemiş ve bu yapımlardaki karakterlerin kendileri, evleri, araçları oyuncak olarak üretilip satılmıştır. Böylece “oyuncaklar, çocuklara tüketim psikolojisini aşılamanın aracı haline gelmiştir” (Elkind 2011: 48).

2000'li yılların ardından AVM'lerin açılması, ithalata karşı koruyucu önlemler alınmasıyla birlikte Türkiye oyuncak sektörü ilerleme kaydetmiştir. Ülkede 200'ün

üzerinde oyuncak üretimi yapan firma vardır.⁸ Covid-19 salgını döneminde oyuncak ithalatında sıkıntı yaşanması sebebiyle ürün fiyatlarının artması, Türkiye’deki yerli oyuncak üretimini canlandırmıştır⁹ ve 2021 yılında Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa, Afrika gibi bölgelere 40 milyon dolarlık oyuncak ihraç edilmiştir¹⁰ (toykoop.com).

Günümüzde, sağlığa zararlı olmayan, doğal maddelerden yapılmış organik oyuncaklara olan rağbetin arttığı ve ebeveynlerin oyuncak satın alırken bu hususa dikkat ettiği görülmektedir. Nitekim bu durum, doğadan uzak kalmış çocukların doğal olanla temasının artması için gösterilen çaba olarak yorumlanabilir. Doğal oyuncaklar içerisinde, son dönemlerde hem üretim hem de tüketim ürünü olan amigurumi bebekler öne çıkmıştır. Özellikle covid-19 sürecinde, hobi arayışındaki kadınların örgüye yönelmesiyle amigurumi oyuncak üretimi ev ekonomisine katkı sağlayan bir süreç halini almıştır. Ayrıca “puzzle, kutu oyunları ve çocukların evde kullanabileceği kaydırak, basketbol potası gibi ürünler¹¹” bu süreçte en çok tercih edilen oyuncaklar olmuştur.

Müzeler ve bireysel koleksiyoncular oyuncağın tarihine ışık tutan kaynaklardır. Çocukluk özlemi ve çocukluğun yoksunluğu, hayal edilen oyuncaklara ulaşamamış olmak gibi etkenler, yetişkinlerin oyuncak biriktirmesine, oyuncak müzelerinin kurulmasına ya da bireysel koleksiyonların¹² oluşmasına yol açmıştır (Madran 2014: 297-298). Bu müzeler ve koleksiyonlar incelediğinde oyuncağın gelişim seyri tespit edilebilmektedir.

⁸ OYUNCAKTA YERLİ VE MİLLİ ATAĞ- Toy- Koop (Toykoop.Com)

⁹ YERLİ OYUNCAK ÜRETİMİ CANLANDI- Toy- Koop (Toykoop.Com)

¹⁰ OYUNCAKTA YERLİ VE MİLLİ ATAĞ- Toy- Koop (Toykoop.Com)

¹¹ OYUNCAKTA YERLİ VE MİLLİ ATAĞ- Toy- Koop (Toykoop.Com)

¹² Koleksiyonerlerin oyuncaklara fahiş fiyatlar ödedikleri bilinmektedir. Oyuncak koleksiyonlarıyla ilgili videolar için bkz: (16) Devasa Koleksiyon Evleri Turu ! - YouTube .

1.6. OYUNCAKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Oyuncak tasnifindeki öncelikli ölçüt cinsiyettir ve oyuncaklar kız ve erkek oyuncakları olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bağlamda yapılan tasnif halk arasında yaygın olarak kullanılsa da tüm oyuncakların bu şekilde ayrılması mümkün olmadığından dolayı yetersizdir. Örneğin, erkek oyuncakları kategorisine koyulan top kızlar tarafından da kullanılmaktadır ve misket, düdük gibi oyuncaklar kızlar ve erkekler tarafından ortak kullanılmaktadır.

1991 yılında tüm Türkiye’de yapılan oyuncak taramasına göre oyuncaklar sekiz kategoride sınıflandırılmıştır (Onur, Çelen vd. 2004: 132) ve sınıflandırma şöyledir:

- 1.Bebekler
- 2.Beşikler
- 3.Minyatür ev eşyası
- 4.Ulaşım ve iş araçları
5. Ses çıkaran müzikli oyuncaklar
6. Oyuncak hayvanlar
7. Oyuncak silahlar
8. Oyun malzemeleri

2013 yılında Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları tarafından hazırlanan El Yapımı Geleneksel Oyuncaklar adlı kitapta oyuncaklar yapıldıkları malzemelere göre sınıflandırılmıştır. Yedi kategoriden oluşan bu sınıflandırma ise şöyledir:

- 1.Ahşaptan yapılanlar
- 2.İp ve lastikten yapılanlar
- 3.Kâğıttan yapılanlar
- 4.Metalden yapılanlar
- 5.Ağaç dalından yapılanlar
- 6.Kibritten yapılanlar

7.Çeşitli oyuncaklar (Karaalioglu & Genç 2013).

Oyuncakların, çocuğun toplumsallaşmasını sağlayan araç olduğunu ifade eden Elkind (2011: 49) oyuncakları, karakter oyuncakları, beceri oyuncakları ve eğitim oyuncakları olarak sınıflandırmış ve beceri oyuncaklarını, kız ve erkek beceri oyuncakları olarak ayırmıştır. Bir zamanlar çocukları toplumsal rollere, akademik becerilere ve mesleklere hazırlayan bu oyuncakların günümüzde marka bağımlılığını, moda bilincini ve grup düşüncesini desteklediğini ifade etmiştir.

Oyuncakların gelişim alanları ölçütüyle yapılan sınıflandırılması ise şöyledir: Büyük kas gelişimi için oyun araçları, küçük kas gelişimi için oyun araçları, kurgu oyuncakları, yaratıcı düş gücünü geliştiren oyuncaklar, evcilik oyuncakları, yaratıcı sanat için malzemeler, çocuğun algı ve kavramasını geliştirecek uyarı araçları, müzik ve dans araçları. (çocuk Oyuncakları | Uzm.Uğur KAYA (antalyaozelegitim.com)).

1.7. OYUNCAK HAKKINDAN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Oyuncaklar birçok bilimin inceleme alanına girmektedir fakat bu başlık altında Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri çerçevesinde yapılmış çalışmalara değinilmiş olmakla birlikte daha çok Halkbilimi disiplini çerçevesinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Oyuncakla hakkında tespit edilen ilk çalışmalar Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayınlanmış olan derleme niteliğindeki çalışmalardır. 1950-1960 yılları arasında yapılmış bu çalışmalardan bazıları şöyledir: Fehim Çaylı “İlgın Çocuk Oyunları, Taş Oyunları ve Çeşitleri” (1950), “İlgın Çocuk Oyunları, Top Oyunu ve Nevileri” (1952), Mahmut Ragıp Gazimihal (1955) "Çocuk Folklorunda Oyuncak Çalgılar".

60'lı yıllara gelindiğinde düdük hakkında yapılmış iki çalışma olduğu görülmektedir. Kâmil Toygar (1961) "Üregil'de Söğütten Yapılan Düdükler" adlı çalışmasında düdüğün yapımı ve etrafında teşkil eden sözlü kültür ürünleri; Gazimihal (1963) ise “Düdük” adlı yazısında düdük adının kökeni ve diğer dillerdeki kullanımına üzerinde durmuştur.

Oyuncakçılık ile ilgili tespit edilen ilk çalışma ise Mahmut Ragıp Gazimihal'in (1963) Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayınlanan "Oyuncakçılık" adlı yazısıdır ve bu yazıda oyuncakların kültür tarihimiz için bir ışık kaynağı olduğunun altını çizmiştir. Colet Bordat (1969) "Çocuk ve Oyuncak" adlı yazısında oyuncağın çocuk gelişimindeki yerine dikkat çekmiştir. Metin And (1979) "Çocuk Oyunlarımızın Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi" adlı makalesinde Anadolu çocuklarının yaptıkları yaratıcılığa dayanan, özgün oyuncakların, türlerine ya da yörelerine göre değişen adlarının dil folkloru bakımından önemli bir kaynak olduğuna değinmiştir.

Oyuncaklar içerisinde en çok incelenenler bebekler olmuştur. Nuran Bilgin (1990) "Folklorik Yapma Bebekçilik" adlı kitabında el yapımı bebekleri incelemiştir. Neval Sakin "Yerel Bir Kültür Ürünü Örneği: Soğanlı Bebekleri" (2010), "Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında Folklorik Yapma Bebekler" (2016) adlı makalelerinde geleneksel kıyafetlerin nesilden nesile aktarılmasında oyuncak bebeklerin yerine değinmiştir. Hurisel Hatipoğlu (2015) "Folklorik Yapma Bebekçilik: Damal Örneği", Nalan Okan Akın (2017) "Çomakdağ ve Soğanlı Bez Bebeklerinin Estetik Değerlendirilmesi", Neriman Aral Emine Arslan Kılıçoğlu (2018) "Türk Kültürü, Bez Bebekler, Kültürel Aktarım", Selcan Teke (2019) "Folklorik Bebeklerin Temsil Gücü: Elif Bebek Projesi Örneği" bebeklerle ilgili yapılmış çalışmalardan bazılarıdır.

Helmut Niemann (1991) "Oyuncağın Gelişim Tarihi" adlı yazısında oyuncağın 20. yüzyıla kadarki gelişimini aktarmıştır. Oyuncağın tarihi ile ilgili barındıran diğer çalışmalar ise Bekir Onur'un (1992) "Tarih Boyunca Oyun ve Oyuncaklar" adlı çevirisi ve "Oyuncaklı Dünya" adlı eseridir. Onur'un "Oyuncaklı Dünya" adlı kitabı üç bölümden oluşmaktadır. 'Oyuncağın Dayanılmaz Ağırlığı' adlı ilk bölümde oyuncağın dünya tarihinden, dünyadaki oyuncak ve çocuk müzeleri hakkında bilgi veren yazar, 'Oyuncağın Ardında Yolculuk' adlı ikinci bölümde oyuncaklarla ilgili bilgi toplamak için Ankara, İzmir, Antalya ve Adana'da yaptığı gezilerinden bahsetmiş, 'İstanbul'un Yeri Aynı' adlı üçüncü bölümde ise İstanbul'daki oyuncakçıları gezerek oyuncağın toplumsal tarihini aktarmıştır.

1993 yılında yapılan “Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu”nda oyuncakla ilgili üç çalışma yer almıştır: Metin And "Kültürler Kavşağında Oyun ve Oyun Nesnelerinin Tarihi", Füsün Kılıç “Eyüp Oyuncakçılığı ve İstanbul Belediyesi’nin Eyüp Oyuncakları Koleksiyonu”, Giovanni Scognamillo “Beyoğlu Oyuncakçıları”. Bu bildiriler içerisinde Metin And’ın (1994) "Kültürler Kavşağında Oyun ve Oyun Nesnelerinin Tarihi" adlı çalışması oyun ve oyun nesnelerinin toplumun büyüsel eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıktığı savı üzerine yazılması bakımından farklılık göstermektedir. And çalışmasında özellikle mangala, salıncak, dönme dolap, atlı karınca gibi oyun nesneleri üzerinde durmuştur.

Helen Boehm (1993) “Oyuncakla ve Oyunla Öğrenmek” adlı çalışmasında okul öncesinden liseye kadarki süreçte çocukların yaş gruplarına ve becerilerine göre düzenlemiş oyun ve oyuncaklara yer vermiştir. Aynı zamanda oyuncakların keşfetme, dile, aritmetiğe hazırlama, bilişsel, algısal ve küçük hareket becerilerini geliştirdiğinin altını çizmiştir. Müzeyyen Özen’in (1999) hazırlamış olduğu “İslam Eğitimcilerinden Bazılarına Göre Çocukta Oyun ve Oyuncak” adlı yüksek lisans tezinde oyun ve oyuncuğun çocuğun eğitimindeki yerinden ve bazı İslâm eğitimcilerinin bu konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiş, oyunun sünnetteki yeri ele alınmıştır.

Simon J Bronner (1999) “Material Folk Culture of Children” adlı yazısında çocukların kendi hallerine bırakılmaları halinde hayal güçlerine uygun nesneler ve ortamlar yaratabildikleri ifade etmiştir. Aynı zamanda çocukların yapmaktan hoşlandıkları nesnelerin, ait oldukları halkın yaygın fikirleri, uygulamaları ve gelenekleriyle ilgili unsurlar barındırdığının ve bu nesnelerin daha iyi anlaşılabilmesi için etraflarında oluşan davranışlara dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Jean-Pierre Rossie (2005) “Children's Dolls And Doll Play: Saharan And North African Toy And Play Cultures” adlı kitabında oyuncak bebekleri kadın, erkek ve çocuk bebekleri olmak üzere üç alt başlık altında toplamıştır. Üç alt bölümün her birine, ilgili bebek grubunun temel özelliklerini ortaya koyan bir özet ile başlayan yazar, Sahra ve Kuzey Afrikalı çocukların oyuncak bebeklerinin ve bebekler ile oynanan oyunların ayrıntılı bir

analizini sunmuştur. Sonuç bölümünde ise bebeklerin ve oyuncak bebek oyununun bazı çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel yönlerini tartışıp bir sentez önermiştir.

Mevlüt Özhan'ın (2005) “Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü” adlı eseri çocuk oyun ve oyuncaklar ile alakalı yaklaşık beş bin sözcüğün yer aldığı oldukça kapsamlı bir sözlüktür. Eserde alfabetik sırayla verilen sözcüklerin anlamlarının yanı sıra hangi yöreye ait oldukları parantez içinde verilmiştir. Yaygın olarak kullanılan ya da yöresi belirlenememiş olan sözcüklerde ise yöre bilgisi bulunmamaktadır. M. Öcal Oğuz ve Petek Ersoy (2005) tarafından hazırlanan “Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları” adlı eserde yer alan oyunların tasnifi oyuncakların hammaddesi esas alınarak yapılmıştır. Yirmi yedi bölüme ayrılan bu eserde oyuncakların hammaddelerine ve hazırlanışına da yer verilmiştir.

Duygu AK (2006) “Oyun ve Oyuncak Kavramlarının Tarihsel ve Kültürel Değişimine Endüstriyel Tasarım Açısından Bir Bakış” adlı yüksek lisans tezinde oyuncağın dünyadaki gelişim tarihi, Endüstriyelleşme ve Modernizmle birlikte değişen çocuk kavramı, oyuncağa olan bakış açısı incelenmiştir. Tezin sonuç bölümünde 15. yüzyıldan 2000'lere kadar olan süreçte üretilen oyuncaklar aktarılmıştır.

Halkbilimi disiplini çerçevesinde sadece oyuncak üzerine yapılmış bir tez yoktur fakat Didem Bayar Çelebi (2007) “Türkiye ve Azerbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, Aliye Selnur Şarman (2015) “Seferihisar Geleneksel Çocuk Oyunları ve Oyuncakları Üzerine Bir İnceleme”, Leyla Yılmaz (2017) “Ardahan'da Oyun ve Oyuncak” adlı tezlerde bazı oyuncaklar hakkında bilgi bulunmaktadır.

Salkım Selvi Bener'in (2008) “Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar” adlı yüksek lisans tezi üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Eski Yunan ve Roma'daki oyunlar, ikinci bölümde Eski Yunan ve Roma'da sıklıkla kullanılan on beş oyuncak ele alınmış, üçüncü bölümde ise yüzey ve müze araştırmaları sonucunda tespit edilen oyun araçları ve oyuncakların katalogu verilmiştir. Bu tez 2013 yılında “Antik Çağ'da Oyun ve Oyuncaklar” adıyla kitaplaştırılmıştır.

Dilek Akbulut’a ait (2009) Milli Folklor dergisinde yayınlanan “Günümüzde Geleneksel Oyuncaklar” adlı makalede oyuncakçılığın tarihi verildikten sonra geleneksel oyuncakların nitelikleri, günümüzde yeniden üretilme biçimleri ve kayıt dışı ekonomideki yerlerinden bahsedilmiştir. 2009 yılında yapılmış ve değinilmesi gereken bir diğer çalışma ise İbrahim Özbakır’ın “Geleneksel Türk Çocuk Oyunlarında Doğal Oyuncaklar ve Oyuncak Olmuş Hayvanlar” adlı makalesidir. Bu makalede unutulmaya yüz tutmuş oyuncaklar ve bu oyuncaklar etrafında gelişen oyunlar verilmiş ve canlı hayvanların oyuncak olarak kullanımına değinilmiştir.

2010 yılında “Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu” düzenlenmiştir. Bu sempozyumda oyun ve oyuncaklarla ilgili farklı bakış açılarıyla yazılmış birçok bildiri bulunmaktadır. Bu kitapta Artvin, Kayseri, Burdur, Kastamonu, Erzurum, Gaziantep şehirlerindeki oyun ve oyuncakların değişimine dair bildiriler bulunmaktadır. Mevlüt Özhan’ın “Çocuk Oyun ve Oyuncaklarındaki Değişim ve Nedenleri” adlı bildirisi yaşanan değişimlerden ve değişime etki eden faktörlerden bahsetmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Nitekim değişimin kaçınılmaz olduğunu ifade eden Özhan bu değişimlerin zamanında tespit edilmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Bu yılda yapılmış bir diğer önemli çalışma Fulya Sormaz’ın “Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz” adlı sonradan kitaplaştırılan yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada çocukluğun, oyun ve oyuncakların sosyolojik anlamda neleri ifade ettiği, sanayileşme, kentleşme, teknolojik ilerlemeler, kapitalizm, tüketim kültürü ve küreselleşme süreçleriyle birlikte toplumsal yapıda oluşan değişimlerin çocukluğu ve oyun kültürünü nasıl etkilediği ele alınmıştır.

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) tarafından 2013 yılında yayınlanan “El Yapımı Geleneksel Oyuncaklar” adlı eser, oyuncak ustası Orhan Karaalioğlu’nun el yapımı oyuncaklar üzerine yaptığı araştırmalarla başlamıştır. Bu eserde Orhan Karaalioğlu’nun teknik çizimleri eşliğinde oyuncakların malzemeleri, yapılışı, cinsiyeti, oynandığı yer ve o oyuncakla oynanan oyunlar hakkında bilgi verilmiştir. 2015 yılında düzenlenen Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi, I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı

bildiri kitapları içerisinde oyun ve oyuncakla ilgili farklı bakış açılarıyla yazılmış çalışmaları barındırması bakımından önemli kaynaklardır.

Bekir Onur'un (2016) "Oyunlar ve Oyuncaklar Oyunun ve Oyuncağın Kültürel Tarihi" adlı kitabı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde oyun kavramı incelenmiş ikinci bölümde oyuncaklar ve oyuncak müzeleri üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise anılardaki oyun ve oyuncaklara değinilmiştir. Nebi Özdemir (2017) "Dünyada ve Türkiye'de Oyun ve Oyuncak Sektörü" adlı çalışmasında oyun ve oyuncanın ekonomik bir alana dönüşmesinin geleneksel oyun ve oyuncaklar üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışma olması bakımından farklılık göstermektedir. Efnan Dervişoğlu'nun (2020) "Türk Edebiyatında Oyun ve Oyuncak" adlı kitabı ise yazılı kaynaklardan yararlanarak oyun ve oyuncanın Tanzimat'tan bugüne toplumumuzdaki gelişimi ve edebiyata yansması inceleyen özgün bir çalışmadır. Beş bölümden oluşan kitabın ana başlıkları şöyledir: 'Çocuklukta Oyun ve Oyuncak', 'Edebiyatın Penceresinden Oyunlar ve Oyuncaklar', 'Şiirin Oyunları ve Oyuncakları', 'Öykülerde ve Romanlarda Oyunlar, Oyuncaklar', 'Anılarda Kalanlar'.

Oyuncakla ilgili tespit edilen son çalışma ise İhsan Erdinçli (2022) tarafından yazılmış olan "Değişim Çağında Osmanlı İstanbul'unda Oyuncaklar ve Oyun Nesneleri" adlı çalışmadır. Çalışmada, Osmanlı İstanbulu'ndaki çocukların oynadıkları oyuncak ve oyun araçları, oyuncakçılığın sosyo-kültürel durumu incelenmiştir.

2. BÖLÜM: TRABZON’UN TARİHİ, COĞRAFI VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

2.1. TRABZON’UN TARİHİ

Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan ve sosyo-kültürel, ekonomik açıdan önemli bir şehir olan Trabzon’un tarihi ilk çağlara kadar dayanmaktadır ve isminin nerden geldiğiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Veysel Usta’nın Anabasis’ten Atatürk’e Trabzon (1999) adlı eserinde yer verilen batılı seyahatnameler incelendiğinde Trabzon’un adının Trapezos, Trapezus, Trapeza, Trepezon olarak geçtiği görülmektedir. Yunanca masa anlamına gelen bu kelimenin Trabzon kentinin ve kalesinin dikdörtgen şeklinde bir masaya benzediği için verildiği aktarılmıştır.

Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde ise Trabzon adının veriliş hikayesi şöyle anlatılmaktadır: “Fatih Sultan Mehmet Han, denizler gibi askerle karadan ve denizden Trabzon’u kuşatıp, 865 tarihinde ve yetmiş gün kuşatmadan sonra Rumların elinden aldı. Su ve havasının güzelliğinden hazzederek adına ‘Tarb-ı Efzun’ dedi. Doğrusu eğlence yeridir. Bazıları Tarb-ı Efzun derler ama halk Trabzon der (akt. Usta 1999: 51). Dede Korkut metinlerinde Trabuzon şeklinde geçen Trabzon adının menşei ile ilgili bir diğer düşünce ise Trabzonlu bir Türk pehlivanın altın bir paranın tuğrasını eliyle silip bozmasından dolayı “tuğra bozan” adını aldığı şehrin isminin de bu ifadeden türediği söylenmektedir.

Genel kanıya göre Trabzon, Sinop’tan gelen Miletli göçmeler tarafından M.Ö. 756’da kurulmuştur (Öksüz 2005: 14). Şehir, Osmanlılar tarafından fethedilene kadar çeşitli kavimlerin ve Büyük İskender’in yönetimi de dâhil olmak üzere Kimmerler, İskitler, Persler, Pontus Devleti, Roma ve Bizans İmparatorlukları gibi önemli devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır (Öztürk 2021: 16). 1398 yılından beri Osmanlı Devleti’ne yıllık vergi ödeyen Trabzon Komnenos Krallığı’nın, David Komnenos iktidarda olduğu dönemde (1458-1461) vergi ödemeyi bırakması, Uzun Hasan aracılığıyla daha önce ödediği vergileri geri istemesi ve Osmanlı Devleti’ne karşı Avrupa’daki devletlere ittifak

çağrısında bulunması üzerine Fatih Sultan Mehmet 1461 yılında Trabzon'u ele geçirmiş ve Komnenos Krallığı'nın egemenliğine son vermiştir (T.C. Trabzon Valiliği 2016: 44).

1470 yılında yılları Fatih Sultan Mehmet'in II. Bayezid'den olma torunu 7 yaşındaki Sultan Abdullah'a Trabzon valiliğinin verilmesiyle şehzade sancağı olan şehre 1489 yılında Yavuz Sultan Selim vali olarak atanmıştır (Goloğlu 2013:29-33). Yavuz Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın doğumu Trabzon'da gerçekleşmiştir ve bu ev günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Stratejik açıdan önemli bir liman şehri olan Trabzon, 15 Nisan 1916'da Rus işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Rusların yaptığı bombardıman sonucunda ağır hasar alan şehrin sakinleri kara ve deniz yoluyla şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Şehirdeki Rumlar ise Ruslara kentin boşaltıldığını haber etmiş ve şehrin daha fazla topa tutulmamasını rica etmişlerdir. Bunun üzerine daha fazla direnişle karşılaşmayan Rus birlikleri Trabzon'u işgal etmiştir. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik ihtilali sebebiyle geri çekilmek zorunda kalan Ruslarla, 18 Aralık 1917'de Erzincan Antlaşması yapılmıştır. Ruslar geri çekilirken Ermenilerin Müslümanlara saldırısının artarak devam etmesiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıta kalan Trabzon halkını kurtarmak için 3. Ordu komutanı Vehip Paşa görevlendirilmiştir. Vehip Paşa'nın 12 Şubat 1918'de harekete geçmesiyle, şehir Türk birlikleri tarafından geri alınmış ve Trabzon halkı yaklaşık 2 yıldır devam eden Rus işgalinden, çetelerin zulümlerinden kurtarılmıştır (Beyoğlu 1999: 482-485).

2.2. TRABZON'UN COĞRAFÎ ÖZELLİKLERİ

Doğu Karadeniz Dağlarının oluşturduğu yayın ortasındaki Kalkanlı dağlık kütesinin kuzeye bakan yamaçlarında 38° 30' – 40° 30' doğu meridyenleri ile 40° 30' – 41° 30' kuzey paralelleri arasında yer alan Trabzon'un yüz ölçümü 4.664 km²'dir. Kent doğuda Rize, batıda Giresun, kuzeyde Karadeniz, güneyde Gümüşhane ve Bayburt ile komşudur (T.C. Trabzon Valiliği 2016: 20).

Dağlık, engebeli bir coğrafyaya sahip olan Trabzon'da dağlar kıyıya paralel uzanmaktadır ve Solaklı, Yomra, Değirmendere, Sera, Kalenima, Foldere gibi akarsuların oluşturduğu vadiler ve deltalar bulunmaktadır. Her mevsim yağış alan ve ılıman bir iklime sahip olan şehir akarsu ve bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir. Burada kızılâğaç, kestane ladin, kayın, köknar, sarıçam, gibi ağaç çeşitleri yetişmektedir ve dünyada nadir olarak bulunan deniz seviyesine inen sarıçam ormanları Sürmene/Çamburnu'nda mevcuttur. “Sadece bu bölgede yaşayan bazı bitkiler ise şunlardır: Kafkas Orman Gülü, Acı Çiğdem, Dağ Zambağı, Böcek Yiyen, Turna Gagası. Ayrıca birçok hayvan türüne ev sahipliği yapan Trabzon'da 139 tane yerli kuş türü bulunmaktadır ve bunlardan Atmaca Kartalı, Step Kartalı, Bozkır Kartalı, Ur Keklik, Sülün, Turaç, Dağ Horozu, Büyük Toy Kuşu, Puhu, Alaca Baykuş ve Yalı Çapkını gibi kuş türleri kırmızı liste (nesli tehlikede olan türler listesi) sınıfına alınmıştır. Bağlı olarak Dere Alabalığı, Kafkas Semenderi, Kafkas Kurbağası, Trabzon Kertenkelesi, Kızıl Tilki, Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi, Karaca, Çakal, Kurt, Bozayı önemli türlerdendir” (T.C. Trabzon Valiliği 2016: 30).

Karadeniz'in güney kıyılarında yer alan Trabzon, konumu gereği doğu ve Kafkaslarla olan bağlantısı yönünde stratejik bir mevkie sahiptir. Burası Değirmendere vadisinin Karadeniz'e ulaştığı yerin batısındaki Boztepe'nin eteklerinde kurulmuştur. Onun tarihten beri süregelen jeopolitik önemi büyük ölçüde coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan Trabzon, Karadeniz'in hemen kenarında Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan bir vilayet merkezidir. Denize yakın olan şehrin sırt kesimi deniz kıyısına dik yarılarla inen Değirmendere, Zağnos Deresi ve Kuzgundere gibi vadilerle kesintiye uğrar. Şehrin yaklaşık 3 km gerisinde ve güneydoğusunda dik yamaçlı, düz sırtlı Boztepe yer alır. Batı kısmında ise Soğuksu Tepesi bulunur. Trabzon, yüksekliği 200 metreyi geçen bu tepelerin kuzey eteğindedir. Yamaç meylinin biraz hafiflediği noktalardan itibaren en düşüğü 6 en yükseği 120 metre olan basamaklı şeklindeki yerleşimi Zağanos ve Kuzgundere vadilerinin şehri üç ana parçaya ayıran yarlar üzerinde olmasıyla denizle doğrudan temas etmez. (Tekindağ 1974: 455).

Trabzon her mevsimi farklı güzellikler barındıran bir coğrafyadır ve bu durum kenti ziyaret eden seyyahların yazılarında kendine yer etmiştir. 1850 yılında Trabzon'a gelen Frederick Walpole'nin Trabzon'dan şu şekilde bahsetmiştir:

“Trabzon bana göre güzel manzarası ile sevimli bir kent; evler, dağınık bir şekilde ve özellikle kentin batı tarafında bahçe içindedir. Konsolosun evinden görünen şehrin manzarası ise tek kelime ile mükemmel olarak nitelendirilebilir. Şehrin güneyinde yer alan dağlar, çok yüksek olduklarından ötürü, iç kesimlerle olan irtibatı kesiyor ve yeşilin her tonunu içinde barındıran vahşi doğa, dağ aralarındaki vadilerde kendini gösteriyor. Dağlardan akan sular, güneş ışığında parıldıyor, Doğu’da ise keskin zirveleri olan ve karla kaplı Doğu Karadeniz dağları Çerkezistan, Batum ve Kafkasya’nın özgür yerlerinin manzaralarını süslüyordu” (Walpole, The Ansayrii , (or Assassins) with, s.223; akt. Kuş 2016: 21).

2.3. TRABZON’UN EKONOMİSİ

Trabzon ekonomisinin büyük bir kısmı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıl tapu-tahrir kayıtları incelendiğinde Trabzon’un tarım arazilerinde darı, mercimek, bakla, nohut, piyaz (kuru soğan), sarımsak gibi hububat ve bakliyat ürünlerinin yanı sıra üzüm, zeytin, ceviz, fındık, kestane, armut, kiraz, elma, incir, üvez (muşmulaya benzer bir meyve), hıyar, bostan (kavun-karpuz) gibi çeşitli meyveler de yetiştirildiği görülmektedir. 18. Yüzyıl mahkeme kayıtlarında zeytin ağacının vakıfların gelir kaynağı olarak yer alması, zeytin üretiminin Trabzon için önemli olduğunu göstermektedir. Bir endüstri bitkisi olan kendiriden yapılan ip, urgan ve keten bezi yöre halkının ekonomik gelir kaynaklarından biridir. Özellikle 17. ve 18. yüzyılda üzümden yapılan şıra ve şarap ise Trabzon’un ana ihraç malı olmuştur (Öksüz 2006: 152-153).

Günümüzde ise yöre halkının tarımsal alandaki asıl geçim kaynağı fındık ve çaydır. Gerek üreticileri gerekse bu ürünlerin toplanması ve işlenmesinde çalışan insanların ekmek kapısı olması sebebiyle fındık ve çay önemli bir ekonomik kaynaktır. Aşağıdaki tablolarda verilen Trabzon Tarımsal Yatırım Rehberi’ne¹³ ait veriler incelendiğinde geçmişte üretilen ürünlerle günümüzdekilerin hemen hemen aynı olduğu fakat eskiden

¹³ T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI TARIMSAL YATIRIMCI DANIŞMA OFİSİ (tarimorman.gov.tr).

kent ekonomisine katkı sağlayan kendir ve üzümün tablolar da yer almadığı görülmektedir. Hububat ürünlerinden ise sadece mısır ve fasulye günümüzde yetiştirilmeye devam etmektedir.

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı
Çay (Yaş)	1.417.685	271.568	19,16%
Fındık	665.000	37.573	5,65%
Elma	4.300.486	6.919	0,16%
Armut	545.569	3.880	0,71%
Kivi	73.745	2.023	2,74%

Tablo 1: 2021 Meyvecilik Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı
Patates	5.200.248	49.434	0,95%
Mısır (Dane)	6.500.000	12.510	0,19%
Hayvan Pancarı	83.763	1.762	2,10%
Fasulye (Kuru)	279.518	781	0,28%
Genel Toplam	71.362.848	64.487	0,09%

Tablo 2: 2021 Tarla Ürünleri Verileri

Hayvancılık, kentin coğrafi özellikleri sebebiyle Trabzon ekonomisinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Kentte küçükbaş, büyükbaş, kanatlı hayvan yetiştiriciliği, arıcılık ve balıkçılık yapılmaktadır. Yüksek kesimlerde yaşayan insanların geçim kaynağı olan büyükbaş hayvancılık, ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır ve hayvanlar yazın, yaylalardaki otlarla kışın ise yaz boyunca köydeki arazilerden elde edilen ya da satın alınıp mereğe koyulan otlarla ahırda bakılmaktadır. Hayvancılık yapan bir aile hayvanlardan elde ettiği ürünleri hem kendi tüketmekte hem de satarak para kazanmaktadır. Kıyı şeridinde inildiğinde ise balıkçılıkla uğraşıldığı görülmektedir. Hamsi hem besin hem de bir kültür ögesi olması bakımından öne çıkmaktadır. Balıkçılık,

avlanma ve kafes balıkçılığı şeklinde yapılmaktadır ve son yıllarda gelişme gösteren kafes balıkçılığıyla ülke ihracatına katkı sağlanmaktadır.

Cins	Tür	Hayvan Ad	2002	2020	2021
Arı Kovanı	Arı Kovanı	Arı Kovanı	82.176	167.246	178.696
Büyükbaş	Manda	Manda	287	260	312
	Siğir	Kültür	4.303	25.821	26.949
		Melez	93.959	121.088	123.634
		Yerli (Siğir)	27.754	3.720	3.528
	Siğir Toplam		126.016	150.629	154.111
Büyükbaş Toplam			126.303	150.889	154.423
Kanatlı	Hindi	Hindi	13	514	409
	Kaz	Kaz	4	641	521
	Ördek	Ördek	44	442	374
	Tavuk	Et		0	0
		Yumurta	143.354	98.988	105.820
	Tavuk Toplam		143.354	98.988	105.820
Kanatlı Toplam			143.415	100.585	107.124
Küçükbaş	Keçi	Kıl	5.778	19.604	22.790
		Tiftik		0	0
	Keçi Toplam		5.778	19.604	22.790
	Koyun	Merinos		124	245
		Yerli (Koyun)	94.695	162.986	185.899
	Koyun Toplam		94.695	163.110	186.144
Küçükbaş Toplam			100.473	182.714	208.934

Tablo 3: Hayvan Varlığı (Baş)

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kentin, tarihi yapıları ve doğal güzelliklerinin turistleri cezbetmesi sebebiyle turizm sektörü kent ekonomisine katkı sağlayan bir sektör halini almıştır. Sera gölü, Çal mağarası, Orta mahalle, Trabzon kalesi, Kızlar manastırı, Vazelon manastırı, Ayasofya müzesi, Atatürk köşkü gibi birçok destinasyonu olan kent aynı zamanda gastronomi alanında Hamsiköy sütlacı, Sürmene pidesi, Akçaabat köftesiyle adından söz ettirmiştir. Şehrin en çok rağbet gören ve diğer destinasyonlara oranla çok daha fazla turist çeken yerleri ise Maçka'da bulunan Sümela Manastırı ve bir heyelan set gölü olan Uzungöl'dür. %30'u dağlık alanlarla kaplı olan kentin turizm destinasyonlarını çeşitlendirmek için yayla turizmi ve doğa sporları turizmine (dağcılık parkurları, kano sporu, yamaç paraşütü, trekking, jeep safari) yatırım yapılmıştır.

3. BÖLÜM: TRABZON'DAKİ GELENEKSEL OYUNCAKLARIN HALKBİLİMİ DİSİPLİNİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

3.1.BEBEKLER

Bebek figürleri çocukların eline geçmeden önce tapınma nesnesi olarak kullanılmıştır. Oyuncak olarak bebek yapımı ise İ.Ö. 2. yüzyılda Mısır'da başlamıştır. Heinrich Schiliemann, Truva'nın en alt tabakalarının birindeki bir çukurda “çingirak bebek” adı verilen kilden yapılmış en eski Yunan bebeğini bulmuştur. 6. Yüzyıla gelindiğindeyse Yunanistan'da bebek yapan ustaların olduğu bilinmektedir ve bu ustaların kilden yaptığı bebekler hareketli kol ve bacaklara sahiptir (Niemann 1991: 56).

Altaylılarda tös-töz, Yakutlarda tangara, Uranhalarda eren, Moğol-Buretlerde ongon olarak adlandırılan keçeden, paçavradan, kayın ağacı kabuğundan yapılan putlar, fetişler vardır. Bunların bir kısmı çocukların oynadıkları bebeklere benzemektedir...Ölen yakınlarının suretine benzetilerek yapılan bu tösler tapınma nesnesi olarak kullanılmıştır (İnan 1986:42-43). Bu nesneler Anadolu'da “çömçe gelin” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörelere göre çaput adam, kepçe kadın, su gelini, kodu gelin, çullu kadın vb. isimler alan bu bebek, iki değneğin haç biçiminde birleştirilmesi ve üzerinin bezlerle örtülmesiyle oluşturulur ve bereket için kullanılır (And 1994: 145). Divan-ı Lügat'it Türk'te geçen kudhurçuk kelimesi kız çocuklarının insan suretinde yaptıkları bebek, kukla anlamına gelmektedir (Atalay 1985a: 501) ve Gazimihal bu adlandırmanın Kazan Türkçesinde ve Anadolu'nun bazı semtlerinde “kurçak” olarak varlık gösterdiğini ifade etmiştir (Gazimihal 1963).

Varlıkları oldukça eskiye dayanan oyuncak bebekler kız çocuklarının başlıca oyuncaktır. Geleneksel olarak üretilen oyuncak bebekler el emeği ürünü olduklarından onu üreten ve onunla oynayan kişiyi birçok açıdan geliştirmektedir. Oyuncakın tasarlanması hayal gücünü, oyuncakın yapımı ve oyuncakla kıyafet dikimi el becerisini

arttırır. Aynı zamanda bireyin büyüklerinden gördüğü davranışları taklit ederek oynadığı evcilik oyununda büründüğü roller, onun toplumsal rollerini öğrenmesine yardımcı olur.

“Yamadan bebek yaparduk, gollarini da çalıdan yaparduk. Oni giyundurur başını da bağlarduk” (Akyol, Asiye 2022).

“Kimse bize oyuncak almazdı. Oyuncaklarımızı kendimiz yapardık. Yastığı kundaklar bebek diye oynardık. Onu salları, emzirirdik” (Akyol, Aynur 2022).

“Yamalardan bebek yapardık. Gondak yapar gibi sarardık. Otlardan yemek yapar, bebeklerimize yedirirdik. Yemeyince de kızardık. Öyle evcilik oynardık” (Ayar, N. 2022).

“Bal kabaklarını gizlice koparıp bebek yapardık. Göz ve ağzı oluşturmak için kabağı oyardık, yan ve alt tarafına da çalı sokarak ayaklarını ve kollarını yapardık. Ya da yastıkları kundaklayarak bebek yapardık” (Sade, M. 2022).

“Mısırdan da bebek yapardık. Mısırın püsküllerini iki yana ayırır örerdik ya da dağınık bırakır bebeğin saçlarını oluştururduk” (Sade, M.; Değirmenci, M.; Akbaş, Fatma 2022).

“Hartomadan bebek yapar bezlerden kıyafet yapar giydirirdik” (Er, M. 2022).

“Yamadan, patatesten bebek yapardık” (Köroğlu, F. 2022).

“Fındıklar açtığı zaman yapraklarını koparır bebek yapardık. Yapraklardan bir tanesini iki parmak kalınlığında katlardık sonra başka bir yaprakla gondaklardık. Açılmasın diye de gerisine çalı sokardık” (Değirmenci, S. 2022).

“Yağlı çamurdan bebek, beşik, tabak yapardı ananem” (Öksüz, A. 2022).

“Çatalli çalıdan bebek yapardım. Gollarini lastiklan bağlardum ki güzel hareket edebilsun. Meme yapardım oa, bezden. Başına attuğum çömberlan memelerini de kapatudum” (Yılmaz, Elmas 2021).

“Bebeğimi yaprakla bezlerdim. Yaprığın içine çamur koyardım sanki bebek altını pislemiş gibi. Sonra onu temizlerdim” (Saral, Nevin 2022).

“Çamurdan gari yapardık, sofraya yapardık gaşık yapardık. Garıları sofranın kenarına goyar gaşıkları da ellerine verirdik. Güya yemek yiyecekler. Sağana da yeşillik goyardık. Kıymetlan çalıdan bebeklerimiz vardı. Birinin adı Nedır Gi diğərinin adı Geliyırım Gi. Bebeklerimizi iş etme gönderuduk sonra çıkardık evin başına nedır gii, geliyırım gi diye bağırır bebeklerimizi çağırırdık” (Yılmaz, Elmas 2021).

“Çamurdan bi dani at yapmıştım atın üstüne de çamurdan gelin yapıp çarşaf giydirmiştim gören herkes heves etmişti” (Akbaş, N. 2022).

“Kimse bize bebek almazdı. Biz de mısırları atlarken kendimize bebek yapardık. Huduşlarının bir kısmını koparır bir kısmını da arkaya atar, tele tel ayırıp saç yapardık. Kimilerinin saçlarını örür, perçem bırakırdık. Bıçakla ya da orakla mısırın tanelerini çıkarır ağız, göz oluşturur, kömürle ya da çiçek yaprağıyla ağzını ve gözlerini renklendirirdik” (Akbaş, A. 2021).

“Küçükken bezden bebek yapardım sonra ölürlərdi ben de onları gömerdim. 1 günde ölürlərdi. Seranderin arkasını hep mezarlık ettim” (Saral, Nürten 2022).

“Taşlardan bebek yapardık. Bebeğimi iskemleye koyar sallardım” (Ateş, Münire 2022).

“Köyde oyun oynayabileceğim kimse yoktu. Ben de fındıklıkta oturur, fındık yaprağıyla yaptığım bebeklerle evcilik oynardım” (Terzi, N. 2022).

Karadeniz yöresinde, çocuklar daha küçük yaşlardan itibaren ev, ahır, bağ bahçe işlerinde çalışmaya başladıklarından dolayı oyun oynamaya pek fırsat bulamadıklarından yakınmaktadırlar. Bu sebeple ya işlerini oyun haline getirmiş ya da işlerini çabucak bitirip oyun oynayabilmek için vakit yaratmışlardır.

“Kelif ederdik. İçinde gabımız gaşığımız, sağanımız tenceremiz olurdi (kutu kapaklarından ya da çamurdan). İçinde yemeklerimiz pişerdi. Yamalardan yatağımız olurdi bebeklerimizi yatırırdık. Neneden fırsat bulursak oynardık” (Yılmaz, Elmas 2021).

“Nenem gövermezdi ki oynayalım. Biz de o gezmeye gidince işlerimizi çabucak yapar bebeklerimizle oynardık. Onun geleceği saati bilirdik. O gelmeden bebeklerimizi saklardık. İş etmediniz de bularla mi oynadınız diye gızmasın diye saklardık” (Yılmaz, Elmas 2021).

Oyuncaklarla bireyler arasında kimi zaman derin bağlar kurulabilmektedir ve oyuncağın zarar görmesi durumunda üzüntü duyulabilmektedir:

“Herkesin bebeğini ben yapardım. Zera hemen bozardi (bebeği). Canım sıhardi o zaman ona daha yapmazdım” (Yılmaz, Elmas 2021).

“Çalidan yaptığım bebeği oflana koydum. Tay sebetinin üstüne çıktım evi vuriyorum¹⁴. Polat aldı attı bi elma bebeme vurdi bebemi düşürtti. Sanki canlı bebekmiş gibi haburam acidi (kalbini gösterir). O elmayı attı sonra gaçaydi. Sübürke da benim elimdeydi. Sübürkeyi atmamla godoşu¹⁵ Polat’ın sırtına tikildi. Sonra düştü peşime. Ben öğde o peşime evi 2-3 kez dolaştık. Yoruldum. Evin başından yukarı çıkarken bi elma attı arkadan yasladı ba. Ben da güya baa bişe oldi diye düşdüm. O da geldi tikildi başımda

¹⁴ Örümcek ağlarını temizleme işlemi.

¹⁵ El süpürgesinin sapı.

“gi Elmaas noldi sa? Gardaş noldi?” dedi durdi. Ne olacak Elmas’a, Elmas filim ediy. Öyle kurtuldum ondan. Yoksa yiycedum bi araba dayak” (Yılmaz, Elmas 2021).

“Halamın kızı Almanya’dan gelmişti. Onun kızının çok güzel bebekleri vardı: et bebek. Bizim evde unuttu. Ben de alıp köye gittim bebekleri oynamak için. Teyzemin kocası bebekleri görünce “bulara can mi verecesun?” diye kızarak bebeklerimi ateşe attı. Sanki beni ateşe atmış gibi üzölmüşüm. Ama şimdi torunlarının bebeklerine hiçbir şey demiyor” (Karadeniz, Ş, 2022).¹⁶

Göröldüğü üzere bireyler ekolojik çevrelerindeki erişilmesi kolay olan malzemelerden yararlanarak hayal güçleri uyarınca kendilerine ya da çevrelerindeki bireylere oyuncak yapmış ve kültürel formlar çerçevesinde oyun kurmuşlardır.

¹⁶ Canlı gibi görünen bebeklerin dini sebepler öne sürölerek, onlarla oynamanın hoş karşılanmaması günümüzde pek rastlanılmayan bir durumdur. Hz. Muhammed döneminde de oyuncak bebekler resim ve heykel yasağından ayrı tutulmuş ve kız çocuklarının ev işlerine, çocuklarla ilgili işlere küçüklükten itibaren alıştırılmaları amacıyla oyuncak bebekler alınıp satılmıştır (Özen 1999:118).

3.1.1. Mısır Bebek

Fotoğraf 1: Mısır bebeğin önden görünüşü Fotoğraf 2: Mısır bebeğin yandan görünüşü ve küpesi

Malzemeler: Mısır, kömür, çiçek yaprağı, kesici alet.

Yapılışı: Oluşturulacak göz ve ağzın orantılı olabilmesi için taneleri nizam içinde olan bir mısır seçilir. Mısırın huduşunun¹⁷ bir kısmı koparılır. Diğer kısmı ise saç ve perçem için gövdede bırakılır. Huduşun bir ya da iki yaprağı yüz oluşturulacak yerde bırakılırken diğer yapraklar arkaya atılır. Bıçak ya da makas yardımıyla mısırın üst kısmından iki mısır tanesi çıkarılarak göz, iki mısır tanesi çıkarılarak ağız oluşturulur. Perçem için ayrılmış yapraklar el ile ince ince bölünür ve göz hizasında kesilir. Arkaya atılan yaprakların nasıl olacağı oyuncakçı yapanın isteğine bağlıdır. Kişi isterse o yaprakları ince ince ayırarak dağınık saç, örerek örgülü saç, topuz, at kuyruğu yapabilir. Gözleri ve ağzı renklendirmek de tamamen kişisel zevke bağlıdır. Gözlerin siyah olması için kömür, yeşil

¹⁷ Mısırın dış kısmındaki yaprak.

olması için yeşil herhangi bir ot ya da yaprak, mavi olması için mavi bir çiçeğin yaprağı kullanılabilir. Aynı durum ağız için de geçerlidir. Birey çevresindeki bitkileri kullanarak ağız ve gözü renklendirebilir. Hayal gücüne bağlı olan bu işlemde herhangi bir sınırlama yoktur.

Mekân: Açık ve kapalı mekânlar

Oynanışı: Bebek, çocuk, anne, arkadaş, komşu gibi roller verilen bu oyuncak evcilik oynarken kullanılır.

3.1.2. Mısır Bebek 2

Fotoğraf 3: Mısır bebek 2

Malzemeler: Mısır, kömür, çiçek yaprağı, kesici alet.

Yapılışı: Oluşturulacak göz ve ağız orantılı olabilmesi için taneleri nizam içinde olan bir mısır seçilir. Mısırın huduşu fotoğraf 3'te görüldüğü gibi açılır ve yüzün oluşturulacağı kısım meydana çıkarılır. Bıçak ya da makas yardımıyla mısırın üst kısmından iki mısır tanesi çıkarılarak göz, bir mısır tanesi çıkarılarak ağız oluşturulur. Gözleri ve ağız

renklendirmek de tamamen kişisel zevke bağlıdır. Gözlerin siyah olması için kömür, yeşil olması için yeşil herhangi bir ot ya da yaprak, mavi olması için mavi bir çiçeğin yaprağı kullanılabilir. Aynı durum ağız için de geçerlidir. Birey çevresindeki bitkileri kullanarak ağız ve gözü renklendirebilir. Hayal gücüne bağlı olan bu işlemde herhangi bir sınırlama yoktur. Mısırın püskülleri ise saç olarak kullanılır.

Mekân: Açık ve kapalı mekânlar

Oynanışı: Bebek, çocuk, anne, arkadaş, komşu gibi roller verilen bu oyuncak evcilik oynarken kullanılır.

3.1.3. Çalı Bebek

Fotoğraf 4: Çalı bebek

Malzemeler: Çatallı bir dal, don lastiği, bez.

Yapılışı: Bebeğin gövdesi için, çatalı çok ayrı ya da biri önde biri arkada olmayan bir çalı orantılı bir şekilde kesilir. Kol için, bir dal yontularak aynı boyutta iki tane ince çalı hazırlanır ve bu çalıların bir ucu çivi ya da bıçak yardımıyla delinir. Delinen kısımlara lastik bağlanır. Baş, yumuşak bir bez yuvarlanarak oluşturulur. Göğüsler için, dar ve uzun bir bez iki uçtan yuvarlanarak ortada buluşturulur. Baş için hazırlanan yuvarlak çalının üst kısmına koyulur, üstüne beyaz bir bez örtülerek çubuğa bağlanır. Bu bezle aynı zamanda gövdenin tamamı da örtülür. Boyun kısmının oluşması için kafa ile gövdenin birleşim yeri bir bez ya da ip ile bağlanır. Hazırlanan göğüsler vücuda yerleştirilir ve ip ile gövdeye sabitlenir. Kollar, uçlarında bulunun lastik yardımıyla göğüsün hemen üstünden bağlanır. Kolların lastikle bağlanmasının sebebi hareket kabiliyetini arttırmaktır. Kalem ile yüz oluşturulduktan sonra bebeğin başına göğüslerini örtecek şekilde şal örtülür. Ya da görselde görüldüğü gibi kıyafet dikilebilir.

Mekân: Açık ve kapalı alanlar.

Oynanışı: Bebek, çocuk, anne, arkadaş, komşu gibi roller verilen bu oyuncak evcilik oynarken kullanılır.

Fotoğraf 5: Çalı bebeğin yapım aşamaları

Fotoğraf 5: Çalı bebeğın yapım aşamaları

3.1.4. Bez Bebek

Fotoğraf 7: Bez bebek

Malzemeler: Bez ve kalem.

Yapılışı: A4 kâğıdı büyüklüğündeki bir bezin içine elyaf ya da çul çaput koyulduktan sonra iki taraftan katlanarak silindir haline getirilir. Daha sonra başka bir bez ile bu silindir kundaklanır ve bebeğin yüzü çizilir.

Mekân: Açık ve kapalı alanlar.

Oynanışı: Oyuncağa canlı bir bebekmiş gibi davranılır: emzirilir, sallanarak (ayakta, kucakta, beşikte) uyutulur. Oyuncağa annelik yapılır.

Fotoğraf 8: Bez bebeğin yapım aşamaları

Fotoğraf 9: Bez bebeğin yapım aşamaları

3.1.5. Yastık Bebek

Fotoğraf 10: Yastık bebek

Malzemeler: Küçük bir yastık ve çember.

Yapılışı: Çember ile yastık kundaklanır.

Mekân: Kapalı alan.

Oynanışı: Oyunağa canlı bir bebekmiş gibi davranılır: emzirilir, sallanarak (ayakta, kucakta, beşikte) uyutulur. Oyunağa annelik yapılır.

3.1.6. Seccade Bebek

Fotoğraf 11: Seccade bebeğin yapım aşaması Fotoğraf 12: Seccade bebek

Malzemeler: Seccade ve çember.

Yapılışı: Seccade silindir haline getirildikten sonra üçgen şeklinde katlanmış çemberin üzerine koyularak kundaklanır.

Mekân: Kapalı mekân.

Oynanışı: Oyunağa canlı bir bebekmiş gibi davranılır: emzirilir, sallanarak (ayakta, kucakta, beşikte) uyutulur. Oyunağa annelik yapılır.

3.1.7. Hardama¹⁸ Bebek

Fotoğraf 13: Hardama bebek

Malzemeler: Bez, hardama kesici alet, kalem.

Yapılışı: Hardamalar görseldeki gibi bir ip ya da be yardımıyla birbirine tutturulur. Bez ile sarılarak yüzü, giysisi oluşturulur.

Mekân: Açık alan.

3.1.8. Elma Bebek

Bir elmaya çalılardan yüz ve püsküllü otlardan saç yapılır. Daha sonra çatallı bir çalıya geçirilerek gövde kısmı oluşturulur.

¹⁸ Eskiden evlerin çatılarını kapatmak için kullanılan ladin ağacından yapılan tahta.

Fotoğraf 14: Elma bebek

Elmadan yapılan bir başka bebek ise bu şekildedir: İki elma ve çubuklar kullanarak yapılan bu bebekte elmalardan biri kafa diğeri gövde olarak kullanılır. Çubuklar ve elmalar fotoğraf 15’te görüldüğü gibi birleştirilerek elma bebek oluşturulur.

Fotoğraf 15: Elma bebek

3.1.9. Fındık Bebek

Fotoğraf 16: Fındık bebek

Malzemeler: Zuluflu fındık, kalem.

Yapılışı: Fındığın zulufunun bir kısmı koparılır ve fındığa göz, ağız çizerek yüz oluşturulur. Kişinin becerisi ve hayal gücüne göre fındık şekillendirilir.

3.1.10. Yaprak Bebek

Fotoğraf 17: Yaprak bebek

Malzemeler: Taze findık yaprağı.

Yapılışı: Bu bebeğin yapımı için 2 tane findık yaprağı kullanılır. Yapraklardan biri ters tarafı üstte olacak şekilde dikdörtgen olarak katlanır ve diğer yaprakla kundaklanarak bebek oluşturulur.

3.1.11. Yaprak Bebek 2

Fotoğraf 18: Yaprak bebek 2

Malzemeler: Taze findık yaprağı, ince findık dalı.

Yapılışı: Yaprığın sap kısmı görselde görüldüğü gibi katlanır ve findık dalı ile tutturulur. Bu dal bebeğin kollarıdır. Yaprığın sapı ise bebeğin başıdır.

3.1.12. Bal Kabağından Bebek

Malzemeler: Bal kabağı, çalı, kesici alet.

Yapılışı: Kesici alet yardımıyla kabağın üst kısmında yüz oluşturulur. Bebeğin kol ve ayakları ise çalıdan yapılır.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgiye göre bebek başlığı altındaki oyuncaklar, bireylerin bebekle oynarken anne, komşu gibi çeşitli rollere girmelerinden dolayı Caillois ve Musa Baran'ın oyun tasnifinde yer alan “taklit oyunları”, Metin And'ın tasnifinde ise “dramatik nitelikteki oyunlar” kapsamında değerlendirilebilir. Genellikle kız oyuncacı olarak nitelendirilmeleri sebebiyle Mevlüt Özhan'ın sınıflandırmasında yer alan “kızlar tarafından oynanan oyunlar” ve mısır atlama işleminin eylül ayına denk gelmesi sebebiyle mısır bebeğin sonbahar mevsiminde, mısır bebek 2'nin taze mısırdan yapılması sebebiyle yaz mevsiminde, fındığın oyuncak olarak kullanılması için en uygun zamanın yaz mevsimi olmasından dolayı bazı bebeklerin “belirli mevsim, aylarda, günlerde oynanan oyunlar” grubunda değerlendirilmesi mümkündür. Dahası, oyuncak bebekler üretildikleri malzeme sebebiyle Mevlüt Özhan'ın tasnifindeki “oynama yerlerine göre oyunlar” grubunda da yer alabilir. Örneğin, seccade ve yastık bebek kapalı alan oyuncacıyken, çamur gibi malzemelerden elde edilen bebekler eve alınamayacağından açık alan oyuncacıdır.

Doğal çevredeki kolayca erişilebilen malzemelerden elde edilen bebeklerin yanı sıra günümüzde hem oyuncak hem de hediyelik eşya olarak kullanılan yöresel motiflerle bezenmiş bebekler vardır. Bu bebekler, ait oldukları kültürün giyim kuşamını yansıtmakta ve giyim kuşam kültürünün nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda Trabzon'un Düzköy ve Şalpazarı Halk Eğitim merkezlerinde yöresel kıyafetler ile bezenmiş oyuncak bebek üretimine dair kurs verilmiştir ve kurs talep olduğunda aktif hale getirilmektedir. Bu kurslarda hazır plastik bebekler yöresel giysilerle donatılmaktadır (Fotoğraf 144). Kurslarda üretilen bebeklerin yanı sıra Trabzon'daki hediyelik eşya dükkanlarında keşan elbise giydirilmiş Barbie bebekler (Fotoğraf 149) mevcuttur. Ayrıca Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü'nün de bu yönde bir çalışma yaptığı bilinmektedir. Yöreye özdeşleşmiş olan Temel ve Fadime karakterleri bezden üretilmiş oyuncak bebeklere yansıtılmış, amigurimi Temel ve Fadime bebeklerin üretildiği tespit edilmiştir. Yöresel motifler barındıran bir diğer bebek ise mısır huduşları kullanılarak yapılan biblo bebeklerdir. Mısır huduşlarıyla bebek üretimi birçok farklı şehir ve ülkede yaygınlık gösterse de bu üretim şekliyle yapılan, yöresel giysi ve kemeçle bezenmiş huduş bebek barındırdığı kültür unsuru sebebiyle farklılık göstermektedir (Fotoğraf 150). Görüldüğü üzere bebekler, çocukluk çağında bireye arkadaşlık eden, onların birçok

açından gelişmesini sağlamanın yanı sıra hatıra nesnesi ve maddî kültür unsuru olması bakımından önem arz etmektedir.

3.2. BEŞİKLER

Fotoğraf 19: Oyuncak beşik

Bebekleri uyutmak için kullanılan beşikler maddî ve sözlü kültürde¹⁹ kendine yer edinmiş nesnelerdir ve küçük boyutlu olanları kız çocukları tarafından oyuncak olarak kullanılmaktadır. Trabzon’da geleneksel olarak kullanılan oyuncak beşik ahşaptan yapılır ve genellikle kırmızı, mavi ve sarı renkleriyle boyanır. Ahşap beşiklerin yanı sıra tavana asılan iplere yerleştirilen örtülerle ve çamurla da beşik yapılır. Maddî kültür unsuru olan beşikler, sözlü kültür ürünlerinde yer edinmiş ve beşik etrafında gelişen oyunlarla ninnilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı sağlanmıştır. Beşik etrafında gelişen oyunların diğer özellikleri ise çocukların dil becerilerinin geliştirmesi ve yetişkin rollerine hazırlamasıdır.

“Tahtalardan beşik yaptırırđık. Babamız ya da bir komşu yapardı. Kestane, pelit, kızılağaç tahtasından yaparlardı” (Hayır, S. 2022).

¹⁹ Trabzon beşikleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Yıldırımş, F. (2017). Trabzon’da Kaybolan Bir Kültür Ögesi: Geleneksel Ahşap Beşik. Mavi Atlas, 5 (2), 424-437.

“Yağlı çamurdan bebek, beşik, tabak yapardı ananem” (Öksüz, A. 2022).

“Hartomadan beşik yaparduk. Bebeklerimizi oa goyar sallarduk” (Er, M. 2022).

“Bebëğimi iskemleye koyar sallardım” (Ateş, Münire 2022).

“Tavana karşılıklı iki tane ip asar, battaniyeyi o iplerden geçirip beşik yapardık. Kimi zaman orda kendimiz sallanırdık kimi zaman da bebeklerimizi uyuturduk” (Akbaş, Fatmagül 2022).

Görüldüğü üzere, bireylerin beşik ile oynarken anne rolüne girmelerinden dolayı bu oyuncak Caillois ve Musa Baran’ın oyun tasnifinde yer alan “taklit oyunları”, Metin And’ın tasnifinde ise “dramatik nitelikteki oyunlar” kapsamında; genellikle kız oyuncağı olarak nitelendirilmeleri sebebiyle Mevlüt Özhan’ın tasnifinde yer alan “kızlar tarafından oynanan oyunlar” grubunda yer almaktadır.

3.3. MİNYATÜR EV EŞYALARI

Çocuklar çevrelerindeki, doğanın insanoğluna hediyeleri olan ağaç, yaprak, toprak, çubuk gibi doğal malzemeleri ve eski mutfak eşyalarını, teneke kapaklarını kullanarak ürettikleri eşyalar ile etraflarında gördükleri nesnelerin minyatürlerini oluştururlar ve bu nesnelerle kurdukları oyunlarla yetişkinlerin dünyasını taklit ederek hem eğlenirler hem de toplumsal rollerini öğrenirler.

“Evcilik oynarduk. Kendimize küçük ocak yapar onda ekmek pişirirdik. Çalıyı evden getumezduk, gırana çıkar toplarduk. Mısır unundan ekmek pişirirdik” (Akyol, Asiye 2022).

“Evculuk oynarduk. Daşluk bi yer varyıdı. Orda kendimize ev yaparduk. Odalar yaparduk” (Akyol, Ayşe 2022).

“Kırık bardakları, tabakları, çatalları alıp evcilik oynardık. Öğretmencilik oynardık. O gün ne ders görmüşsek onları öğretmecilik oynayarak tekrar ederdik” (Akyol, Aynur 2022).

“Bizim orda gırmızı bi çamur vardı, yağlı çamur. O çamurdan tabaklar, bardaklar bir sürü eşya yapardık. Otlardan yemek yapar, bebeklerimize yedirirdik. Yemeyince de kızardık. Öyle evcilik oynardık” (Ayar, N. 2022).

“Kırık cam parçaları ile çataları soyup ev yaptım. Evin içine de mum koydum lamba niyetine” (Serdar, M. 2022).

“Evin arkasında dükkânım olurdu. Orda çocuklara bir şeyler satardım. Para olarak da cam kullanırdık. Dükkânda çayır, taş gibi şeyler satardım. Çamurdan, taştan, yapraktan tabak çanak yapardık (Er, M. 2022). Güya hurda satardık birbirimize paramız da karayemişti” (Sarıtış, S. 2022).

“İçi su dolu eski çaydanlıkları yüksek bir yere koyar onu çeşme olarak kullanırdık. Altına da palamutları koyar çeşmeden doldururduk. Çamurdan türlü türlü eşyalar yapardık. Lahanadan sarma sarardık, otlardan yemek yapardık. Çatallı çubukları çatal olarak kullanırdık” (Sade, M. 2022).

“Pelit ağacının meyvelerini tabak çanak olarak kullanırdık. Toprağı eşerek oflan yapar palamutları da oraya yerleştirirdik. Yine topraktan ocak yapar palamutları ocağın üstüne gömer gözlerini oluştururduk. Sonra da oflana yerleştirdiğimiz tencere ve tavaları²⁰ alıp içine ot doldurup ocağa koyar yemek pişirirdik” (Akbaş, A. 2021).

“Çalılardan ev yapardık üstüne kâğıt koyardık saç niyetine (Değirmenci, S. 2022). Çalıları toprağa sokup kelif (ev) yapardık (Hayır, S. 2022). Kelif ederdik. İçinde gabımız gaşığımız, sağanımız, tenceremiz (kutu kapaklarından ya da çamurdan) olurdi. İçinde

²⁰ Bkz. Fotoğraf 22.

yemeklerimiz pişerdi. Yamalardan yatağımız olurdu, bebeklerimizi yatırırđık. Neneden fırsat bulursak oynardık. Çamurdan gari yapardık, sofra yapardık gaşık yapardık. Garıları sofranın kenarına goyar gaşıkları da ellerine verirdik. Güya yemek yiyecekler. Sağana da yeşillik goyardık (Yılmaz, Elmas 2021). Fındık eşkininden kelif yapar suçluları cezaevi diye o kelife atardık” (Özderya, Y. 2022).

“Çamurdan ev yapardık içine çamurdan eşyalar yapar oynardık. Akşam oldu mi bırakı giderdik” (Köroğlu, F. 2022).

“Harmanda çamurdan evler yapmıştık. Baya küçük bir şehir gibiydi” (Yılmaz, M. 2022, Akbaş, A. 2021).

“Topraktan yapılmış küçük bir yayığımız vardı. Morzip ederek biriktirdiğimiz sütlerle onda çığ yayığı vurur yağ ederdik (Akbaş, A. 2021, Akbaş, Z. 2022). Morzip ederek aldığım sütü rahmetli Asiye ablama verirdim. O da makinayı vurduktan sonra kaymaktan bana bilama verirdi. Onu biriktirir yayıkta vururdum. Bir gün Eşref abiyle yayığı sen vuracan ben vuracam diye kavga ederken yayık yere düştü. İçinden yumruğum gadar yağ döküldü. Ablam çok kızmıştı o zaman bize” (Karlankuş, G. 2022).

“Çamurdan fırın yapıp içine çamurdan ekmek koyardık (Ayşe Hacısalıhoğlu). Kendimize taştan küçük fırın yapardık. Orda ateş yakardık. Çamurdan ekmek yapar fırında pişirirdik” (Köse, Z. 2022).

“Toprağı eşerdik kenarlarına düz taşlar koyardık. O bizim tandırımızdı (Emine Yılmaz, Ayşe Akbaş, Gülsüm Karlankuş). Annelerden gizli arkadaşlarla tandır vururduk. Kimimiz un, kimimiz tuz, kimimiz maya çalar, gider tandır vurur yerdik. Çok da tatlı olurdu” (Akbaş, Z.; Yılmaz, Emine 2022).

“Zeytinyağı kutusunun kapağını tekne olarak kullanırdık. Annemin yaptığı hamurdan alırdım ona koyar annemin ekmeğinin yanında pişirirdim” (Öksüz, A. 2022).

“Taşlardan duvar yapardık. İçine de çalılardan gelin yapardık evin işini etsin diye” (Akbaş, S. 2022)

“Masamızın üstüne örtmek için fasulye yaprağından dantelli örtü yapardık. Fasulye yaprağını katlar sonra da uç kısmını ısıırırdık. Dış izimizin çıktığı yerler örtünün oyasıydı” (Sara, Nevin 2022).

“Evin başında küçük beton bir yer vardı. Orayı çamurla odalara ayırır odaların içindeki eşyaları da çamurdan yapardık. Çamurdan yatak, koltuk, dolap, mutfak araç gereçleri, tuvalet...” (Akbaş, Fatmagül 2022).

“Şişe kapaklarına çamur koyardık kuruduğu zaman çevirir pasta diye gelenlere ikram ederdik (Sabriye Sarıtaş). Çamurdan doğum günü pastası yapar, üstünü de papatya yapraklarıyla, türlü türlü çiçeklerle süslerdik. Mum niyetine de çalı dikerdik” (Akbaş, Fatmagül 2022).

3.3.1. Pelit Meyvesinden Tabak Çanak

Pelit ağacından düşen meyvelerin kabuğu çocukların dünyasında tabak, bardak, tava, tencere gibi mutfak eşyaları yerine kullanılmıştır.

Fotoğraf 20: Pelit meyvesinden tencere, tava, bardak tabak

Fotoğraf 21: İçine ğoliya²¹ ve sarma koyulmuş pelit meyvesi

3.3.2. Çamurdan Oflan²² ve Ocak

Fotoğraf 22: Çamurdan mutfak, oflan ve ocak

²¹ Lahana, çovralık (iri taneler halinde öğütülmüş mısır), fasulye ve kuyruktan yapılan yöresel bir yemek.

²² Geleneksel Karadeniz evlerinin mutfaklarında bulunan ve tabak, çanak koymak için kullanılan raf.

Fotoğraf 23: amurdan ocak

3.3.3. Kızılağaç Yaprğından Tabak anak

Fotoğraf 24: Kızılağaç yaprğından tabak anak

Malzemeler: Kızılağaç yaprğı.

Yapılışı: Kızılağaç yaprğına huni gibi Şekil verilerek tabak çanak oluşturulur.

3.3.4. amurdan Tabak anak

Fotoğraf 25: amurdan tencere

Fotoğraf 26: amurdan tabak

Malzemeler: Toprak, su.

Yapılışı: Zalım amuru, kızıl çamur olarak adlandırılan toprağın ıslatılıp amurlaştırıldıktan sonra türlü şekiller verilerek çeşitli eşyalar yapılır.

Fotoğraf 27: amurdan tava

3.3.5. Sulak Yerde Biten Ottan Mobilya

Malzemeler: Ot

Yapılışı: Otlar toplanır. Otlar görseldeki gibi parmak arasına sıkıştırılır ve başka bir ot yatay şekilde yerleştirilir. İlk yerleştirilen ot yatay otun üzerinden geçirilerek parmakların arasından aşağıya alınır ve bu işlem oyuncak istenilen büyüklüğe ulaşana kadar devam eder. Örne işlemi bittikten sonra aşağıda kalan otlar yine aynı ot ile bağlanarak dağılması önlenir. Yapılacak olan eşyanın genişliği parmaklarla ayarlanır. Dar bir sandalye ya da masa yapmak istendiği zaman ot, tek parmağın kenarından, geniş bir ürün elde edilmek istendiği zaman ot iki parmağın arasından geçirilir. Sandalye yapımında yaslanma yerini yapmak için otlar parmaktan çıkarılırken ikinci sıradaki ot da yukarıya doğru çıkarılır.

Fotoğraf 28: Sulak yerde biten ot

Fotoğraf 29: Sulak yerde biten ottan yapılan ürünlerin yapım aşamaları

Fotoğraf 30: Sulak yerde biten ottan yapılan ürünlerin yapım aşamaları

Fotoğraf 31: Sulak yerde biten ottan yapılan sandalye, koltuk

Fotoğraf 32: Sulak yerde biten ottan yapılan yemek masası ve sandalyeler

3.3.6. Ahşap mobilya

Ahşap ürünler yapılırken genellikle kayın, gürgen, meşe kullanılmaktadır.

Fotoğraf 33: Ahşaptan yapılmış mutfak

Fotoğraf 34: Ahşaptan yapılmış oturma odası

Fotoğraf 35: Ahşaptan yapılmış yatak odası

Fotoğraf 36: Ahşaptan yapılmış koltuk

3.3.7. Fasulye Yapağından Dantelli Örtü

Fotoğraf 37: Fasulye yaprağından yapılmış dantelli örtü

Malzemeler: Fasulye yaprağı.

Yapılışı: Fasulye yaprağı görseldeki gibi katlandıktan sonra yaprağın uç kısımları ısırılır. Yapraktaki ısırık izleri dantel işlemesi olarak düşünülür ve fasulye yaprağı masa örtüsü olarak kullanılır.

Fotoğraf 38: Fasulye yaprağından yapılmış dantelli örtünün yapım aşamaları

3.3.8. Sepet

Fotoğraf 39: Oyuncak sepet

3.3.9. Yayık

Fotoğraf 40: Oyuncak yayık

Malzemeler: Toprak

Oynanışı: Morzip²³ edilerek elde edilen süt küçük bir kapta biriktirilir ve yayıkta vurularak yağ elde edilir.

3.3.10. Tandır

Malzemeler: Büyük düz taş.

Yapılışı: Toprak eşilerek çukur oluşturulur ve bu çukurun iç kenarlarına taş yerleştirilir.

Oynanışı: Tandırın içinde ateş yakılıp köz oluşturulduktan sonra hazırlanan hamurlar taşlara yapıştırılarak pişirilir.

Mekân: Açık alan.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgiler gösteriyor ki bu başlık altında yer alan oyuncaklar bireylerin hem yetişkin yaşamını hem de yetişkin yaşamındaki eşyaları taklit etmelerinden dolayı Caillois ve Musa Baran'ın oyun tasnifinde yer alan “taklit oyunları”, Metin And'ın tasnifinde ise “dramatik nitelikteki oyunlar” kapsamında değerlendirilebilir. Genellikle kız oyuncağı olarak nitelendirilmeleri sebebiyle Mevlüt Özhan'ın tasnifinde yer alan “kızlar tarafından oynanan oyunlar” ve fasulye yaprağının yaz ve güz döneminde, pelit meyvesinin sonbaharda elde ediliyor oluşu, bu oyuncakların “belirli mevsim, aylarda, günlerde oynanan oyunlar” grubunda değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu oyuncaklar üretildikleri malzemelerin açık ve kapalı alanda kullanılabilmesi sebebiyle Mevlüt Özhan'ın tasnifindeki “oynama yerlerine göre oyunlar” arasında açık ve kapalı alanın her ikisine de dair kategoride görülebilir.

Bu başlık altında yer alan oyuncaklarda da görüldüğü üzere üretilen oyuncaklar halk yaşamından izler taşımaktadır. Gerçek hayatta sıklıkla karşılaşılan ürün ve olaylar çocukların kendilerine kurdukları dünyada çeşitli şekillerde yer alır. Bir zamanlar dantel

²³ Morzip etmek: İnek sağma işlemi bittikten sonra yapılan sağma işlemine denir.

oyalarının, işlemelerinin bireyin hayatında edindiği yer düşünüldüğünde fasulye yaprağının ısırlmasıyla oluşturulan oyuncak dantelli örtünün; geçimin hayvancılıkla sağlanması ve bireylerin kendi ekmeklerini pişirmeleri göz önüne alındığında oyuncak yayık ve tandırın varlık sebebi açıkça görülecektir.

3.4. ULAŞIM VE İŞ ARAÇLARI

Çocuklar, çevrelerinde gördükleri araçları minyatür hale getirerek oyuncak olarak kullanmışlardır. Araçların yapımı süreci alet edevat kullanımını öğrenmelerini ve el yatkınlığı kazanmalarına katkı sağlamıştır. Örnekleme alanında yapılan mülâkatlar neticesinde buna ilişkin şu bilgiler tespit edilmiştir.

“Tahta meyve kasalarını kullanarak oyuncak kamyon yapardım. Kamyonun tekerleklerini de tahtadan yapardım ama eski kara lastikleri kesip teker yaptığım da olurdu. Kamyonun kasasına bir avuç çayır koyar taşırdım. Öyle oynardım (Ayar, C. 2022). Tahtada kamyon yapardık. Farlarının yerine boncuk takardık. Topraktan yol yapar orda sürerdik. Akşama kadar araba sesi çıkarmaktan boğazımız acırdı (Akın, A. 2022). Çekici gördüyüm sonra onun aynısını tahtadan yaptım (Çolak, A. 2022). Lastik topuklarından oyuncak arabaya teker yapardık” (Say, E. 2022).

“Babam Almanya’ya gitmişti. Biz dedemle kalırdık. Ben de dedemden gizli evdeki iyi tahtaları çalar mereğe gizlenir, dedemden gizli araba yapardım. Bir gün tak tak sesleri işitti tabi buldu beni merekte. Tabi biraz bağırdı çağırdı bana çünkü o zaman tahta kıymetli. Sonra siniri geçti ama. Bir gün da işte 13-15 yaşlarındayken rahmetli babaannemin tabutunu buldum mereğin üstünde. Tabut çam ağacından yapılmış. İnce, güzel tam aradığım tahta. Arabaya godunmu oni yaylanınca daha da hızlanıy, güzel oliy. Uşaklık işte yıktım tabutu, yaptım ondan araba. Bindim bol bol” (Ayar, C. 2022).

“Babam araba yapmam için çivi vermezdi bana. Ben de gizlice çivileri alıp fesimin kıvrımına koydum, gittim arabayı yaptım. Babam arabayı görünce çivileri nereden aldığımı sordu. Çarşıdan aldım desem de inanmadı. Gitti kontrol etti” (Çolak, A. 2022).

“Üzmek arabasıyla yamaç aşşa iki kişi birden giderdik ama yukarı taşması zordu. Bi birimiz taşırdık, bi birimiz. Kızlar çayır taşırken ben de üzmek arabasıyla onların yanından geçerdim. Bir de teyp var elimizde. Güya hava atayrum” (Ayar, C.2022).

“Üzmek arabasıyla oynarduk. Tekerleri tahtadan yapılır burda ama rahmetli dedem arabacı olduğu için bana bilyadan araba yaptı. O zaman üç dane arkadaşım vardı. Bizim fidanlıktan aşşa bi rampa var orda aşşa üzeyrik. Bi sefer 4 arkadaş bindik oa. 1,5 metre bi duvarın üstünden giderdik orası tırtıklı olmadığı için daha hızlı gidiy diye. Tahtanın gıyına çita bağlardık oni el freni olarak kullanırdık. Aşşa giderken bi dönek vardı. O viraja girince el frenini çektim sonra baktım ki arkamda kimse yok. Hepsi dereye düşmüş. Benda dedim toparlanaym ama arabanın arka tarafı düşmüş boşluğa. Ben da düştüm arkadaşların üstüne. Her tarafımıza diken battı” (Sancak, M. 2022).

“Bilyali sürerken mazisi kırıldı. Biri noldu diye sorduğunda mazotu kırıldı diyordum (Halit Alıcı 2022). Bilyalinin alt kısmına küçük bir kutu yapardık ve ona çivi koyardık. Bir yerinde arıza olduğu zaman hemen onarmak için” (Çevik, B. 2022).

“Çayırılarını eziyoruz diye bize kızarlardı. Bizde gizlice kayardık” (Karaahmetoğlu, İ. 2022).

“Yaylada çayların başına çocuklar araba yapayler. Duman sardi yaylayı. Gaynanam düştü ortalığa çocuklar gayboldi diye. Sonra aporladan bağırdiler Filiz’in torunları gayboldi diye. Uşaklar oni duydi da caminin yanına geldiler” (Er, M. 2022).

“Arabanın gövdesini yapabilmek için cami inşaatından arta kalan kerestelerden iki tane 5/5 kereste çaldık” (Akın, A. 2022).

“Nenem inekleri yapmaya gittiği zaman biz odun yığınının bir tane odun çalar onu bahçeye bir yere atardık. O zamanlar odun reşat altını gibi değerliydi. Odunu nerden aldığımızı sorduklarında felancidan aldık ya da bulduk derdik” (Akın, A. 2022).

“3 tekerli yaptığımız arabanın mazisine odundan çark gibi bir şey (cahra) yapardık. Mazi döndükçe o da yere sürter durrrr diye ses çıkarırdı. Araba ne kadar hızlı giderse o da o kadar ses çıkarırdı” (Akın, A. 2022).

“Elbise fırçasını halının çizgilerinde sürerdik” (Çehreli, E. 2022).

“Esnek bir fındık çubuğundan çember yapar sonra sarmaşıkla sarar direksiyon yapardık. Direksiyonun bölmeleri de sarmaşıkla yapardık” (Akın, A. 2022).

“Üzüm asmasından, direksiyon yapardık” (Tiryaki, M. 2022).

“Tencere kapağını direksiyon olarak kullanır araba sürerdik” (Yıldız, M. 2022).

“Taştan araba yapardık: Marguris. O zaman Margurislar varyıdı, beyuk otobüslerin bir küçüğü. Düz bir taş bulur, eski evlerin orda ona topraktan yol yapar, hağğn hağğn diye sürerdik. Dözer yapardık. İki tekerlekli demir telinden araba yapardık. Çember araba yapardık. O dengeyi sağladın mı yorulmadıysan 5 km koş. Ey gidi akıl” (Alıcı, H. 2022).

“Caara genelde tek pervaneli yapılır. Bizim inekleri otlatmaya gittiğimiz yerde ceviz ağacı vardı. Ben de bu yüzden sürekli dedemle inekleri otlatmaya giderdim ki bana caara yapsın. Dedim yaptıkları çok daha güzel olurdu işlemeli yapardı. Eskiden bu oyuncakla oynarken pervanelerin çıkmasından dolayı gözünü kaybedenler olmuş. O yüzden dedem caara yaparken pervanenin üst kısmına pervanenin çıkmasını önlemek için başka bir odun koyardı” (Çevik, B. 2022).

“Makaranın iki tarafından demir teli geçirirdik. Çubuğun ortasını yarar demir teline takar araba gibi sürerdik” (Akın, A. 2022).

“Demir telinden araba yapmıştım. Baya esse araba gibi olmuştu. Epey uğraşmıştım ama onlan” (Yılmaz, M. 2022).

3.4.1. Makara Araba

Fotoğraf 41: Makaradan araba

Malzemeler: Makara, demir teli, çubuk.

Yapılışı: Demir teli makaranın iki ucundan geçirilerek bağlanır. Çubuğun ucu yarılr ve demir teli oraya sokulur.

Mekân: Genellikle açık alanlarda oynamakla birlikte kapalı alanlarda da oynanabilir.

Oynanışı: Çocuklar kim daha hızlı sürecektir diye birbirleriyle yarışır. Bir çocuk tek başına bu arabayı sürerek de oynayabilir.

3.4.2. Elma Araba

Fotoğraf 42: Elmadan araba

Malzemeler: Aynı boyutta iki tane elma, bir tane kısa çubuk, bir tane ucu çatallı uzun çubuk.

Yapılışı: Elmalar, kısa çubuğun iki ucuna takılır. Uzun çubuğun çatallı kısmı kısa çubuğa geçirilir. Geri iterken zorluk yaşanması diye ince, esnek fındık çubuğuyla çatallı kısım kısa çubuğa bağlanabilir. Bağlama işlemi için kullanılacak çubuğun kırılmaması için döndürülmesi gerekmektedir.

Oynanışı: Çocuklar kim daha hızlı sürecektir diye birbirleriyle yarışır. Bir çocuk tek başına bu arabayı sürerek de oynayabilir.

Mekân: Açık alanlar

3.4.3. Mısır Kuturundan Araba

Fotoğraf 43: Mısır kuturundan araba

Malzemeler: Mısır kuturu, bir tane kısa çubuk, bir tane ucu çatallı uzun çubuk.

Yapılışı: Mısırın kuturundan²⁴ kesilmiş tekerlekler, kısa çubuğun iki ucuna takılır. Uzun çubuğun çatallı kısmı kısa çubuğa geçirilir. Geri iterken zorluk yaşanması diye ince, esnek fındık çubuğuyla çatallı kısım kısa çubuğa bağlanabilir. Bağlama işlemi için kullanılacak çubuğun kırılmaması için döndürülmesi gerekmektedir.

Oynanışı: Çocuklar kim daha hızlı sürecektir diye birbirleriyle yarışır. Bir çocuk tek başına bu arabayı sürerek de oynayabilir.

Mekân: Açık alanlar

²⁴ Mısır tanelerinin altındaki sert, beyaz kısım.

3.4.4. Tel Araba

Fotoğraf 44: Tel araba

Malzemeler: Demir teli, uzun çubuk

Yapılışı: Demir teli bükülerek iki tane teker oluşturulur. Bu tekerler arasındaki bağlantı da demir teliyle oluşturulur. Başka bir demir telinin ucu bükülerek iki teker arasındaki bağlantıya geçirilir. Burada önemli olan nokta bağlantıya geçirilen demir telinin sıkı olmaması, bağlantının hareket edebileceği kadar boşluk bırakılmış olmasıdır. Bağlantıya geçirilen tel uzunsa onunla ittirilebilir ama eğer kısa ise uzun bir çubuğun ucuna dolanabilir.

Oynanışı: Çocuklar kim daha hızlı sürecektir diye birbirleriyle yarışır. Bir çocuk tek başına bu arabayı sürerek de oynayabilir.

Mekân: Açık alanlar

3.4.5. Ahşap Araba

Fotoğraf 45: Ahşap araba

Malzemeler: Ağaçtan kesilmiş iki tekerlek, esnek çubuk, kalın çubuk

Yapılışı ve oynanışı: Tekerler kısa iki çubuğun ucuna yerleştirilir ve uzun çubuk, kısa çubuğun ortasına tutturulur. Daha sonra esnek çubuktan yapılan direksiyon, uzun çubuğun diğer ucuyla birleştirilir. Direksiyondan tutularak itilir ve döndürülerek arabaya yön verilir.

Mekân: Açık alanlar

3.4.6. Bilyali²⁵

Fotoğraf 46: Bilyali

Malzemeler: Uzun bir tahta, dört adet bilya, mantar (balık ağlarında bulunan yuvarlak plastik) ya da ağaçlardan kesilmiş daireler, iki tane mazi adı verilen kalın odun, çivi, keser, demir.

Yapılışı: Gövdeyi oluşturacak tahtanı ön tarafına gelecek kenarlardan yontularak üçgen formuna getirilir ama uç kısmı üçgendeki gibi sivri yapılmaz. Bilyalar ya da tahta tekerler maziye geçirilir ve çivi ile sabitlenir. Arka mazi tahtaya hiç hareket etmeyecek şekilde sabitlenir. Ön mazi ise hareket edebilecek şekilde tahtaya çakılır. Direksiyon iki farklı yolla yapılır: 1. Maziye görselde görüldüğü gibi mazinin iki ucuna demir bağlanmasıyla

²⁵ Tekerlerde kullanılan malzemeye göre arabanın ismi değişime uğramaktadır. Tahta araba, tekerleri ağaçtan yapılan arabalar, mantar araba ise tekerleri mantardan yapılan arabalar için kullanılmaktadır. Köprübaşında ise bu araç, yokuş aşağı kayılmasına ithafen “üzmek araba” olarak adlandırılmaktadır.

2. Minyatür bilyalide olduğu gibi tahta ile mazinin birleşim yerine geçirilen bir odun ile direksiyon oluşturulur.

Ön tekerlerin 25-30 cm gerisine ayak koymak için odun ya da tahta çakılır. Ayak koyma yerinin gövdeden en az 5 cm dışarı taşması gerekmektedir.

Oturak yeri ise aracı yapanın hayal gücü ve becerisine kalmış bir durumdur. Oturma yeri düz bir tahta çakılarak oluşturulabileceği gibi koltuk şeklinde de yapılabilir.

Oynanışı: Bilyalinin üstüne oturulur ve yamaç aşağı kayılır.

Tekerleri yağlamak için kullanılan malzemeler: Domates, tereyağ, gres yağı, sıvı yağ, iç yağı, felenk yağı, sabun, kerme.

“Bilyalinin tekerlerini domatesle yağlardık” (Akbayrak, H. 2022).

“Tahta arabanın tekerlerini tereyağı ile yağlardık. Çalardık tabi yağları” (Güdük, B. 2022).

“Tahta arabaları tereyağı ya da gres yağı ile yağlardık” (Keskin, N. 2022).

“Arabaların tekerlerini iç yağı ile yağlardık” (Yıldız, İ., Atalay, H. 2022).

“Analarımızdan gizli sıvı yağ alır (bilyadan yapılmış) arabanın tekerine sürerdik. Tahta tekerleri yağlamak için sabun sürerdik” (Yıldırım, M., Kılıç, F. 2022).

“Eskiden yağları tavana saklardı uşaklar alıp da arabaya sürmesin diye” (Yıldız, M. 2022).

“Bilyalinin tekerlerini yağlamak için kerme sürerdik” (Özderya, Y. 2022).

“Tekerleri sabunla yaşlardık. Tereyağınla da yaşlanırdı ama o iyi değildi toz kapardı” (Başkan, M., Erdem, C. 2022).

Arabanın ses çıkarması için yapılanlar:

“Mantara benzeyen içinden duman çıkan bir řey²⁶ vardı Tahta arabanın tekerlerine ondan koyardık çok güzel ses çıkardı” (zdin, . 2022).

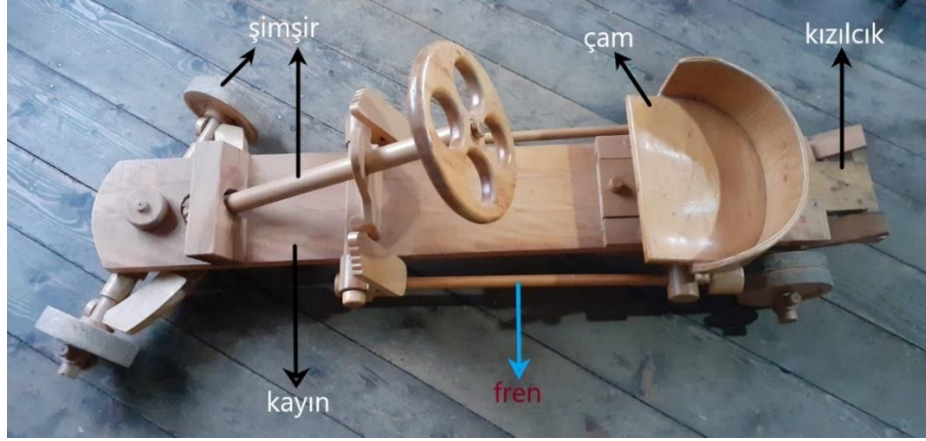
“3 tekerli yaptığımız arabanın mazisine odundan çark gibi bir şey (cahra) yapardık. Mazi döndükçe o da yere sürter durrrrr diye ses çıkarırdı. Araba ne kadar hızlı giderse o da o kadar ses çıkarırdı” (Akın, A. 2022).

“Teker ses çıkarsın diye tekere demir sarardık” (Say, E. 2022).

Fotoğraf 47: Direksiyonu demirden yapılmış bilyali

²⁶ Puf mantarı. Araklı’da “Tusti” denmektedir.

Fotoğraf 48: Tahta araba

3.4.7. Tahta Bisiklet

Malzemeler: Tahta, çivi, keser, hızar.

Yapılışı ve Oynanışı: yaklaşık 10 cm genişliğinde ve 1 metre uzunluğundaki tahtanın önüne ve arkasına ağaçtan kesilmiş teker yerleştirilir. Direksiyon ön tekerleğe bağlanır. Birey direksiyon ile bisiklete yön vererek onu sürer.

3.4.8. Taş Araba

Malzeme: Büyük düz taş.

Yapılışı ve oynanışı: Topraktan yol yapılır ve 10-15 cm büyüklüğündeki düz taş araba sesi çıkarılarak bu yolda sürülür.

Mekân: Açık alan.

3.4.9. Oyuncak Araba

Tahta meyve/sebze kasaları ya da normal tahta kullanılarak yapılan bu arabalar yapan kişinin yetenek ve hayal gücü doğrultusunda şekil almaktadır. Ali Akın yaptığı aracın far yerine boncuk koyduğunu, Cemal Ayar ve Erol Say aracın tekerlerini kara lastiğin topuk kısmından yaptıklarını söylemişlerdir.

Fotoğraf 49: Oyuncak araba

Fotoğraf 50: Dozer

Fotoğraf 51: Kamyon

3.4.10. Lastik Araba

Araba tekeri iki sopa arasına sıkıştırılarak sürülür.

Fotoğraf 52: Lastik araba

3.4.11. P Araba

Malzeme: Esnek fındık çubuğu.

Yapılışı ve oynanışı: Çubuğa P şekli verilir ve sap kısmından tutularak ittirilir.

Fotoğraf 53: P araba

3.4.12. Caara (helikopter)

Fotoğraf 54: Caara (Helikopter)

Malzemeler: Ceviz, ip, fındık çubuğu, çakı ya da bıçak

Yapılışı: Yaş ceviz üstten, alttan ve yandan delinir. Bir çivi ya da demir teli yardımıyla açılan deliklerden cevizin içi boşaltılır. Yaş ceviz tercih edilmesinin sebebi hem darbeye daha dayanıklı olması hem de içinin daha kolay boşaltılmasıdır. Bir kısmı cevizdeki delikten içeri girebilecek kadar inceltilen fındık çubuğuna ip bağlandıktan sonra cevizin içine sokulur ve ipin diğer ucu yan taraftaki delikten dışarı çıkarılarak küçük bir çalıya bağlanır. Pervaneler için iki fındık çubuğu yontularak ince tahta haline getirilir ve

tahtaların ortasında delik açılır. Bu tahtalar cevizin içine sokulmuş olan çubuğun üst kısmına geçirilir ve dönme esnasında çıkıp birini yaralamasın diye tahtaların geçirildikten sonra çubuğa küçük bir demir teli sokulur.

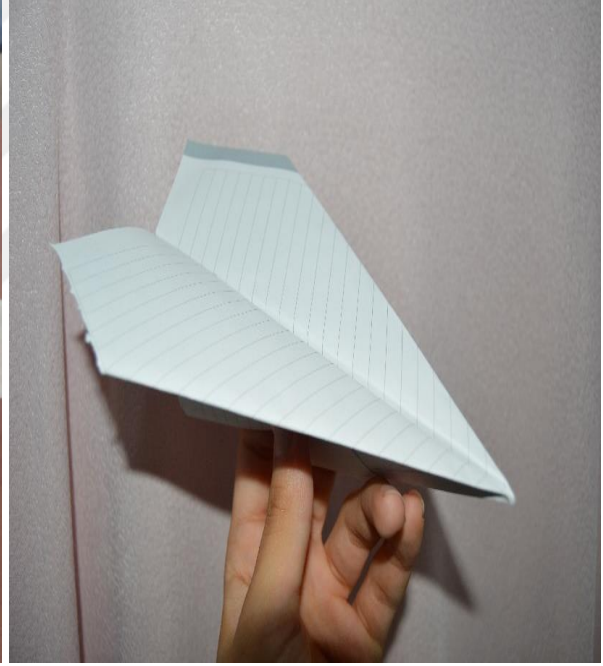
Oynanışı: Cevizin yan tarafında açılan delikten dışarı çıkarılan ip çek bırak yapılarak pervanelerin dönmesi sağlanır.

Mekân: Açık ve kapalı alanlar.

3.4.13. Uçak

Fotoğraf 55: Ahşap uçak

Fotoğraf 56: Kâğıt uçak

3.4.14. Gemi

Genelde ağaçtan ve kâğıttan yapılır. Fakat Karadeniz çocuğu için kara lastikler de gemidir.

Fotoğraf 57: Kâğıt gemi

Fotoğraf 58: Ahşap gemi

3.4.15. Direksiyonlar

Taze fındık dallı, üzüm asması çember haline getirilip çemberin içine artı şeklinde bölme yapılarak direksiyon oluşturulur. Birey yapmış olduğu direksiyonla kendi başına araba sürerek ya da arkadaşlarını arkasına düzerek dolmuşçuluk da oynayabilir. Yolcuları istediği yere getiren dolmuşçunun ücreti ise karayemiş yapraklarıyla ödenir. Yoğurt kaplarının kapakları, tencere kapakları, yayıklardaki demir parça ya da 20-30 cm boyutundaki bir çubuk da yöre halkı tarafından direksiyon olarak kullanılmıştır.

3.4.15.1. Fındık dalından direksiyon

Fotoğraf 59: Fındık dalından direksiyon

Esnek findık dalları birbirine sarılarak bir çember elde edilir ve bu çemberin içine yine findık dallarından bölmeler yapılarak direksiyon oluşturulur.

3.4.15.2. Üzüm Asmasından Direksiyon

Fotoğraf 60: Üzüm asmasından direksiyon

Üzüm asmasının birbirine sarılmasıyla elde edilen çemberin içine yine üzüm asmasından bölmeler yapılarak direksiyon oluşturulur.

3.4.15.3. Yayık Kelepçesinden Direksiyon

Fotoğraf 61: Yayık kelepçesinden direksiyon

Artık kullanılmayan yayıklardan arda kalan kelepçeler direksiyon olarak kullanılır.

Ulaşım araçları başlığı altındaki oyuncakların, genellikle erkek oyuncuğu olarak nitelendirilmesi sebebiyle Mevlüt Özhan'ın sınıflandırmasında yer alan “erkekler tarafından oynanan oyunlar” ve bazı araçların mevsimlik malzemelerden elde edilmesi bu oyuncakların “belirli mevsim, aylarda, günlerde oynanan oyunlar” grubunda değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Mısır kuturundan yapılan araba için yaz ve güz mevsiminin, cevizden yapılan helikopter için ceviz kabuğunun sertleştiğı fakat içinin ham olduğı yaz mevsiminin beklenmesi söz konusu mevsimsel özelliğe örnek gösterilebilir. Ayrıca üretildikleri malzemenin ev ya da dış ortama uygunluğu sebebiyle yani lastik arabayla evde oynamanın mümkün olmaması, oyuncak arabanın ise hem dış hem de iç alanda oynanabilen bir oyuncak olmasından dolayı bunlar “oynama yerlerine göre oyunlar” grubunda değerlendirildiğinde birincinin ev dışındaki oyunlarda, ikincinin ev dışında ve ev içinde oynandığı açıktır. Bununla birlikte dışarda oynanan oyuncak arabayla evde de oynamaya devam edebilmek için temizlenmesi gerekmektedir ve dışarda taş ve toprakla oluşturulan yolların karşılığı evdeki halıların kenarında bulunan bordürlerdir.

Oyuncaklar hayal gücüyle gelişirler ve hayal gücünü geliştiren de bireyin gördükleri, öğrendikleri, deneyimledikleridir. Sunay Akın'ın (2011: 81) Trabzon havaalanına inen uçaklara benzetmeye çalışarak evinin terasındaki boş kasalardan uçak yapması ve onunla uzaklara uçacağını hayal etmesi, Ali Çolak'ın, gördüğü çekicinin aynısını tahtadan yapması, Halit Alıcı'nın araba olarak kullandığın taşı Marguris olarak hayal etmesi bireyin, yaşadığı çevrede gördüğü nesneleri küçülterek kendi dünyasına uyarladığının ispatıdır. Oyuncuğun bu özelliğı ait olduğı yöre hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Yörede yer alan oyuncaklar kadar yer almayan oyuncaklar da yöre hakkında bilgi barındırmaktadır. Örneğin, örneklem alandan derlenen ulaşım araçları içerisinde trenin yer almaması²⁷ ve art arda yapıştırılan ilaç ya da kibrit kutularından tren değil tır elde edilmesi, bu aracın bireyin yaşam alanında bulunmadığını gösterir.

²⁷ Trabzon'da tren oyuncak olarak bulunmasa da unutulmaya yüz tutmuş bir tren oyunu vardır. İki kişi ile oynanan bu oyunda her oyuncu kendi kağıdına 1'den 10'a kadar olan rakamları belli aralıklarla yazar. Daha sonra oyunculardan biri kalem tuttuğı elini diğeriyle kapatarak bu rakamlardan birini yazar. Diğeri oyuncu

3.5.SES ÇIKARAN MÜZİKLİ OYUNCAKLAR

Sesin kendisi başlı başına bir oyuncaktır. Bebeklik döneminde rastgele çıkarılan seslerle, ilerleyen dönemlerde ise belli bir amaç için çıkarılan seslerle oynanır. Örneğin ağlayan bir çocuğu susturmak için ağzına ya da sırtına hafif ve seri bir şekilde vurduğunuzda çocuğun ilgisi sesindeki farklılığa kayacaktır ve bu onu susturacaktır. Elbette bu durum ilk birkaç sefer için geçerlidir. Sadece sesle oynamanın bir diğer yolu ise yankıyı kullanmaktır.

Kendi sesimizden sonra oyuncak olarak kullanılan bir diğer ses ise nesnelerin sesidir. Bireyin hayatındaki ilk ses çıkaran oyuncak ise çingırağıdır ve Trabzon'da geleneksel olarak nitelendirilebilecek çingırak, bir pet şişenin içine birkaç tane fındık koyularak elde edilir. Örneklem alandan elde edilen bilgiler, küçük çocukları eğlemek için çingırak haricinde tas, sağan ve kaşığın kullanıldığını hatta geleneksel mimariyle yapılmış evlerde eşilen çukurlara su doldurularak oyun nesnesi oluşturulduğu tespit edilmiştir.

“Çocukların önüne bakır sağan, tas gordiler, çocuk odun gaşıklan sağana vurur oynardı” (Akyol, Ayşe; Akbaş, Fatma; Karlankuş, Gülsüm 2022, Akbaş, A. 2021).

“Babaannemin 10 tane çocuğu varidi. Olari eğlemek için evde fosik²⁸ eşerdi. Eskiden evlerin tabani toprakıydı. O fosiklere su doldururdu, çocuklar de o suya ellerinlen cip cip vurur oynardiler. Çocuk orda eğlensin o da iş yapsın diye” (Akyol, Ayşe 2022).

“Karahindibanın beyaz kısmını üfler uçururduk sapını da böler düdük yapardık. Sapının acı bir tadı vardır” (Akyol, S. 2022).

hangi rakamı yazdığını doğru bilemezse yazdığı rakamın sağına, soluna, altına ya da üstüne bir çizgi çeker. Diğer oyuncu rakamı doğru bilirse yazma sırası kendine geçer. Amaç kâğıda yazılan rakamları kare içine almak yani trenin vagonlarını tamamlamaktır.

²⁸ Çukur

“Yaz başında ağaçlar sulandığı zaman düdük yapardık. Ağacın dalını koparır içini çıkarırdık. Kabuğundan düdük yapar kim daha güzel öttürecek diye oynardık” (Altuntaş, M. 2022).

“Kızılağaçtan kaval ve zipçük (düdük) yapardık. Kolçak yapardık. Kendirden büyük bir ip örülür ucu püsküllü bırakılırdı (Çuvaldan da yapılır.) Tutma yeri odundan yapılır. Kolçak adı verilen bu oyuncak ile rüzgârı dövermiş gibi yapıp ses çıkarılırdı” (Özdin, Ö. 2022).

“Kızılağaç dalından düdük” (Karagüzel, A.2022).

“Sarı papatyanın sapından, yaban fındığının kabuğundan düdük yapardık” (Yıldız, M. 2022).

“Kızılağaçtan, karahindibadan düdük yapardık” (Karaahmetoğlu, H. 2022).

“Tahta küleğin üstüne naylon gerer ve ondan davul yapardık. Zeytinyağı tenekelerini biriktirirdik ve çötenegın sağına soluna monta eder bateri gibi çalardık” (Çevik, B. 2022).

“Fırılak yapardık. İnce mısır celinin ortasını deler fındık çubuğunu ordan geçirirdik. Fındığın purputunlan tuttururduk orayı. Mısır celinin iki ucuna da farklı yönlerde bakacak şekilde kâğıt koyardık. Oni da dikenlan tuttururduk (Ayar, N. 2022). Kağıdı yaş hurma ile yapıştırırdık” (Akın, A.; Yılmaz, M. 2022).

“Mart çiçeklerini koparır öttürürdük. O çiçeği sakızımıza karıştırır çiğnerdik. Sakızımız mor olurdu. Sonra sarı çiçek vardı” (Ayar, N. 2022).

“Hardamadan fırılak yapardık” (Alicı, H.; Akbaş, İ.; Akbaş, M. 2022).

“Gaşgalak (Özderya, Y. 2022)”, “gaşgaval (Akbaş, A. 2021; Akbaş, E.; Karlankuş, G.; Yılmaz, Fuat 2022)” fındığından fırılak, “vız vız (Mehmet Serdar 2022)” yapardık. Vu vu vu diye ses çıkardı (Özderya, Y. 2022). Misina ipinden yapılan fırılaktan daha güzel ses çıkardı” (Karaahmetoğlu, İ. 2022).

“Kola, gazoz kapakları düzlenir ve çivi ile ortasına delik açılır. Kapak ortada kalacak şekilde delikten ip geçirilir” (Serdar, M. 2022).

“Hardamayı oğarırdık. Ortasını delerdik ordan bi çubuk tuttururduk. Sonra sırta çıkardık, rüzgâra. Fır fırr diye dönerdi” (Yılmaz, Elmas 2022).

“Babam kızılağaçtan zirzilak yapmıştı. Hala aklıma geldikçe başım döniy (Akbaş, A. 2021). Zığon: zirzilak çam ağacından genelde yazın yapardık (Başkan, M.; Erdem, C. 2022). Boba yaylada bi dani zirzilak yaptı. Çocukluğunda onla dönen bütün yaşlılar geldi onlan oynamaya” (Akbaş, İ.; Akbaş, Murat 2022).

3.5.1. Çıngırak

500 ml’lik plastik şişenin içine 7-8 tane fındık koyularak çıngırak elde edilir.

3.5.2. Davul

Küleğin üst kısmına naylon gerilerek davul yapılır.

“Zeytinyağı tenekelerini biriktirirdik ve çötenegın sağına soluna monta eder bateri gibi çalardık” (Çevik, B. 2022).

3.5.3. Düdük

Aşağıda görselleriyle verilen düdükler haricinde sakız kağıtları ve boş mermi kovanları da düdük olarak kullanılmaktadır.

3.5.3.1.Mart Çiçeğinden Düdük

Fotoğraf 62: Mart çiçeği

Fotoğraf 63: Mart çiçeğinin düdük olarak kullanımı

Malzemeler: Mart çiçeği

Yapılışı ve oynanışı: Toplanan mart çiçeklerinin sap kısmı ağza koyularak üflenir. Bazı çiçeklerden ses ya çok zor çıkar ya da hiç çıkmaz. Bu sebeple en güzel ses çıkaranını bulmak bir yarışa dönüşebilir. Bu çiçeklerle kişi bireysel olarak oynayabileceği gibi arkadaşlarıyla şarkı bulmaca da oynayabilir. Şarkı bulmaca: oyuncuların birisi mart çiçeğiyle bir melodi çalar ve diğer oyuncunun bunu tahmin etmesi beklenir. Doğru tahmin edildiği zaman sıra diğer oyuncuya geçer.

3.5.3.2. Karahindibadan Düdük

Fotoğraf 64: Karahindibadan düdük

Malzemeler: Karahindiba

Yapılışı: Karahindibanın beyaz kısmı üflenerek uçurulur ve sapından 4-5 cm boyutlarında düdük elde edilir. Bu düdüğün acı bir tadı vardır.

Beyaz kısmına üflemek de ayrıca bir oyundur. Bireysel oynanabileceği gibi birlikte de oynanabilen bu oyunda oyuncular tek nefeste beyaz kısmın tamamını uğurmaya ęalıřır. Kızdırmak istenen kişinin üzerine, özellikle de saçlarına doğru üfleyerek bir kovalamaca başlatmak da karahindibayla oynanan başka bir oyundur.

3.5.3.3.Sarı Papatyadan Düdük

Görseldeki papatyanın sap kısmından 3-5 santim kadar kesilir ve üfleyerek ttrlr.

Fotoğraf 65: Sarı papatya

3.5.3.4.Arpadan Düdük

Fotoğraf 66: Arpanın özünün çıkarılması

Fotoğraf 67: Arpadan düdük

Malzemeler: Arpa

Yapılışı: Arpa sapının özü çıkarılır ve bu özden 4-5 cm boyutlarında düdük elde edilir.

3.5.3.5.Kızılağaçtan Düdük

Fotoğraf 68: Zurna, düdük/zip  k

Malzemeler: Kızılağ   dalı

Yapılışı: Bu oyuncak kıızılağ  cın i inin sulanmaya ba ladığı bahar aylarında yapılır. Kızılağ  çtan koparılan dal parçası döndürülerek kabuk ile dal birbirinden ayrılır. Daha sonra dal parçasının ucu ısırılır ve birtakım sesler çıkarılarak dal ile kabuk ayrıldıktan sonra yine ağızdan çıkarılan birtakım ses eşliğinde dal aşağı yukarı doğru sallanıp arkaya atılır. Daldan ayrılan kabuğun uç kısmı ağza koyularak üflenir ve  tt r l r. Düdük  tmediği zaman “zalım zalım zalım” denir ve düdük  ter.

Eğer ağaçtan uzun bir kabuk ayrılabilinirse bu kabuğa di  yardımıyla delikler açılır ve bu oyuncak zurna olarak adlandırılır.

Fotoğraf 69: Dal ile kabuğun ayrılması

3.5.3.6. Karayemişten Düdük

Fotoğraf 70: Karayemişten düdük

Malzemeler: Karayemiş dalı ve yaprağı, kesici alet

Yapılışı: Karayemiş dalının iç kısmı 2-3 cm kadar yarılır. Bu yarık yaprak içinde sıkışmayacak genişlikte olmalıdır. Yarılan bu kısma karayemiş yaprağı koyularak dalın dışında kalan yapraklar kesici alet yardımıyla temizlenir. Dala yan taraftan üflenerek ttrlır.

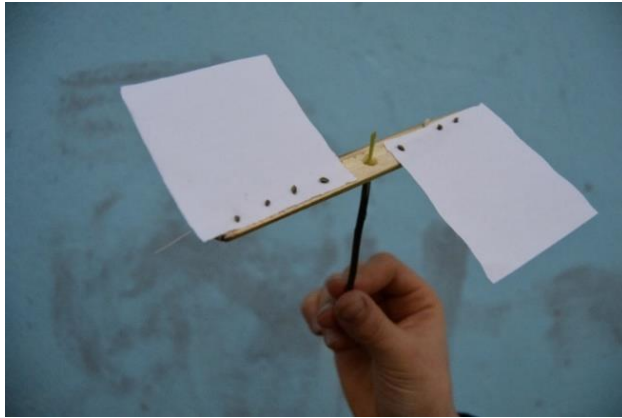
Fotoğraf 71: Karayemiştenden düdüğün malzemeleri Fotoğraf 72: Fazlalık yaprağın kesilmesi

3.5.3.7. Su Borusundan Düdük

Malzemeler: Su borusu, odun, kesici alet.

Yapılışı: Su borusunun ucu çapraz biçimde kesilir ve borunun çapraz kısmının başlangıç noktasına bir delik açılır, borunun içine tam sığacak bir odun yerleştirilir.

3.5.4. Fırılak²⁹

Fotoğraf 73: Pervanesi kâğıttan olan fırılak

²⁹ Çaykara Akdoğan köyünde “firiliga” olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Malzemeler: Mısır zeli³⁰ kâğıt/karayemiş/mısır yaprağı, mamula/tumurcuklu fındık dalı, gül ya da mamula dikenli, yaban hurmasının suyu.

Yapılışı: 10-15 cm uzunluğundaki mısır zeli yarılarak inceltir. Oluşturulan bu zelin iki ucuna farklı yönlerde bakacak şekilde kâğıt/karayemiş yaprağı koyulur. Bu kâğıt mamulanın dikenliyle ya da hurmanın suyuyla zele tutturulur. Dikenli ayıklanmış mamula 5-10 cm uzunluğunda kesilir ve bir ucu inceltir. İnceltirilen bu kısım zelin ortasında açılan delikten sokulur. Mamula yerine tumurcuklu fındık dalı da kullanılmaktadır. Fındık dalı kullanılan fırılaklarda tumurcuklu kısım zelde açılan delikten geçirilir.

Fırılakların bir başka yapım şeklinde ise pervane için kullanılan zelde kâğıtların geçirileceği yer jilette kesilir ve kâğıt ya da mısır yaprağı oraya sokulur.

Oynanışı: Kâğıtla yapılan fırılak zel ile mamulanın birleştiği yere yakın bir yerden tutularak koşulur. Koşarken fırılakların dönmesi keyif verir ve bu şekilde oynanır.

Mekân: Açık alan,

Fotoğraf 74: Pervanesi kâğıttan olan fırılakların malzemeleri

³⁰ Mısırın sapı. Köprübaşı'nda cel deniyor.

Fotoğraf 75: Fırfileği yapıştırmak için kullanılan diken ve yaban hurması

3.5.4.1.Karayemiş yapraklı Fırfilek

Fotoğraf 76: Karayemiş yapraklı fırfilek

Fotoğraf 77: Karayemiş yapraklı fırfileğin malzemeleri

3.5.4.2.Hardamadan Fırılak

Fotoğraf 78: Hardamadan fırılak

Malzemeler: Hardama, bıçak/çakı, çubuk.

Yapılışı: Hardamadan yaklaşık 20 cm uzunluğunda 2 cm genişliğinde bir parça alınır. Bu parçanın orta noktasını bulmak için hardama bıçağın sırt kısmına koyulur ve denge sağlandığı noktadan bir delik açılır. Daha sonra fotoğraf 79’da gösterilen taranmış kısımlar bıçak yardımıyla inceltilerek pervane tamamlanır. Sap kısmı için herhangi bir ağaçtan düz olmak koşuluyla yaklaşık 20-25 cm’lik bir çubuk kesilir. Bu çubuğun bir ucunun 1-2 cm’lik kısmı bıçakla yontularak hardamadaki delikten geçecek inceliğe getirilir. Son olarak bu parçalar birleştirilir. Bu oyuncak çift pervaneli olarak da yapılmaktadır.

Hardamadan fırılak yapmanın bir diğer yolu ise şöyledir: Hardama parmak kalınlığındaki bir çubuğun ucuna hareket edebileceği kadar boşluk bırakılarak çivi ile tutturulur. Bu yapılış şekli doksan ve sonraki kuşaklarda tespit edilmiştir.

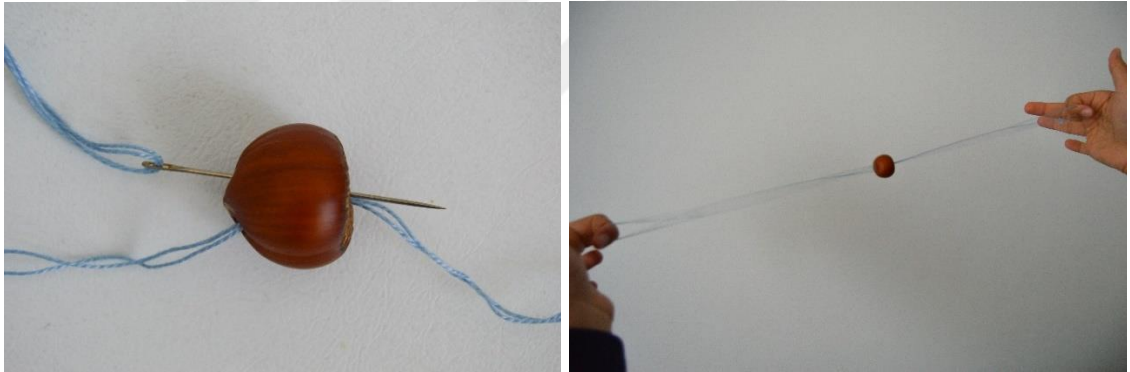
Oynanışı: Fırılak elde tutularak koşulur.

Mekân: Açık alan.

Fotoğraf 79: Hardamadan fırılağın pervanesi

3.5.4.3.Kaşkaval

Fotoğraf 80: Kaşkaval

Malzemeler: Kaşkaval fındığı, ip, iğne

Yapılışı: Fındığın sivri ucuna karşılıklı olarak iki tane, tabanına bir tane delik açılır. İğne yardımıyla bu deliklerden görseldeki şekilde ip geçirilir ve iplerin ucu bağlanır.

Oynanışı: 1. Bireysel oyun: İşaret parmaklarıyla ip, her iki ucundan tutulur ve döndürülür. Döndürme işlemi bittikten sonra çek-bırak yapılarak oynanır. Bu işlem sırasında çıkan ses oynayan kişiye zevk verir ve sesin daha güzel çıkması için ip tükürükle ıslatılır.

Oyuncağın çıkardığı sesle yetinmeyen kişiler fındığı birilerinin saçlarına tutarak onları kızdırır.

2. İki kişi fındıkları birbirine çarptırarak karşı tarafın fındığını kırmaya çalışır.

Mekân: Açık, kapalı alan

3.5.4.4.Gazoz Kapağından Yapılan Fırılak

Düzleştirilen gazoz kapağının ortasına iki tane delik açılır ve bu deliklerden ince bir ip geçirilir.

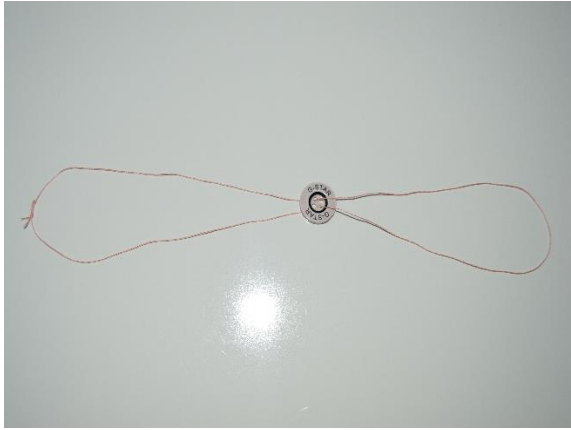

Fotoğraf 81: Gazoz kapağından yapılan fırılak

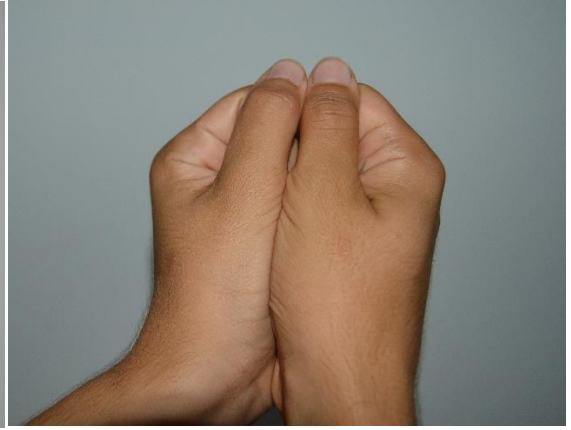
3.5.4.5.Düğmeden Yapılan Fılındırak³¹

Düğmenin karşılıklı iki deliğinden ip geçirilerek hazırlanan bu fırılakla oynanan bir çeşit tahmin oyunu şöyledir: fırılak çek ırak yapıldıktan sonra avuç içine alınır ve canlı mı cansız mı diye sorulur. Fırılak tekrar çekildiğinde dönerse canlı, dönmezse cansızdır.

³¹ Bu oyuncağın Gaziantep’te “vın vın” olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir (Akbaş 2016:37).

Fotoğraf 81: Düğmeden filındırak

Fotoğraf 82: Canlı mı cansız mı oyunu

3.5.5. Zirzilak/Zurzulak³²

Malzemeler: İki kalın direk, yanmış kömür.

Yapılışı: Ucu sivriltilmiş kalın bir direk sivri uç üstte olacak şekilde yere çakılır. Bu direğin üstüne ortadan oyulmuş kalın bir direk yatay bir şekilde yerleştirilir.

Oynanışı: Yatay direğin uçlarına birer kişi zıt yönlerde bakacak şekilde göğüs kısımlarını direğe dayar ve elleriyle direğe tutunurlar. Ayak yardımıyla yerden hız alarak dönülür.

Oyuncak ses çıkarsın diye direklerin birleşim yerine yanmış kömür, taze inek dışkısı koyulur.

³² Bu oyuncağın diğer adları: Gircilik (Beşikdüzü), Ciguruk (Şalpazarı), Zoğriya (Tonya), Zigon/Zarzali (Maçka-Şimşirli köyü/Maçka), Zirzilak (Araklı), Zığoyir/Zığoyira (Çaykara), Zivorik (Vakfikebir), Zeynistera/Cuğnistera (Düzköy), İzgoyir (Hayrat), Çıkırınk (Eski köy/Akçaabat).

Bu oyuncağın İzmir Torbalı'da "çingirdak" (Yolcu 2013:268), Seferihisar'da "çingirdak" (Şarman 2015:72), Muğla'da "çingirdak/çingirdak" (Durdu 2015:51) olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

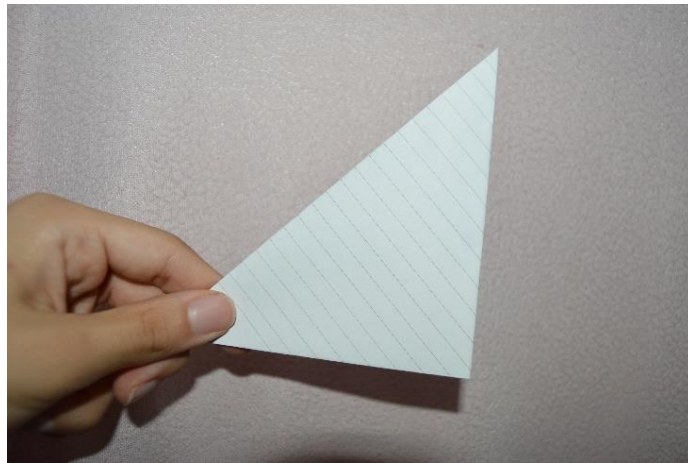
Fotoğraf 83: Zirzilak

(<https://www.instagram.com/reel/CYYZCFGgymL/?igshid=YmMyMTA2M2Y=>

Erişim tarihi: 18.07.2022)

3.5.6. Pat Pat

Kâğıdın belli bir sıra takip edilerek katlanması ile oluşturulan bu oyuncak tabanca olarak da adlandırılmaktadır. Fotoğraf 84'teki gibi tutulan bu oyuncak aşağıya doğru sert biçimde indirilerek patlatılır.

Fotoğraf 84: Pat pat

3.5.7. Yaprak Patlatma

Malzeme: Taze (fasulye, fındık, kızılağaç vb.) yapraklar.

Oynanışı: El fotoğraf 85’teki gibi yapılır ve taze yaprak üzerine koyulur ya da yaprağın bir kısmı elin içine sokulur. Daha sonra ise diğer el ile yaprağa vurulmak suretiyle yaprak patlatılır. Bu oyundaki amaç gür bir ses çıkartmak ya da aynı yaprağı birden çok kez patlatmaktır. Arkadaşlar arasında yarış yapılarak oynanabileceği gibi bireysel olarak da oynanabilir.

Mekân: Açık alan.

Fotoğraf 85: Yaprak patlatma

3.5.8. Patlanguş³³

Malzemeler: Çamur, inek dışkısı.

Yapılışı: Avuç dolusu çamur ya da dışkının ortasında küçük bir delik açılır.

³³ Bu oyuncağın Muğla’da “patlangaç” (Durdu 2015:50) olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Oynanışı: Oyuncak hazırlandıktan sonra delinmiş olan kısım yere degecek şekilde fırlatılır. Oyuncak yere değdiği zaman puf diye patlar.

3.5.9. Çakıldak

Takatuka³⁴ olarak da bilinen bu oyuncak rüzgâr estiğinde döner ve arka tarafta bulunan küçük tahta parçalarının uzun tahtaya vurmasıyla oldukça yüksek bir ses çıkar. Bu ses çocukların oyun kaynağıdır ve aynı zamanda yaban hayvanlarının kaçması sağlar.

Fotoğraf 86: Çakıldak

3.5.10. Kolçak³⁵

Malzemeler: Kendir, çuval, odun.

³⁴ Takatuka: Pınarca Köyü/Hayrat, Of.

³⁵ Klâkşi:Çaykara (Çelik 2005:320). Kolçak: Şalpazarı, Tonya, Düzköy.

Yapılışı:³⁶ Kendir ekimi yasaklanmadan önce kendirden yapılan bu oyuncak günümüzde çuvaldan sökülen iple yapılmaktadır. Kalından inceye doğru örülerek yapılan bu oyuncağın boyu yaklaşık 1.5 metredir ve en ucuna püskül takılır. Tutma yeri ise odundan yapılır ve kolçağın kalın kısmı oduna tutturulur.

Oynanışı: Kolçak ile hava dövülerek ses çıkartılır. Bu ses silah sesine çok benzemektedir.

Bu başlık altında hem kız hem de erkek çocuklarının oynadığı oyuncaklar bulunduğu için bunlar, Mevlüt Özhan'ın tasnifinde cinsiyet grubunda yer alan “karışık oynanan oyunlar” sınıfına dahildir. Yanı sıra arpa, ağaç dalı, çiçek gibi malzemelerden elde edilen oyuncaklar için en uygun zaman bahar mevsimi olduğu için bu oyuncakları “belirli mevsim, aylarda, günlerde oynanan oyunlar” grubunda değerlendirebiliriz.

Ses oyuncaklarda aranan özelliklerden biridir. Oyuncu, kimi zaman sesi ağzıyla çıkarmakta kimi zaman ise oyuncakların ses çıkarması için özel yöntemler geliştirmektedir. Bu başlık içerisinde verilen oyuncakların çeşitliliği ve diğer başlıklar altında yer alan oyuncakların ses çıkarması için uygulanan yöntemler oyuncakta sesin önemini göstermektedir. Zirzilak ve kaşkaval oyuncağında bireyi eğlendiren durum, oyuncağın dönmesinin yanı sıra çıkardığı sestir. Bu sesin daha güzel çıkması için zirzilağın birleşim yerine yanmış kömür ya da taze inek dışkısı koyulur, kaşkavalın ipi tükürükle ıslatılır. Diğer başlıklar altında yer alan oyuncakların da ses çıkarması için birtakım uygulamalar yapılmıştır. Bilyalinin ses çıkarması için mazisine tahtadan çark eklenmesi, tekerine demir sarılması, tabanca ve tüfeklerde barut kullanılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda kamçıda çıkan ses de bireye zevk vermektedir.

³⁶ Youtubede arama kısmına “kolçak atma” yazarsanız yapılışından kullanımına dair birçok video bulabilirsiniz.

3.6. OYUNCAK HAYVANLAR

Birçok hayvan çeşidine ev sahipliği yapan kentin başlıca geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Bu başlık altında yer verilen oyuncaklarda da görüleceği üzere yöre insanının sürekli etkileşim halinde olduğu hayvanlar oyuncak olarak çocuğun dünyasında yer edinmiştir.

“Salyangozun boşlarını (yani kabuklarını) koyun yaparduk, daşlardan da inek yaparduk. Gidi sağardık” (Akyol, Ayşe 2022).

“Çamurdan guş yaparduk, ördek yaparduk” (Akyol, Ayşe 2022).

“Garlangufa yakalarduk ona ip bağlar dolandururduk” (Akyol, Â. 2022). “Gelinciği takip eder, yuvasına girdiği zaman deliğe bir güğüm su boşaltırdık. Gelincik nefes almak için dışarı çıktığında ise yakalar ip bağlar, dolaştırırdık. Biraz sevdikten ve oynadıktan sonra da serbest bırakırdık” (Akbaş, Fatmagül 2022).

“Kabaktan bebek, koyun, inek yapardık” (Sade, M. 2022).

“Bal kabağının altına çalı diker inek koyun yapardık” (Sevgi, İ. 2022).

“Hikmet abinin Heva sineklerin götüne ot sokup uçururdi olari” (Er, M. 2022). “Derelerdeki vinzoları tutardık kuru çayır otuna sokar teyyare gibi uçmasını beklerdik” (Alıcı, H.; Akbaş, E. 2022). “Vinzo sineğini kuru otların içine sokardık öyle uçmasını izlerdik” (Karaahmetoğlu, A. O. 2022).

“Deredeki küçük kurbağaları içi boş otla şişirir, suya atardık” (Alıcı, H. 2022).

“Uzun bir çubuğun ucuna tahta koyarak at yapardık” (Köroğlu, F. 2022).

“Çalıdan inek (Köroğlu, F.; Keleş, A. 2022) yapıp çiftlik kurardık” (Keleş, A. 2022).

“Çamurdan, kabaktan inek” (Sarıtış, S. 2022).

“Salatalığın altına dört tane çubuk sokar üstüne de küçük bir bez atar eşek yapardık” (Sara, Nevin 2022).

“Gabakların godoşlarından(sapı) cameş mal yapardık. Büyükleri cameş, küçükleri sığır, dana” (Akbaş, A. 2021; Akbaş, Fatma; Akbaş, S. 2022).

3.6.1. Elmadan İnek

Elmanın altına dört adet çalı sokularak ineğin bacakları, arkasına ve önüne sokulan çubuklarla da kafası ve kuyruğu oluşturulur.

Fotoğraf 87: Elmadan inek

3.6.2. Çubuktan İnek

İki adet yaş fındık dallı tamamen ayrılmayacak şekilde kırılır ve karşılıklı üçgen şekline getirilen bu dallar yere sabitlenir. Daha sonra bu üçgenlerin uç kısmına bir dal yerleştirilerek inek oluşturulur. Aynı işlem daha küçük dallarla da yapılır ve o da buzağı olarak hayal edilir.

Fotoğraf 88: Çubuktan inek

3.6.3. Çamurdan İnek

Malzemeler: Kızıl çamur, çubuk.

Yapılışı: Kızıl çamur, zalım çamuru, yağlı çamur olarak adlandırılan toprağa inek, at, kuş, kedi, köpek, tavşan şekli verilir. Yapılan bu hayvanların bacakları ve kuyruğu çamurdan, çubuktan ya da ottan yapılır.

Fotoğraf 89: Çamurdan inek.

3.6.4. Kabak Sapından İnek

Malzemeler: Kabak sapı, çubuk.

Yapılışı: Kabak sapının altına dört adet küçük çubuk sokularak ayaklar oluşturulur. Kabak sapının büyüklüğüne göre yapılacak olan hayvan buzağı, inek ya da cameş olarak adlandırılır.

3.6.5. Bal Kabağından İnek

Malzemeler: Kabak, çubuk, kesici alet.

Yapılışı: Kabağın altına dört adet küçük çubuk sokularak ayaklar oluşturulur. Daha küçük çubuklarla ise memeleri yapılır. Kabağın uç kısmına bıçak yardımıyla yüz oyulur, diğer ucuna ise çubuktan ya da ottan kuyruk yapılır. Aynı işlem patatese de uygulanarak inek elde edilir.

3.6.6. Patatesten İnek

Malzemeler: Patates, çubuk, kesici alet.

Yapılışı: Patatesin altına dört adet küçük çubuk sokularak ayaklar oluşturulur. Daha küçük çubuklarla ise memeleri yapılır. Patatesin uç kısmına bıçak yardımıyla yüz oyulur, diğer ucuna ise çubuktan ya da ottan kuyruk yapılır.

3.6.7. Salyangoz Kabuğundan Koyun

İçi boş olan salyangoz kabukları koyun olarak kullanılmaktadır.

3.6.8. Salatadan Eşek

Malzemeler: Salatalık, çubuk, bez.

Yapılışı: Salatının altına dört tane küçük çalı takılarak eşeğin ayakları oluşturulur. Salatının uç kısmı kesici alet yardımıyla oyularak yüz oluşturulur ve eşeğin semer kısmı için ise küçük bir bez parçası kullanılır.

Fotoğraf 90: Salatadan eşek

3.6.9. Ördek

Fotoğraf 91: Ördek

Malzemeler: Kaşık, çember, büyük bir örtü.

Yapılışı: Kaşık örtünün ortasına koyulur ve iki el ile tutulur. El bilek kısmından çember ile bağlanır. Daha sonra el başın üstüne kaldırılır ve örtü ile tüm vücut kapatılır.

Oynanışı: Diz üstüne çömelerek eldeki kaşık yere vurulur. Kaşığın yere vurulması ile çıkan ses ördeklerin yem yerken çıkardığı sese benzer. Örtünün altındaki kişi yem yiyormuş gibi dolanarak çocukları eğlendirir.

3.6.10. Oyuncak Olarak Kullanılan Canlı Hayvanlar

3.6.10.1. Sinek ve Arı

Büyük ve iri olan sinekler yakalanarak kanatları koparıldıktan sonra ip bağlanarak dolaştırılır. Aynı işlem arılara da uygulanır.

Vinzo sinekleri kanatları dışarda kalacak şekilde kuru, içi boş otlara sokulur ve öylece uçmaları izlenir.

“Sineği otun içine soktum ama sinek otu kaldırıp da uçamadı. O zaman bende otun ucundan biraz kestim, o da uçtu” (Çevik, B. 2022).

“Derede yüzerken yakaladığımız vinzoları kuru otun içine sokardık tayyare gibi uçsun diye” (Akbaş, E. 2022).

3.6.10.2. Gelincik

Gelincik yuvasına girdiği zaman delikten aşağıya bir güğüm su boşaltılır. Hayvan nefes almak için dışarı çıktığı zaman yakalanır, boğazına ip bağlanır ve dolaştırılır.

3.6.10.3. Kurbağa

Suda yaşayan küçük kurbağalar yakalanır ve orada bulunan içi boş ot ile şişirilir. Daha sonra bir taşın üstüne koyulan kurbağa başka bir taş atılarak patlatılır ya da kurbağalar şişirilir ve öylece suya bırakılır.

3.6.10.4. Uğur böceği

Yakalanan uğur böceklerinin bir müddet elde dolaşması seyredilir ve bir elden diğer ele aktararak oynanır. Son olarak da “anacu cu cu, annen sana yağlan ekmek verecek pırrr” sözleri söylenerek böceğin uçması beklenir. Böcek uçana kadar bu sözler tekrar edilir.

3.6.10.5. Horoz

İki horoz dövüştürülür ve onların dövüşmeleri seyredilir.

“Bizim burada bir abi vardı horoz dövüştürmeye hastaydı. Kendir zamanı gider kendirin tohumlarından alıp horozun ağzına koyardı. Bak şimdi daha kaçmaz derdi” (Yıldız, İ. 2022).

Oyuncak hayvanlar başlığı altında görülen örnekler, bireylerin onlarla oynarken yetişkin rollerini taklit etmelerinden dolayı Caillois ve Musa Baran’ın oyun tasnifinde yer alan “taklit oyunları”nda kullanılan oyuncaklar; Metin And’ın tasnifinde ise “dramatik nitelikteki oyunlar” kapsamında kullanılan oyuncaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar kız ve erkek çocukların ortak oyuncağı olduğu için Mevlüt Özhan’ın tasnifinde cinsiyet grubunda yer alan “karışık oynanan oyunlar” ve kabak, kabak sapı, elma gibi malzemelerin yaz ve güz mevsiminde elde edilmesinden dolayı “belirli mevsim, aylarda, günlerde oynanan oyunlar”da kullanılan oyuncaklardır.

Görüldüğü üzere çocuğun günlük yaşamındaki hayvanlar oyuncağı konu olmuştur (Özturanlı 2014: 226). Örnekleme alandan yapılan mülakat ve gözlem sonucunda oyuncak

hayvan yapımında en çok kullanılan maddenin çamur, en çok yapılan hayvanın ise inek olduğu tespit edilmiştir. Trabzon halkının hayatında toprağın ve ineğin yaygın olması oyuncaklara yansımıştır. Birey yaptığı oyuncak hayvanlarla çiftlik kurmuş, ahıra koyduğu oyuncak ineğini sağmış hatta yakaladığı gelinciğin boynuna ip bağlayarak onu inek yerine koymuştur. Aslında birey oyuncak hayvan etrafında kurduğu oyunla yetişkin hayatına dair uygulamaları deneyimlemiştir.

3.7.OYUNCAK SİLAHLAR

Çocuklar, ellerinin yanı sıra doğadan elde ettikleri malzemeleri hayal güçleri ve becerileri doğrultusunda şekillendirerek oyuncak silah elde ederler. Gözlem ve mülakat sürecinde bu silahlarda tuvalet kâğıdı rulosunun dürbün, bakkaldan satın alınan barutun mermi olarak kullanıldığı ve bireylerin erişebildikleri malzemeler, yaratıcılıkları ve becerileri dahilinde oyuncak şekillendirdikleri tespit edilmiştir.

“Patlangoç/Patlangaç/Patlavuç yapardık. İncirin taze dalının içi boşaltıp, tomara dalını, o boşluğa girebilecek şekilde inceltirdik. Kâğıdı ağızda yumuşatır incir dalının içine sokardık. Tomara dalıyla sert bir şekilde baskı uyguladığımızda pat diye ses çıkar, kâğıt fırlardı. Kâğıt yerine kambez çiçeği, incir yerine komar dalı da kullanılırdı” (Kılıç, P. 2022).

“Patlangavuç yapardık. Goğoksilin içindeki süngerimsi kısım boşaltıp boşaltılan kısma girebilecek bir çubuk ayarlardık. Küçük bir kâğıt parçası ıslatıp goğoksilin içine koyardık ve çubukla bastırarak kâğıdı fırlatırdık” (Çolak, A. 2022).

“Goğoksilden yaptığımız diğer silah ise şöyleydi. Kağıtlardan küçük huniler oluşturduk ve daha çok acıtsın diye huninin ucuna toplu iğne koyardık. Sonra hunileri içini boşalttığımız goğoksilin içine koyardık ve üfleyerek fırlatırdık. Bu oyuncak borularla da yapılır” (Çolak, A. 2022).

“Eskiden kurşunlan karışık su boruları varyıdı. O su borularını alırdık bi ucunu ezerdik hava almasın diye ya da tıpa yapardık ucuna. Borunun üzerine kibritin kafası sığacak kadar bi delik delerdik. Eskiden kara barut satılırdı, saçma satılırdı veya çivilerin kafalarını keser barutla birlikte içine doldururduk. Kibriti ateşleyip deliğe soktuğumuzda patlardı. Nihat’ın dayısı ondan öldü. Kibriti yaktı ama tüfek patlamadı o da niye patlamadı diye tüfeği kendine çevirdi o sırada tüfek patlayınca öldü” (Karagüzel, A. 2022).

“Sayga yapardık. Şemsiyenin içinde olan çelik çubuklardan 5-6 tane alınır, uçlarından ip (kendir ipi ya da naylon ip) bağlanarak yay yapardık. Dikenli tellerin dikenli kısmını (ya da çivi) alır düzeltir kızılçık çubuğunun ucuna sokardık, çubuğun dibini de hamsi kuyruğu gibi yapar onlan ok atardık. Onlan tavuğa attım vurduğumda onları aldım yedim” (Karagüzel, A. 2022).

“Mavzer tüfeğinin boş kovanını namlu olarak kullanırdık. Kovanın gövdesine lastik bağlar içine de çivi doldururduk. Lastiği çekip kovana vurduğumuzda patlardı” (Yıldız, M. 2022).

“Kuş lastiği yapardık kara lastiğin topuğundan” (Yıldız, M. 2022).

“Mandak diye bir oyuncağımız vardı. Mandak sulak yerlerde yetişen içi boş bir ottur. Bu otun içine girebilecek kalınlıkta bir odunun ucuna bez bağlardık. Bu odunu mandakın içine sokardık şırıngayla su çekiyormuş gibi mandakın içi su çekerdik ve daha sonra mandakın içindeki odunu itip suyu fışkırtırdık” (Karagüzel, A. 2022).

“Sildiktera dediğimiz bi oyuncağımız vardı. Goğoksilin içini boşaltırdık. Onun içine girebilecek bi çubuğun ucuna bez bağlardık. Sonra goğoksilin içine suyu çekip fışkırtırdık” (Yıldız, M. 2022). “Goğoksiladan sucuktera (su tabancası) yapardık” (Başkan, M.; Erdem, C. 2022).

“Liğor ağacının içi boşaltıp uç kısmından küçük bir delik açardık. Arka kısmından suyu doldururduk. Ucuna bez bağladığımız çubuğu liğorun içine sokarak su fişkırtırdık” (Yıldız, İ.; Atalay, H. 2022).

“Eski büyük ev anahtarından tabanca yapardık. Anahtarın deliğine kibritin ucundaki kısmı doldururduk. Ona ip bağlar çiviye vurup patlatırdık” (Yıldız, İ. 2022).

“Sobalık odundan tabanca yapardık. Sobalık odunun üzerine oduna paralel olarak parmak kalınlığında ve uzunluğunda üç tane foytak eşerdik. Mavzerlerin boş kovanlarını bu foytaklara yerleştirir tepeden çivi ile delerdik. Merminin içini barut doldurduktan sonra kibriti o delikten sokup çekerek barutun ateşlerdik. En güzel gürgen ağacından olur. Sert ağaç olması lazım” (Yıldız, İ.; Atalay, H. 2022).

“Eskiden bakkallarda dinamit satılırdı. Düğün zamanı alınırdı fitili küçültülerek havada patlaması sağlanırdı” (Yıldız, İ.; Atalay, H. 2022).

“Bakkaldan mantar alır onu demir teli ile sarar yere atar patlatırdık” (Yıldırım, M.; Kılıç, F. 2022). “Mantarın ortasına küçük bir taş koyardık sonra başka bir taşı ona fırlatıp patlatırdık” (Akbaş, E. 2022).

“Ağaçtan tüfek yapardık. Üstüne lastik koyardık. Çivi atardık. Önce ağaca sonra kuşlara atardık. İlk vurduğum kuşun acısını hala unutamadım” (Sağlam, R. 2022).

“Elektrik borusunun içine kâğıt koyup atardık” (Çevik, B.; Yılmaz, M.; Özderya, Y.; Özderya, M. 2022). “Daha çok acıtsın diye huni yaptığım kâğıdın ucunu sobanı üzerinde tutar sertleştirirdim” (Çevik, B. 2022).

“Bir ucunda çivi diğer ucunda kartal tüyü olan bir çubuk yapar onla kuş avlardık. Arkasında tüy olduğu için dümdüz giderdi” (Akbaş, İ.; Akbaş, M. 2022).

“Düz bir çubuğun ucunu sivriltilip gazoz kapağıyla kaplayıp mızrak yapardık” (Hayır, A. 2022).

“İncir ağacından tiveskala (patlavuç) yapardık” (Yılmaz, M.; Akbaş, İ.; Akbaş, M. 2022).

“Kenevirden ip yapardık ortasını ikiye ayırırdık ve oraya sabun taşı dediğimiz taşı koyardık. İpin iki ucunu tutup döndürür döndürür sonra bi ucunu bırakırdık. İçindeki taş 200 metre kadar giderdi” (Başkan, M.; Erdem, C. 2022).

“Kalbar ağacından patlamuk yapardık. Mermi olarak kendir kullanırdık” (Şen, Â 2022).

“5’e 10 kalasın ortası boylu boyunca yarıp oraya ok yerleştirirdim ve mandalla tuttururdum. Mandala basınca ok fırlardı. İzlediğim bir çizgi filmde görüp yapmışım” (Ateş, M. 2022).

“Kuş lastiği yapardık. Kara lastiklerin yan tarafını keser onu lastik olarak kullanırdık (Hayır, A.; Özderya, Y.; Özderya, M.; Akbaş, E.; Yılmaz, M.; Sarıtaş, E. 2022). Eskiden rekabet vardı. Meşelerde çatallı dal kalmazdı” (Keleş, A. 2022).

“Parmak kalınlığında esnek fındık çubuğunun ucuna elma sokardık ve birbirimize fırlatırdık. Çubukla fırlatıldığında elma epey uzağa giderdi” (Yılmaz, M.; Yılmaz, Fuat 2022).

3.7.1. Tahta Tüfek

Tahtaya tüfek şekli verilir ve bireyin zevkine göre renklendirilir.

Fotoğraf 92: Tahta tüfek

3.7.2. Tüfek

Malzemeler: Tahta, kurşunla karışık su borusu, çivi, kibrit, barut.

Yapılışı: Tahtaya tüfek şekli verilir. Kurşunla karışık su borusunun bir ucu ezilerek ya da tıpa yapılarak kapatılır ve kapalı kısmın az ilerisinden kibritin başının girebileceği kadar bir delik açılır. Bu boru tüfeğe yerleştirilir. Borunun içine çivi başı ya da saçma ve kara barut doldurulur. Üstten açılan delikten kibrit çakılır ve tüfek ateş alır.

3.7.3. Tabanca

Fotoğraf 93: Tabanca

Malzemeler: Odun, kesici alet, esnek fındık dalı.

Yapılışı: Şekil olarak tabancaya benzeyen bir odun parçası alınır ve bıçak yardımıyla pürüzlü kısımları düzeltilir. Tabancanın ucu ve tetik yerleri kızgın demir parçasıyla delinir (eğer tabanca yapacağınız odun çürükse çivi ya da tornavidayla rahatlıkla delinebilir). Tetik için delinen kısma küçük bir tahta parçası, tetiğin alanını oluşturmak için delinen noktalara ise esnek fındık dalı koyulur.

3.7.4. Anahtardan Tabanca

Malzemeler: Eski evlerde kullanılan büyük anahtar, çivi, kibrit, ip.

Yapılışı ve oynanışı: Kibritin ucundaki kısım anahtarın deliğine doldurulur ve anahtara ip bağlanır. Daha sonra ipten tutarak sallandırılan anahtar çiviye vurdurularak patlatılır.

3.7.5. Odundan Tabanca

Malzemeler: Sobalık gürgen odunu, kesici alet, boş mavzer mermisi, kibrit, barut.

Yapılışı: Sobalık odunun üzerine oduna paralel olarak parmak kalınlığında ve uzunluğunda üç tane foytak eşilir. Bu foytaklara arka üst kısmından çivi ile delinmiş boş mavzer mermisi koyulur. İçi barut doldurulan mermini üst kısmındaki delikten kibrit sokulur ve çekilerek barutun ateş alması sağlanır. Bu tabancanın yapımında kullanılan ağacın sert olması gerekmektedir ve bu sebeple genellikle gürgen ağacı kullanılır.

Şekil 1: Odundan tabanca

3.7.6. Patlavu³⁷

Malzemeler: Gövdesi için: incir, gooksil/patlavu³⁸, dalı; tetik için sağlam bir dal; mermi: kendir, gazete, imento kağıdı ya da normal kağıt, komar çiçeği, portakal kabuğu.

Yapılışı:³⁹ İncirin taze dalının içi boşaltılır. Tomara dalı, o boşluğa girebilecek şekilde inceltir. Bir kâğıt ağızda yumuşatılarak incir dalının içine sokulur. Tomara dalıyla sert bir şekilde baskı uygulanarak kâğıdın uzaklara ėıtmesi sağlanır.

Fotoğraf 94: İncir ağacından yapılmış patlavuç

³⁷ Patlangavu, Patlango, Patlangaç olarak da bilinen bu oyuna Tiveskala (Araklı), Topsuk (Maçka ve Sürmene) da denmektedir.

Muğla'da ise Gopak/Fitdek/Patlak/Patlangaç olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir (Durdu 2015:51).

³⁸ lkemizde doğal olarak yetişen bu bitki bilindik adı "Kara mürver"dir. Trabzon'da ise birçok farklı adı vardır ve tespit edilen adlar şoyledir: Germeşe (Araklı), gooksil (Vakfikebir), gooksila (Maçka).

³⁹ Patlavuç yapımı için bkz: [PATLANGAÇ NASIL YAPILIR \(4K\) - YouTube](#) (Erişim tarihi: 18.07.2022)

Fotoğraf 95: Komardan yapılan patlavuç

3.7.7. Su Tabancası

Fotoğraf 96: Liğordan su tabancası

Malzemeler: Mandak⁴⁰ otu, goğoksila, liğor, çubuk, bez.

Yapılışı: İçi boş mandak otunun içine girebilecek kalınlıkta bir çubuğun ucuna bez bağlanır. Bu ubuk mandakın içine sokulur şırıngayla su çekiyormuş gibi mandakın içi

⁴⁰ Tonya’da “Mandak otu” olarak bilinen bu otun Latince ismi *Oenanthe crocata*’dır. İngilizce ismi “Water-hemlock” olan bu ot Türkiye’de “Baldıran otu” olarak bilinmektedir.

su doldurulur ve daha sonra mandakın içindeki çubuk hızlı bir şekilde itilerek su fişkırtılır. Aynı işlem, goğoksilaya uygulanır. Tek fark goğoksilanın içindeki süngerimsi yapının boşaltılmasıdır.

Bir diğer yapılaş şekli ise şöyledir: Liğordan 20-30 cm kesilir. Liğorun bir ucundan minik bir delik açılır. Bu kısım suyun çıkış noktasıdır. Diğer ucu ise çubuğun girebileceği şekilde diğer uca kadar boşaltılır. Bu kısım suyun doldurulduğu ve çubuğun sokulduğu kısımdır.

Fotoğraf 97: Liğordan su tabancasının önden ve arkadan görünümü

Fotoğraf 98: Liğordan su tabancasının suyla doldurulması

3.7.8. Ok ve Yay

Malzemeler: Esnek fındık çubuğu, lastik, ok.

Yapılışı: Çubuğun her iki ucu lastik ile birbirine bağlanır.

Oynanışı: Lastiğe yerleştirilen ok geri çekilir ve fırlatarak hedefi vurmaya çalışılır.

Fotoğraf 99: Ok ve yay

Fotoğraf 100: Yay

3.7.9. Ok

Malzemeler: Çubuk, kesici alet, çivi.

Yapılışı: Çubuğun bir ucuna çivi takılır ya da sivriltilir, diğer ucu ise hamsi kuyruğu gibi yapılır.

3.7.10. Mızrak

Malzemeler: Sopa, gazoz kapağı.

Yapılışı: Sopa'nın ucu sivriltilir ve gazoz kapağı ile kaplanır.

3.7.11. Tüylü Mızrak

Malzemeler: Çubuk, doğan tüyü, çivi.

Yapılışı: 30-35 cm uzunluğundaki çubuğun bir ucuna çivi diğer ucuna ise doğan tüyü takılır.

Oynanışı: Yapılan mızrak el ile hedefe doğru atılır.

3.7.12. Kılıç

Fotoğraf 101: Kılıç

3.7.13. Kuş Lastiği⁴¹

Fotoğraf 102: Kuş lastiği

Malzemeler: Çatallı dal, lastik.

Yapılışı: Lastiğin uçları Y şeklindeki dalın uçlarına bağlanır. Taşın koyulduğu kısım ise kara lastiklerin kenarlarından kesilen parçadan yapılır.

Oynanışı: Lastiğe taş yerleştirilir ve lastik çekilebildiği kadar çekildikten sonra bırakılarak hedeflenen noktaya vurulmaya çalışılır.

Mekân: Açık alan.

3.7.13. Sapan

Kendirden 30-40 cm kadar ip örülür. İpin ortası ikiye ayrılır ve oraya sabun taşı denilen taş yerleştirildikten sonra ipin iki ucu tutularak havada daireler çizilir. Belli bir hıza ulaştıktan sonra ipin bir ucu bırakılarak taşın uzağa gitmesi sağlanır.

⁴¹ Divan-ı Lügat'it Türk'te sapan: salıngu: Kendisiyle çakıl taşı atılan sapan (Atalay 1985b:379)

3.7.14. Tüf Tüf

Malzemeler: Plastik boru, gazete/dergi kâğıdı,

Yapılışı ve oynanışı: Kâğıtlardan yapılan huniler plastik borunun içine koyularak hedefe doğru üflenir. Daha çok acıtması için ise kâğıdın ucuna iğne sokulur ya da kâğıdın ucu sobanın üzerinde ısıtılarak sertleştirilir.⁴²

3.7.15. Elma

Elma savaş oyunlarının silah olarak kullanılmaktadır. Eğer oyunda silah olarak kullanılan bir dal varsa elma, el bombası olarak kullanılır ve çürük elma ise isabet ettiğinde sağlam elmaya oranla 2 kat daha öldürücüdür. Bunun sebebi ise çürük elmanın değdiği yere parçalarını bırakmasıdır. Tene değmesi ise hiç istenilen bir durum değildir.

Fındık aylarında ya da inek beklerken oynanan bu oyun genellikle erkekler tarafından oynanmaktadır ve bir süreliğine de olsa işten kaçma, rahatlama amacı gütmektedir. Elmanın daha uzak mesafeye gitmesi için ise elma parmak kalınlığında esnek bir fındık çubuğunun ucuna takılarak atılır.

3.7.16. Çay Tohumu

Oyuncular çay tohumlarını birbirlerine atarak savaşır.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgidен anlaşıldığı üzere oyuncak silahlar başlığı altındaki oyuncaklar, genellikle erkek oyuncağı olarak nitelendirilmektedir ve bu durum, onların Mevlüt Özhan'ın sınıflandırmasında yer alan “erkekler tarafından oynanan oyunlar”, genellikle dışarda oynanmalarından dolayı “açık alanlarda oynanan oyunlar” içinde

⁴² Mutlu Ol Yeter dizisindeki tüf tüf sahnesi için bakınız: [Mutlu Ol Yeter 5.Bölüm - Yandım Şerife - YouTube](#)

yararlanılan oyuncaklardır. Aynı zamanda bunlar bireyin hareket etmesini gerektirdiği için Metin And'ın tasnifinde yer alan “koşma, kovalamaca, kurtarma, zor kullanma, oyunları” ve Musa Baran'ın tasnifinde “bedeni eğiten oyunlar”da görülen oyuncaklardır.

Bu başlık altındaki oyuncaklarda da görüldüğü üzere birey doğada var olan ve çevresindeki kolay erişilebilen malzemeleri kullanarak ürettiği silahlarla avlanmış ya da arkadaşlarıyla birlikte savaş oyunları oynamıştır. Bu başlık altında yer alan oyuncaklar içerisinde Mustafa Ateş'in izlediği çizgi filminden etkilenerek ürettiği ok ve yay derleme süresince tespit edilen oyuncaklardan, etkilenilen durumun farklı olması nedeniyle ayrılmaktadır. Geleneksel oyuncaklar çevre ve bireylerle olan etkileşim sonucunda üretilmekte iken Mustafa Ateş'in izlediği çizgi filminden etkilenerek oyuncaklarını üretmesi aslında günümüz oyuncak piyasasında kullanılan pazarlama yöntemidir. Bu oyuncak günümüz oyuncak piyasasının ile “etkileme” şekliyle benzerlik gösterse de tüketim ürünü olmamasından dolayı farklıdır.

3.8.OYUN MALZEMELERİ

“Benim dedemin keremit fırını vardı. Dedem bana orda topaç yapardı” (Çolak, A. 2022).

“Odundan pozonak (topaç) yapar, kalın kısmına ip sarardık. İpin bir ucunu çubuğa bağlardık. Sonra topacı döndürerek yere atardık. Yavaşladıkça da iple vurup hızlandırırdık” (Yıldız, İ.; Atalay, H. 2022).

“Odundan topaç (Karaahmetoğlu, İ.; Özderya, Y. 2022) yapar, fırılak oyunu oynardık. Fırılak oyunu için yere bir yuvarlak çizilir ve topaç döndürülerek yuvarlağın içine bırakılır. Topaç yuvarlaktan dışarı çıktığı zaman kaybedilir” (Karaahmetoğlu, İ. 2022).

“Eskiden tahta makaralar vardı. Makaranın bir ucunu keserdik. Deliğinden çubuk geçirir, çubuğun ucunu sivrilerdik. Sonra çubuğun tepesinden tutup döndürerek yere bırakırdık” (Yılmaz, M.; Akbaş, A. 2022).

“İnce, küçük, kare tahtanın ortasından çivi geçirir, tepesinden tutup topaç gibi döndürürdük” (Öksüz, A. 2022).

“Sivri fındığın tabanını delerdik ve oradan küçük bir çalı ya da kibrit sokardık. alıdan tutup döndürürdük” (olak, S. 2022).

“Eski ulları birleştirip top yapardık” (olak, A. 2022).

“ayırları yonar bir poşetin ya da çorabın içine koyarak top yapardık” (Sade, M. 2022).

“Goyun yününü ıslatır yuvarlar ondan top yapardık. Sökölmesin diye de iplen bağlardık. Eskiden top da yok lastik atardık” (Akyol, K. 2022).

“İnekleri tararken olardan dökülen tüyleri avucumuzda toplar azcık ıslatıp yuvarlayarak top yapardık” (Altuntaş, M.; Karagüzel, A. 2022).

“Eski orapların içine toprak doldurup top yapardık. Onlarla dombala oynardık. O ıslandığında taş gibi olurdu. Sırtına vurduğunda iz bırakırdı” (Er, M. 2022). “Geçen evde buldum bi dani(top). Gaynanam oynasınlar diye bizim uçaklara etmiş. Daş gibi olmuş” (Al, E. 2022).

“Bezin içine ayır doldurup top yapardık” (Akın, A.2022).

“Tosunların idrar torbası doldurup telle bağlar top yapardık” (Adakul, H. 2022).

“oraptan top yapardık” (Özderya, Y.; Sarıtaş, S. 2022).

“Atın tüyünden top yapardık” (Sarıtaş, E. 2022).

“Yayladayken işlerimizi bitudukden sora kızlarla sırta (yayladaki bir alanın adı) çıkar başumuzdaki öemberden top yapıp yan cehennem oynarduk” (Akbaş, Z. 2022).

“Çemberden kamçı yapardık” (Özdin, Ö.; Karagüzel, A.; Hacısalihoglu, A.; Ateş, M. 2022).

“Eskiden mile oynardım. Yenilgiye hiç gelmezdim. Varydi bin tane milem her akşam olari alır temizler, sayardım. Annem de gızardı bana atacaam olari diye. Bir gün çarşıdan gelirim ki her yer misket dolu, çocuklar birbirini gıray misketleri almak için” (Sancak, M. 2022).

“Misket (muras) oynardık” (Kılıç, P. 2022).

“Düğmesine misket oynardık. Babamızın, dedemizin paltolarından düğmeleri çalardık sonra o düğmeleri dizer misketle vurmaya çalışırdık. Vurduğumuz düğmeyi alırdık” (Keskin, N. 2022). “Kola kapaklarını düzler onun karşılığında mile oynardık” (Karaahmetoğlu, H. 2022).

“Pıtırak diye bir ot vardı onu atıp birbirimize yapıştırdığımız bir oyun oynardık: Çul oyunu” (Çolak, A. 2022).

“Çakı oyunu oynardık. Çakıyı elimizin üstüne koyar yere atardık. Eğer yere dikilirse kazanırdık” (Sade, M. 2022).

“Eskiden bakkallarda dinamit satılırdı. Düğün zamanı alınırdı, fitili küçültülerek havada patlaması sağlanırdı” (Yıldız, İ.; Atalay, H. 2022).

“Kız ve erkek arkadaşlarımızla çam ağacına çıkardık. Ağacı oyana buyana sallardık güya gelin almaya gidiyormuş gibi. Sonra içimizden birilerini evlendirirdik. Portakal ağacının yaprağına portakalın dikeniyile imza atardık” (Hayır, G. 2022).

“Mamulanın dikenlerini temizleyip ip yapardık” (Saral, Sever 2022).

“Gazoz kapaklarını düzler üst üste düzlerdik sonra onları taş atıp yıkardık. Kim ne kadar yıkırsa o kadarını alırdı” (Hayır, A. 2022).

“Yumurta kırmaca oynardık. Yumurtaları pişirirdik sonra birbirine vurarak kırmaya çalışırdık. Kim kimin yumurtasını kırarsa kazanır, yumurtayı alırdı. Bir kere alçıdan bir yumurta yapıp beyaza boyadım onu cebimde gizledim. Haburda bi bakkal vardı orda yumurtaları pişirir dövüş ederdik. Kim yenilirse masrafları o verirdi. Dövüş edeceğimiz zaman cebimden alçı yumurtayı çıkardım. O geldi vurdu o ama kıramazdı tabi akşama kadar 20-30 tane yumurta alırdım. Sonra biri dedi baa ki ‘o tepe aşındı anladın mı’ bakaym senin yumurtanı. Bakarlar ki alçıdan” (Karaahmetoğlu, İ. 2022).

“Suya bi oluk yapardık (ğuvi). Oluğun altına tenekeden çark yapardık. Oluktan su aktukça çark da tak tuk dönerdi” (Başkan, M.; Erdem, C. 2022).

“Hetta diye bir oyunumuz vardı. Büyük taşları arka arkaya dizerdik sonra taş atarak onları devirmeye çalışırdık” (Akbaş, İ.; Akbaş, M. 2022).

“Taştan misket yapardık” (Mustafa Başkan, Cemal Erdem 2022). “Eskiden oraklar çok kırılırdı herhalde. İbrahim abim kırılmış orak ucuyla taşta tak tak vurur onu küçülttükten sonra gara evin altındaki foytakta döndüre döndüre zımparalar, yuvarlak haline getirirdi. Eskiden evler taştan yapılırdı ve bu taşların arasında boşluklar olurdu. Uşaklar da o boşlukları kullanırlardı misket yaparken” (Akbaş, A. 2022).

3.8.1. Topaç

3.8.1.1. Ağaçtan Yapılan Topaç⁴³

Ağaçtan iki farklı şekilde topaç yapılmaktadır. Fotoğraf 103’te yer alan topaç, ağaç yumurta şeklini alıncaya kadar yontulur ve zımparalanarak pürüzsüzleştirilir. Topaca

⁴³ Pozonak: Pınarca Köyü/Hayrat

sarılan ipin bir ucundan tutularak topaç yere atılır ve iple vurularak uzun süre dönmesi sağlanır. Fotoğraf 104'te yer alan topaç ise fotoğrafta görülen küçük çubuğun çekilmesiyle topacın dönmesi sağlanır.

Fotoğraf 103: Ağaçtan topaç.

Fotoğraf 104: Ağaçtan topaç

3.8.1.2. Makaradan Yapılan Topaç

Malzemeler: Tahta makara, kesici alet, çubuk.

Yapılışı: Tahta makara fotoğraf 105'te gösterildiği gibi kesilir ve makaranın deliğinden ucu sivri bir çubuk geçirilir.

Oynanışı: Topaç sapından tutularak döndürülür.

Mekân: Açık ve kapalı alanlar

Bu oyuncağın Gaziantep'te Çevirmeç/Azgura/Tırtılla/Tırtırla/Topaç (Durdu 2015:50) olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Fotoğraf 105: Tahta makaradan yapılan topaç

3.8.1.3.Fındıktan Yapılan Topaç

Malzemeler: Sivri uçlu fındık, kesici alet, ince bir çubuk ya da kibrit.

Yapılışı: Fındığın tepesi delinir ve delikten bir çubuk geçirilir.

Oynanışı: Topaç sapından tutularak döndürülür.

Mekân: Açık ve kapalı alanlar

Fotoğraf 106: Fındıktan yapılan topaç

3.8.1.4. Tahtadan Topaç

Malzemeler: İnce tahta, çivi.

Yapılışı ve oynanışı: küçük, ince kare bir tahtanın ortasına çivi çakılır ve çivinin tepesinde tutularak döndürülür.

3.8.2. Top

3.8.2.1.İnek Tüyünden Top

İnekleri kaşırken onlardan dökülen tüyler ıslatılarak avuç içinde yuvarlanmasıyla küçük bir top elde edilir.

Fotoğraf 107: İnek tüyü

Fotoğraf 108: İnek tüyünden yapılan top

3.8.2.2.Koyun Yününden Top

Koyun yünleri ılık su ile ıslatılıp yuvarlanarak top haline getirilir ve yünler çıkmasın diye iple bağlanır.

Fotoğraf 109: Koyun yünü

Fotoğraf 110: Koyun yününden yapılan top

3.8.2.3.Eski Çoraptan Top

Malzemeler: Çorap, çayır, çamur.

Çoraplardan top yapmanın 2 farklı yolu vardı. Birincisi eski çorapların içine ot ya da çamur doldurularak yapılan toptur.

Çoraplardan top yapmanın ikinci yolu ise çorapları iç içe geçirilmesidir. Bu top genelde evdeki temiz çoraplardan yapıldığı için evin içinde oynanır. Fakat eski çoraplardan yapıldığında dışarda da oynanılabilir.

Fotoğraf 111: Eski çoraptan yapılan top

3.8.2.4. Kâğıttan Top

Malzemeler: Kâğıt, bant.

Yapılışı: Defter ya da gazete kağıtları buruşturularak istenilen büyüklükte bir top oluşturulur ve bantlanarak sağlamlaştırılır.

Mekân: Kapalı alan.

Fotoğraf 112: Kâğıttan yapılan top

3.8.2.5.Çul çaputtan Top

Eski ya da artık kumaş parçaları birleştirilerek top haline getirilir.

3.8.2.6. Yumaktan Top

Yetişkinlerin örgü için kullandıkları yumaklar ev içerisinde oynanan oyunlarda top olarak kullanıldığı görülmüştür.

3.8.2.7. Tosun Mesanesinden Top⁴⁴

Kurbanda kesilen tosunların mesaneleri doldurulup iple bağlandıktan sonra top olarak kullanılmıştır.

3.8.2.8.Top ile Oynanan Geleneksel Oyunlar

Topla birçok futbol, voleybol, basketbol, yakartop, istop gibi birçok oyun oynanmaktadır fakat burada yöreye özgü oyunlar ele alınmıştır.

3.8.2.8.1. Tenekeli Guggi

Bu oyun saklambaç oyunun top ile oynanan şeklidir. Oyun alanında topun duracağı yer belirlendikten sonra ebe seçilen kişi topun üzerine oturup gözlerini kapatarak saymaya başlar ve diğer oyuncular gizlenir. Sayma işlemi bittikten sonra ebe gizlenen oyuncuları aramaya başlar. Ebe bulduğu oyuncuları sobeleyebilmek için yakaladığı kişinin ismini söyleyip ayağıyla topa dokunması ve “diggo” demesi gerekmektedir. Örneğin: Ayşe diggo. Ebenin yakaladığı kişiler bir köşede henüz yakalanmamış oyuncular tarafından kurtarılmayı bekler. Henüz sobelenmemiş oyuncu, ebe topun başında değilken topu tekmeleyerek uzaklaştırırsa ebe topu getirip yerine koyana kadar tüm oyuncular tekrardan saklanabilir. Ebe topu yerine koymadığı takdirde oyuncuların nereye gizlendiğini görse bile onları sobeleyemez. Tüm oyuncular sobelendiğindeyse ilk sobelenen ebe olur ve oyun bu şekilde devam eder.

Bu oyunda yapılan bazı aldatmacalar ise şöyledir:

Kazan çömlek patlatmak: Saklanan oyuncular birbirlerinin kıyafetlerini giyerek ebeyi kandırmaya çalışır. Ebenin “Ahmet diggo” diyerek sobelediği kişi aslında Mehmet ise tüm oyuncular “kazan çömlek patladı” diyerek gizlendiği yerden çıkar ve oyun yeniden

⁴⁴ MS 2. yüzyılda Yunan çocuklarının domuz mesanesinden top yapıldığı bilinmektedir (Bener 2016:106)

başlar. Yakalanan oyuncuları kurtarmanın ve ebenin değişmemesini sağlamanın bir diğer yolu da budur.

Tek sıra halinde koşmak: Sobelenmemiş oyuncular tek sıra halinde art arda sıralanırlar ve topa doğru koşarlar. Bu durumda ebenin seri bir şekilde oyuncuları sobelemesi gerekmektedir. Ebenin bunu başaramaması halinde ismi söylenmeyen oyuncu topa vurur ve ebe topu yerine koyana kadar tüm oyuncular saklanır.

3.8.2.8.2. Yan Cehennem

Kalabalık bir gurupla oynanır. Birisi ortada olacak şekilde 5 tane küçük çukur eşilir. Ebe elindeki topu sırayla kenardaki çukurlara koyarak “yan cehennem” diye bağırır diğer oyuncular ise “yanmadı” diye karşılık verir. Ebe elindeki topu ortadaki çukura koyup “yan cehennem” diye bağırdığında ise diğer oyuncular “yandı” diye bağırarak kaçar. Ebe olduğu yerden topu fırlatır ve topun isabet ettiği kişi yeni ebe olur.

Top, çalışma metninde verilen oyun tasniflerinde “topla oynanan oyunlar” (Mevlüt Özhan), “top oyunları” (Metin And) grubunda yer almıştır. Ayrıca bu oyuncakla oynanan oyunların rekabet içermesi bakımından Caillois’nin tasnifinde “yarışmaya dayalı oyunlar”; çoğunlukla erkek oyuncağı olarak nitelendirilse de kız çocuklarının da oynadığı bir oyuncak olması bakımından da Mevlüt Özhan’ın tasnifinde yer alan “karışık oynanan oyunlar” kapsamındadır.

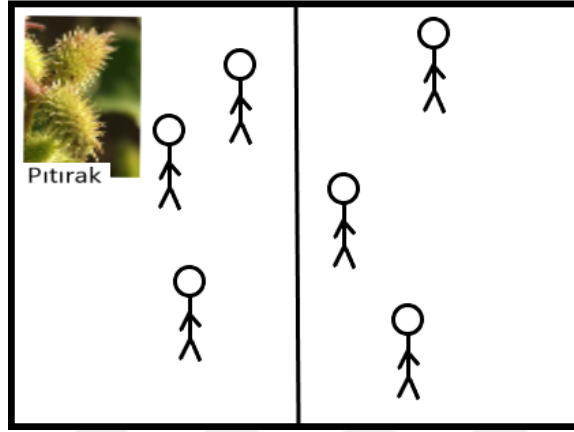
3.8.3. Pıtırak ⁴⁵

Çul oyunu: Bu oyunun oyuncağı pıtırak dikenidir. İki grup olunur ve herkes eline belli bir sayıda pıtırak alır. Oyuncular ortadaki çizgiyi geçmeden ellerindeki pıtırakları fırlatarak birbirlerine yapıştırmaya çalışırlar. Önceden kararlaştırılan sayıdaki pıtırığı ilk

⁴⁵ Vakfikebir’de Çul olarak adlandırılır.

hangi grup yapıştırırsa o grup oyunu kazanır. Oyuncunun fırlattığı pıtırak yapışmaz ve karşı grubun oyun alanına düşerse o pıtırak, o gruptakilerin silahı olur.

Çul Oyunu

Şekil 2: Çul oyunu

3.8.4. İfteri (Eğrelti Otu)

Yapılışı: Bahar aylarında büyümeye başlayan eğrelti otlarının saplarından 10-15 cm boyunda kesilir. Kesilen bu sapların eşit boyda ve kalınlıkta olmasına özen gösterilir. İstenen ölçüde hazırlanan bu saplar avuca alınır ve 40-50 cm yükseklikten yere bırakılır ve yerdeki saplar hareket ettirilmeden oyuncular tarafından toplanmaya çalışılır. Oyuncu ifteriyi alırken diğer ifteriyi hareket ettirişe sıra diğer oyuncuya geçer. Oyun sonunda en çok ifteri toplayan oyuncu kazanır.

Fotoğraf 113: İfteri oyuncağının hazırlanması

Fotoğraf 114: İfteri oyununun oynanması

Günümüzde ise bu oyun kibrit çöpleriyle oynanmaktadır.

İfteri ile oynanan diğer oyun ise şu şekildedir. İki kişiyle oynanan bu oyunda oyuncular ifterilerinin sapını ortadan ikiye ayırır ve karşılarındaki oyuncunun ifterisine görseldeki gibi geçirir. Oyuncular aynı anda ifterilerini çeker ve kimin ifterisi koparsa o kaybeder. Erkekler arasında oynanan bir oyundur.

Fotoğraf 115: İfteri ile oynanan diğer oyun

3.8.5. Kura

Malzemeler: Kum gibi toprak, su.

Yapılışı: Kumdan küçük tümsekler yapılır ve tümseğin tepesi dirsek değdirilerek delinir. Denilen bu kısma su dökülür ve kum suyu çektikten sonra el ile kesilerek avuca alınır.

Oynanışı: Oyuncayı dağıtmadan, büyük ve güzel bir şekilde çıkarmak hedeflenir. Arkadaşlarla birlikte oynanan bu oyuncakta “benimki daha büyük oldu”, “seninki dağıldı” gibi sözlü atışma yapılır ve oyuncayı en güzel formda çıkarmak için yarışılır.

3.8.6. Kamçı

Bir çember üçgen biçimde katlandıktan sonra ip görünümü alacak şekilde sarılır. İp gibi olan bu çember iki ucundan tutularak farklı yönlerde döndürülerek sıkılaştırıldıktan sonra iki uç bir araya getirilerek düğümlenir.

Kamçının daha çok acıtması isteniliyorsa yapım aşamasında daha çok döndürülerek daha fazla sıkılaşması sağlanır. Bunun yanı sıra ucuna taş koymak ya da kamçıyı ıslatmak da acı kat sayısını artırır.

Fotoğraf 116: Kamçı

3.8.6.1. Kamçı ile Oynanan Geleneksel Oyunlar

3.8.6.1.1. Biluk/ Gamçı (Araklı)

Karşılıklı iki grup oluşturulur. Graplardan birinde biluk, (madeni para, kâğıt, fındık ya da avuca sığabilecek ve el yumruk yapıldığında elin içinde olduğu belli olmayacak küçüklükte herhangi bir nesne) diğesinde kamçı olur. Yazı tura atılarak biluğı ilk kimin saklayacağına karar verilir. Biluğı saklayacak grup safları sıklaştırarak ellerini arkaya atar ve biluk birinin avucuna bırakıldıktan sonra “eller ileri” denerek yumruk yapılmış eller aynı anda ön tarafa getirilir. Karşıdaki grup “boş” ya da “dolu” diyerek herhangi bir el seçerek biluğı bulmaya çalışır. Boş denen el dolu çıkarsa biluğı saklayan grup üyeleri karşıdaki grubun üyelerinin eline kamçı ile vurur. Grupların beşer kişiden oluştuğunu varsayacak olursak biluğun bulunamaması durumunda her bir üye beş kez kamçı ile dayak yiyecektir. Biluk bulunduğu zaman saklama sırası diğ gruba geçer ve oyun bu şekilde devam eder.

Kamçı ile vuracak kişi kamçıyı avuç içine denk getirmesi gerekmektedir. Parmaklara ya da bileğe vurmak yasaktır.

3.8.6.1.2. Handa bunda (Şalpazarı)

Karşılıklı iki grup oluşturulur. Graplardan birinde kamçı olur ve karşıdaki grubun elinde sakladığı parayı bulmaya çalışır. Kişiler seçmek istedikleri eli “handa bunda helvacının kızında” tekerlemesinin sonuna denk getirmeye çalışır. Para bulunamazsa kamçı ile dayak yenir.

3.8.6.1.3. Sivi/godofla oyunu (Vakfikebir), kırbaç (Tonya)

Mısırların imece usulü soyulduğu zamanlarda oynan bir oyundur. Godoflaların⁴⁶ bir kısmı kucağa alınarak godofla yığınının etrafında yuvarlak oluşturur. Ortada bir ebe(gudalez) olur. Çemberdeki kişiler ellerini arkaya atarak siviye(kamçı) elden ele dolaştırırlar. Ebenin görevi siviye bulmaktır. Ebe siviye bulana kadar çokça dayak yer. Siviye kaptıran ebe olur ve oyun bu şekilde devam eder.

3.8.6.1.4. Kulbaç oyunu (Düzköy)

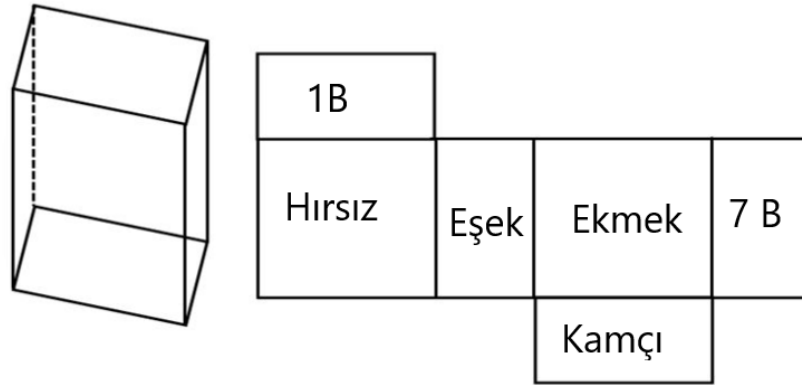
Sofranın etrafında toplanılır ve bir tarafına kırbaç, bir tarafına paşa, bir tarafına da dayak yazılmış kibrit sofranın üzerine atılır. Kırbaç kime denk gelirse dayak çıkana vurur.

3.8.6.1.5. Hâkim oyunu (Araklı)

Kibrit, şekil 3'teki gibi hazırlanır ve oyuncular sırayla kibriti atar. 1B 1 can, 7B 7 cana tekabül eder ve bunlardan birini atan hâkim olur. Eşegin görevi anırmaktır ve kaç kere anıracağına hâkim karar verir. Kamçı, hırsız hâkime götürür ve hâkim kaç kere dayak yiyeceğine, yağlı (sert vuruş) mı yağsız (yumuşak vuruş) mı olacağına karar verir. Kamçı hâkimin kararını uygular. Ekmeğin hiçbir görevi yoktur.

7B atan kişinin 7canı olur ve tüm canları bitene kadar hâkimlik görevine devam eder. Örneğin kibrit tekrar atıldığından ilk turda 7B atan kişi bu kez hırsız atarsa canı 6'ya düşer ve turu dayak yemeden atlatır.

⁴⁶ Mısır kabuğu. Araklı'daki adı ise "huduş"tur.

Şekil 3: Hâkim oyunundaki görevlerin kibrit kutusundaki yerleşimi

Kamçı, saklama ve bulma döngüsüne dayalı bir oyunun oyuncacı olduğu için Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde yer alan “saklamaca ve saklambaç”; Metin And'ın tasnifinde ise “saklama, saklanma, oranlama oyunları” kapsamında değerlendirilebilir. Dahası, bu oyuncak etrafında şekillenen oyunların genellikle günlük koşuşturmacanın sona erdiği akşam saatlerinde oynanması sebebiyle kamçı, Mevlüt Özhan'ın tasnifinde yer alan “gece oynanan oyunlar”ın oyuncacıdır.

3.8.7. İp

3.8.7.1. Kendirden İp

Kendir otundan ip örülür ve onunla ip atlanır.

3.8.7.2. Mamuladan İp

Mamula dikeninin dikenleri temizlenir ve onunla ip atlanır.

İp, fiziksel hareket gerektirdiği için Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde yer alan “jimnastikli ve ritmik oyunlar”, Metin And'ın tasnifindeki “atlama, sıçrama, sekme

oyunları”, Musa Baran’ın tasnifinde ise “bedeni eğiten oyunlar” ve Mevlüt Özhan’ın oyun araçlarına göre yaptığı tasnifte “iple oynana oyunlar” grubunda değerlendirilebilir.

3.8.8. Çivili Futbol Sahası

Malzemeler: Tahta, kalem, çivi, çekiç, madeni para.

Yapılışı: Tahtanın üzerine futbol sahası çizilir ve sahanın her iki yarısına eşit sayıda ve hızda çivi çakılır.

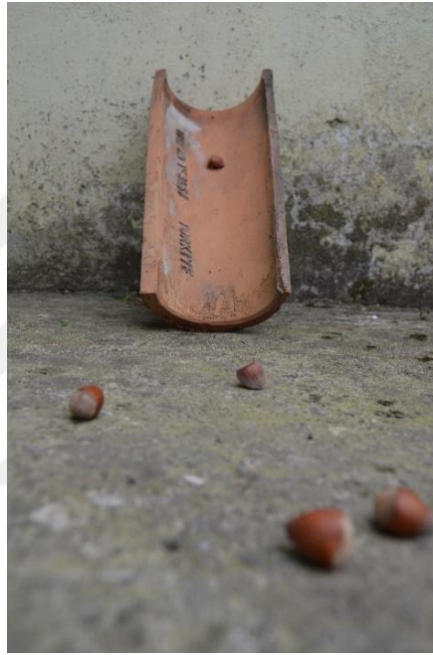
Oynanışı: Görseldeki futbol sahasının içine madeni para koyulur ve oyuncular sırayla paraya vurarak gol atmaya çalışır.

Fotoğraf 117: Çivili futbol sahası (Çivili Tahta Futbol Oyunu – Onur Canalp (Erişim tarihi:18.07.2022))

3.8.9. Fındık ve Kiremit

Kiremit ve fındığın oyuncak olarak kullanımı: 2 kişi ile oynanan bu oyunda görseldeki gibi bir kiremit bir duvara yaslanır ve kiremidin üzerinden sırayla fındık yuvarlanır. Amaç yuvarlanan fındığı yerdeki fındıklara çarptırmaktır. Oyuncu çarptırdığı fındık ya da fındıkları kazanır. Eğer eldeki fındıkların sonuna gelinirse son oyuncu yuvarladığı fındığı herhangi bir fındığa çarptırabilirse tüm fındıkları alır.

Fotoğraf 118: Fındık ve kiremit ile oynanan oyun

3.8.10. Uçurtma

3.8.10.1. Kâğıt Uçurtma / Didan

Malzemeler: Kâğıt, ip

Yapılışı: Kare bir kâğıt ilk olarak üçgen biçiminde katlanır daha sonra üçgenin uç kısımları tabana değecek şekilde katlanır. Kâğıda görseldeki gibi üç delik açılır, karşılıklı deliklere ip bağlanır. Diğer deliğe ise yine kâğıttan yapılmış olan kuyruk bağlanır.

Fotoğraf 119: Kâğıt uçurtma yapımı

Fotoğraf 120: Kâğıt uçurtmanın uçuşu

3.8.10.2. Poşet Uçurtma

Bir poşete ip bağlanır ve uçurulur. Hafif rüzgarlarda da uçabilen bu uçurtmayı rüzgâr olmadığı zaman uçurtmak isteyen kişi koşarak poşetin uçmasını sağlar.

Fotoğraf 121: Poşet uçurtma

3.8.11. Misket

Fotoğraf 122: Toprak misket

Kız ve erkek çocuklarının ortak oyuncuğu olan misketin⁴⁷ en bilindik olanı cam misketlerdir. Bunun yanı sıra taştan, kıvıll çamurdan da misket yapılmış, çakıl taşları ve fındıklar misket olarak kullanılmıştır.

Taştan misket yapımı: Taş orak başı ile küçük parçalara ayrılır ve taş yuvarlağa yakın bir hal alınca zımparalanır. Zımparalama işlemi için taş evlerin duvarlarında olan kk boşluklarda yapılır. Orakla yuvarlağa yakın hale getirilen taş duvardaki kk boşlukta döndürülerek köşeli yapısından kurtulunur, przszleştirilir.

Bu oyuncakla oynanan oyunlar rakibin taşını elde etmeyi/tmeyi amaçladığı için misket Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde yer alan "tmalı beceri oyunları", Musa Baran'ın tasnifinde ise "tml oyunlar"ın oyuncuğı olarak karşımıza çıkmıştır.

⁴⁷ Mile olarak da bilinen bu oyuncuğa Beşikdüzü'nde "mıras", Araklı'da "mogof" denmektedir.

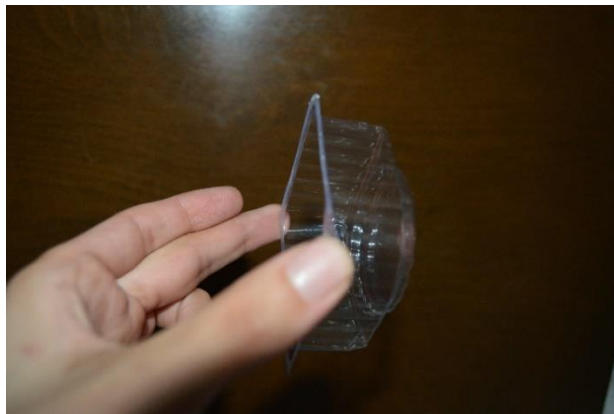
3.8.12. Mamula

Mamula dikenininde, dikenleri karşılıklı olan kısmı bulunur. Karşılıklı gelen dikenler hariç diğer dikenler temizlenir ve karşılıklı dikenler ortada kalacak şekilde 6-7 cm büyüklüğünde kesilir. Dikenler işaret ve baş parmağıyla tutulur ve sap kısmına üflenerek döndürülür.

Fotoğraf 123: Mamuladan yapılmış oyuncak Fotoğraf 124: Mamuladan yapılmış oyuncakın döndürülmesi

Bu oyuncakın günümüze uyarlanmış şekli Eti Puf paketidir. Eti Puf paketinin çapraz iki köşesi baş ve işaret parmaklarının ya da işaret parmaklarının arasına alınır ve üflenerek döndürülür.

Fotoğraf 125: Oyuncak olarak kullanılan eti puf paketi

3.8.13. Para

Karayemiş yaprakları dolmuşçuluk, bakkalcılık gibi oyunlarda para olarak kullanılır. Yaprak ne kadar büyükse parasal değeri de o kadar büyüktür. Örneğin görsel ?? deki yaprakların (soldan sağa) TL karşılığı şöyledir: 100-200, 50, 20-10, 5. Madeni para için ise taş, kiremit kullanılmaktadır

Fotoğraf 126: Para olarak kullanılan karayemiş yaprakları

3.8.14. Değirmen

Malzemeler: Su, toprak, çiçek.

Yapılışı: Su kenarına çamurdan çanak yapılır ve suyun çanağa gelebilmesi için bir oluk eşilir. Oluktan akan su çanağı doldurduğunda çanağın altından küçük bir delik açılır ve çanaktaki suyun içine hafif bir çiçek bırakılır. Çanağa dolan su çanağın dibindeki delikten çıkmaya çalışırken oluşan döngü suyun üzerindeki çiçeğin dönmesini sağlar.

Fotoğraf 127: Çamurdan değirmen

Değirmen yapmanın bir başka yolu ise oluğun altına tenekeden ya da odundan çark yapmaktır.

3.8.15. Mısır Kuturundan Kule⁴⁸

Fotoğraf 128: Mısır kuturundan kule

⁴⁸ Günümüzde bu kule renkli kalemlerle yapılmaktadır.

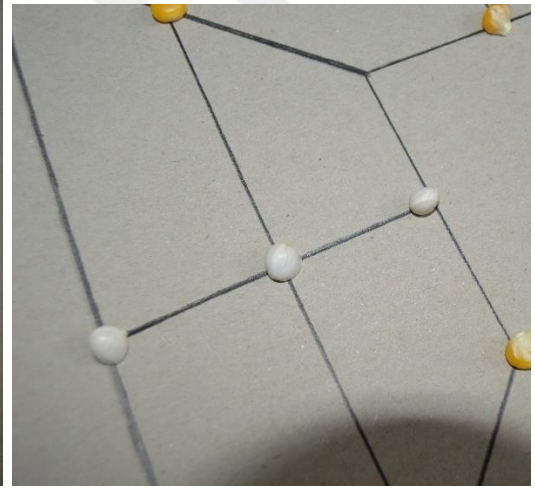
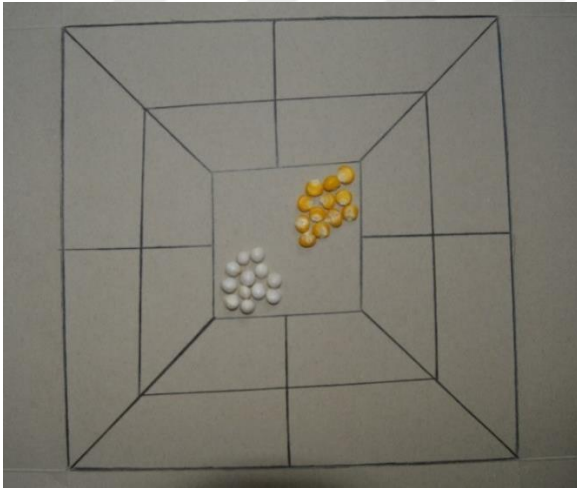
Mısır unu yapmak için haşlanan ya da kurutulan mısırların, tanelerinden ayrıldığı zaman oynanan bir oyuncaktır. Biriken kuturlar kare yapılarak üst üste koyulur ve büyük bir kule oluşturulur.

3.8.16. Mermer Taşı

Malzemeler: 2 tane mermer taşı.

Oynanışı: Mermerlerden biri diğerine “ossur taşım ossur. Ossurmazsan küserim” tekerlemesi eşliğinde vurulur. Tekerleme bitince mermerden kötü bir koku çıkması beklenir. Tekerlemenin hecelenişi şöyledir: Ossur taşım os-sur ossur-mazsan kü-se-rim. Bir taş ile diğerine toplamda 9 kez vurulur.

3.8.17. Cüz

Fotoğraf 129: Cüz oyunu Fotoğraf 130: Cüz

Malzemeler: Kâğıt, karton, gorç⁴⁹, kalem, mısır tanesi, fasulye

⁴⁹ İki ayaklı küçük oturak.

Yapılışı: Kâğıt, karton ya da gorca iç içe üç kare/dikdörtgen çizilir ve bu karelerin/dikdörtgenlerin köşeleri ve kenarları fotoğraf 129'daki gibi birleştirilir.

Oynanışı: İki kişi ile oynanan bu oyunda oyunculardan biri mısır tanelerini diğeri fasulyeleri alır. Oyuncular sırayla çizgilerin birleşim noktalarına ellerindeki taşları(mısır/fasulye) koymaya başlar. Oyuncu aynı üç taş bir çizgiye koyarsa cüz yapmış olur ve diğer oyuncunun taşlarından istediğini alır. Eldeki tüm taşlar yerleştirildikten sonra sırası gelen oyuncu taşını bir nokta öteye iterek cüz yapmaya ya da rakibin cüz yapmasını engellemeye çalışır. Oyunculardan birinin taş sayısı ikiye düştüğünde oyun biter ve o oyuncu kaybeder.

Cüz, doğru hamle yaparak rakibi yenmek üzerine kurulmuştur. Bu oyunun oyuncakları Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde yer alan “zekâ oyunları”, Musa Baran'ın tasnifinde ise “usu geliştiren oyunlar”da faydalanmak üzere tasarlanmıştır.

3.8.18. Sopa/Değnek/Çubuk

Sopa çok çeşitli kullanımı olan bir oyuncaktır.

3.8.18.1. Sopa ile Oynanan Geleneksel Oyunlar

3.8.18.1.1. At⁵⁰

Bacak arasına alınan sopanın bir ucu elde tutulurken diğer ucu yere değerek ve oyuncu dıgıdık dıgıdık diyerek yol alır.

⁵⁰ At yerine sopa kullanmak Orta Asya şamanlığında vardır. Örneğin Macar şamanı Taltos da bacakları arasına bir sopa koyar ve bununla at sırtında olduğundan daha hızlı gittiğine inanır (And 2012: 50).

3.8.18.1.2. İp

Sopanın ip olarak kullanılabilmesi için iki kişi gerekmektedir. Oyunculardan biri sopayı yere paralel olarak koyar ve bir ucundan tutarak sağa sola hareket ettirir. Diğer oyuncu ise sopanın üzerinden atlar. Sopaya basıldığı zaman ise oyuncular yer değiştirir.

3.8.18.1.3. Dengeleme

Sopanın bir ucu parmak ucuna koyulur ve düşürmeden uzun süre tutmak hedeflenir.

3.8.18.1.4. Kılıç

İki kişiyle oynanır ve oyuncular sopalarını birbirine vurarak savaşırlar. Bu oyunda amaç sopayı rakibin vücuduna değıdirmektir.

3.8.18.1.5. Tüfek/tabanca

Oyuncu sopayı hedefe doğrultur ve tak tak tak sesi çıkartarak ateş eder.

3.8.18.1.6. Tepme Değnee (değnek) Oyunu (Düzköy)

Çam ağaçlarının dalından ucu sivri değnek yapılır. Bu değnek havada takla atacak şekilde fırlatılır. Değnek yere dikilirse fırlatan kişi kazanır ve değneğı fırlatma sırası diğer oyuncuya geçer. Eğer değnek yere dikilmezse değneğı fırlatan kişi diğer oyuncuyu sırtına alarak daha önceden belirlenen yere kadar taşır.

3.8.18.1.7. Süldür Oyunu (Düzköy)

Bir uzun bir de kısa çubukla oynanır. Kısa çubuk havaya atılır ve uzun çubukla ona vurularak uzağı atmaya çalışılır. Çubuğı en uzağı atan kazanır. Çubuğı en yakına düşen kişi kaybeder ve ceza olarak diğer oyuncuları sırtında taşır.

3.8.18.1.8. Çelik Çomak

Herkesin belirli bir çukuru vardır. Bir elinde uzun bir çubuk yani çomak, diğer elinde küçük 20 cm bir çubuk: çelik. Çomakla çeliğe vurulur uzağa atılır. Ebe kim ise o gidip çeliği alana kadar onun çukuru eşilir. Ebe çeliği kimin çukuruna bırakırsa o ebe olurdu ve oyun böyle devam eder. Kimin çukuru çok eşilmişse o dizlerine kadar toprağa gömülür. Eşilen kişi üç zıplamada çıkabilirse dayak yemez ama çıkamazsa iyi dayak yer. Bir diğer ceza yöntemi ise kuyusu en çok eşilen kişiye çukura oturarak yumurtlaması söylenir.

“Çelik çomakta gömdüğümüz kişiyi oradan çıkarmaz bırakır giderdik. O kendi çıkmaya çalışırdı. Toprağı dökerken çiğneye çiğneye gömdüğümüz için çıkması kolay olmazdı. Kazmak için bir şeyi de yok eliyle kazıp çıkacak. Dedemin akranlarından biri çıkmaya çalışırken ayağı kalçadan çıkmış” (Özdin, Ö. 2022).

3.8.18.1.9. Madiga (Çaykara)

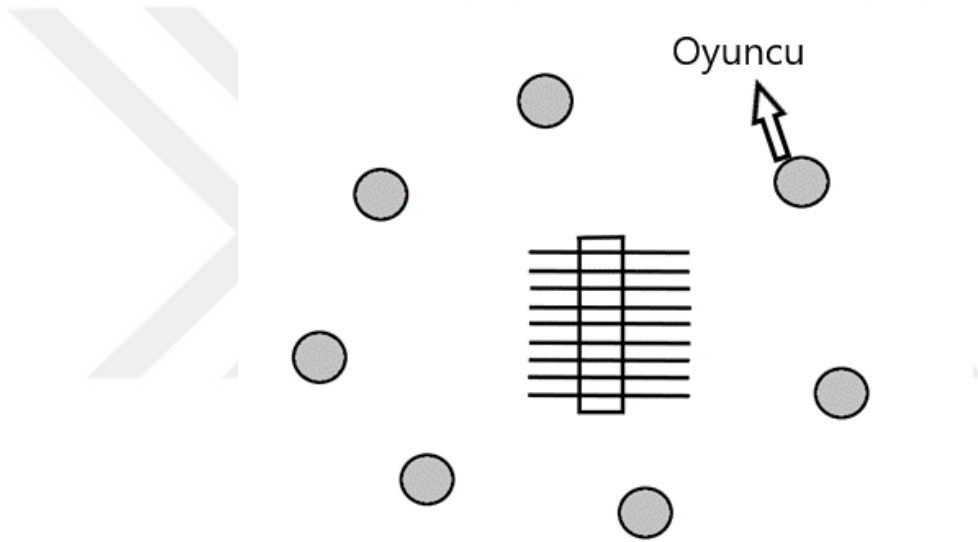
Yere bir direk dikilir. Direğin üstüne kısa bir çubuk koyulur. Oyuncu elindeki değnekle kısa çubuğa vurarak çubuğu fırlatır. Diğer oyuncu kısa çubuğu havada karşılar ve yere dikilen direğin gerisine atabilirse direğin başındaki oyuncunun kazandığı tüm sayılar silinir. Direğin başındaki oyuncunun fırlattığı kısa çubuk karşılanamazsa eldeki uzun sopayla kısa çubuğun düştüğü yere kadar sayılır ve bu sayı oyuncunun hanesine yazılır. 2-3 kişilik takımlar halinde oynanır.

3.8.18.1.10. Çeltik (Maçka)

Genelde 2 kişiyle oynanır. Oyunculardan biri yamaçta durur diğeri aşağıda. Aşağıdaki çeliği yukardakine fırlatır yukardaki çeliği alarak aşağıdaki taşa vurmaya çalışır vurursa oyuncular yer değiştirir.

3.8.18.1.11. Dokuz Tahtalı Köy (Sürmene)

5-10 cm yüksekliğe bir tahta koyulur. Tahtanın üstüne dokuz tane çubuk sıralanır. Bu alanın çevresinde oyuncuların duracağı yerler belirlenir. Eğer oyun dokuz kişiyle oynanıyorsa oyuncuların durması için yedi tane alan/ev oluşturulur. Ebe belirleme sırasında birinci olan kişi bir çubukla tahtaya vurur ve çubukları yere düşürür. Ebe o çubukları toplayana kadar diğer oyuncular kendilerine bir yer tutmaya çalışır. Ebe çubukları toplayıp eskisi gibi tahtanın üzerine düzdüğünde kendine yer tutamamış olan oyuncu ebe olur.

Şekil 4: Dokuz tahtalı köy oyunun şeması

Bu oyunda ebe belirlemek için iki yol vardır:

Lot oynayarak ebe belirleme: Bir kuyu açılır ve kuyunun 1-2 adım önüne yuvarlak bir taş koyulur. Oyuncular belli bir mesafeden ellerindeki yassı taşları atarak yuvarlak taşı kuyuya düşürmeye çalışır. Kuyuya sokan kazanır. Kuyuya sokamayan ya da taşı kuyudan en uzak yere gönderen kişi ebe olur. Bu oyunda birinci olan kişi ise dokuz tahtalı köy oyununda çubukları devirmeye hak kazanır.

Mile oynayarak ebe belirleme: Bir çizgi çekilir ve belli bir mesafeden çizgiye doğru mile atılır. Çizgiye en yakın olan kişi birinci, en uzak olan kişi sonuncu ve ebe olur.

Etrafında birçok oyun şekillenmiş olan bu oyun nesnesi, Mevlüt Özhan'ın “değnekle oynanan oyunlar”, kız ve erkeklerin ortak oyun nesnesi olması bakımından “karışık oynanan oyunlar” ve bu oyun nesnesinin dış alanda kullanılması sebebiyle “açık alanlarda oynanan oyunlar” sınıfının oyun nesnesidir.

3.8.19. Taş

Taş en çok kullanılan oyun araçlarından biridir ve taş ile oynanan birçok oyun vardır. Misket ya da fındığın olmadığı zamanlarda beştaş oynamak için küçük çakıl taşlarının kullanılması oldukça yaygındır. Daha önce bahsedilen pet şişe ve fındık ile yapılan çingirakta, küçük çakıl taşları fındığın yerini alabilmektedir.

3.8.19.1. Taş ile Oynanan Geleneksel Oyunlar

3.8.19.1.1. Fotuk Taş/Kuyu⁵¹

Günümüzde mangala⁵² olarak bilinen oyunun arkaik halidir. Toprağa açılan kuyular ve çakıl taşları ile oynanır.

⁵¹ Bu oyun Araklı'da kulunç olarak adlandırılmaktadır.

⁵² Bu oyun “geleneksel zekâ ve strateji oyunu” olarak 2020 yılında “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesine” girmiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu).

3.8.19.1.2. Göz Taşı

6 tane çakıl taşı ve en az iki kişiyle oynanır. Her kişi için karşılıklı 2 kuyu açılır. Oyuncu elindeki taşları birer birer gözlere bırakır. En son taşını bıraktığı gözdeki taşların sayısı çift olursa oyuncu o taşları alabilir.

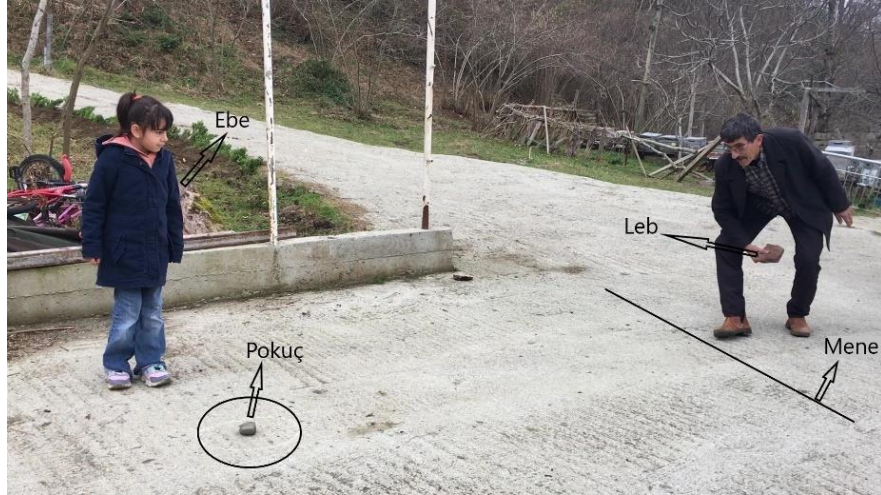
3.8.19.1.3. Pokuç

Bir çember çizilir ve pokuç⁵³ bu çemberin içine koyulur. Çemberin 5-6 adım gerisine çembere paralel düz bir çizgi çizilir ve oyuncular bu çizginin ardından ellerindeki “leb”i⁵⁴ atarak pokucu çemberin dışına çıkarmaya çalışır. Kalabalık bir grupta oynandığında daha zevkli olan bu oyun en az 4 kişi ile oynanır. Oyunculardan biri ebe olur ve çemberin başında bekler. Ebenin görevi pokuç çemberin dışına çıktığında pokucu yerine koymak ve leb’ini almak için mene⁵⁵den ayrılan oyunculardan birini ebeleyerek ebe olmaktan kurtulmaktır. Meneden ayrılan oyuncular leblerine ulaşmadan yakalanırsalar ebe olurlar fakat ebeye yakalanmadan leblerinin üstüne basarsalar ebe onlara dokunamaz. Oyuncular lebi sürüyerek meneye gidebilir ya da diğer ayaklarının yardımıyla lebi ayağının üstüne alıp havaya atıp elleriyle yakalayabilirler. Bu işlemi başarıyla tamamlayan oyuncuyu ebe tarafından ebelenemez ve oyuncu rahatlıkla meneye gider. Ebe ayış yapan oyunculardan birini yakaladığı zaman ebe değişikliği olur ve oyun bu şekilde devam eder.

⁵³ Yuvarlak taş.

⁵⁴ Yassı taş.

⁵⁵ Mene (Araklı), emen (Çarşıbaşı, Çaykara): Oyuncuların atış yaptığı ve ebenin onlara dokunamayacağı güvenli yer.

Fotoğraf 131: Pokuç oyunu

3.8.19.1.4. Lot:

Bu oyun, dokuz tahtalı köy oyununda ebe belirlemek için oynanan oyunlar kısmında açıklanmıştır.

3.8.19.1.5. Hetta

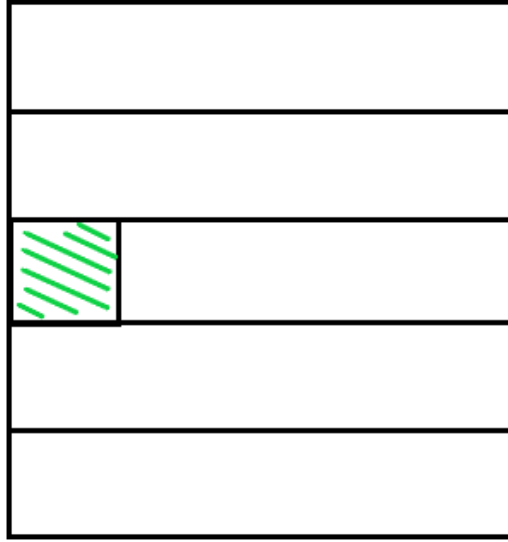
Büyük taşlar arka arkaya dizilir ve belli bir mesafeden taş atılarak büyük taşlar devrilmeye çalışılır.

3.8.19.1.6. Çizik Taş / Çizgi Oyunu

Dört bir tarafta dört bir tarafta olmak üzere sekiz göz çizilir. Taş ilk kareye atılır tek ayak üzerinde çizgiye basmadan ve taş çizgiye denk gelmeden taş sürülür. İkileme yok denirse oyuncular tek seferde taşlarını atmak zorundadırlar. Tüm kareler dolaşarak oyun alanının dışına çıkılır. Tüm kareler başarıyla tamamlandıktan sonra ev alma hakkı kazanılır. Oyuncu oyun alanına arkasını dönerek taşı geri geri atar. Taş hangi kareye düşerse orası oyuncunun evi olur ve diğer oyuncular o eve basamaz.

3.8.19.1.7. Leb

Çizik taş oyununun farklı bir versiyonudur ve bu oyun adını oyunda kullanılan yassı taştan alır.

Şekil 4: Leb oyunu

Tebeşir, kömür, kiremit vb. nesnelerle görseldeki şekil sert bir zemine çizilir. Daha sonra leb adı verilen yassı bir taş ilk kutucuğa atılır ve tek ayakla sürülerek son kutucuğa kadar gidilir ve aynı şekilde geri dönülür ve bu şekilde ilk kutucuk tamamlanmış olur. İlk kutucuğu tamamlayan oyuncu sırasıyla diğer kutucuklar için de aynı işlemi yapar ve son kutucuğu da tamamladıktan sonra oyun şemasına arkasını dönüp lebi geriye atar. Lebin durduğu kutucuk (bu kutucuk oda olarak adlandırılır.) o oyuncunun olur ve diğer oyuncuların o kutucuğa basması ya da taşını o kutucuğa atması yasaklanır. Oyuncular çizgilere basarlarsa, attıkları taş çizginin üstünde kalırsa ya da taş hedeflenen kutucuğa atılamazsa yanarlar ve sıra diğer oyuncuya geçer. En fazla odası olan oyunun galibi olur.

Pisuk yoli (kedi yolu): Görselde yeşil ile çizilmiş yer “pisuk yoli” olarak adlandırılır. Bu yol oyunun genel şemasında yoktur ve oda sahibinin insafına kalmış bir şeydir. (Görselde yolun olduğu kutu, bir oyuncunun odası varsayılarak çizilmiştir.) Oyuncular sahip

oldukları odalarda dilerlerse bu tarz bir yol çizebilir ve diğer oyuncularının bu yoldan geçmesine izin verebilirler.

3.8.19.1.8. Sek Sek

Seksek, tek başına ya da grup hâlinde oynanabilecek bir denge ve yetenek oyunudur. Oyun için düz bir taş ve oyun alanını tebeşir, kömür parçası, kiremit ya da ifteriyle çizilir. Oyuncular seksek şemasını çizdikten sonra sırasıyla taşlarını kutucukların içine atmaya çalışırlar. Eğer taş bir çizginin üzerinde durursa veya hedeflenen kutunun dışına çıkarsa sıra diğer oyuncuya geçer. Taş kutucuğun içine girdiği taşın olduğu kutucuğun üzerinden atlanarak zaman kutucuğa kadar sekerek gidilir. Geri dönülürken taş kutucuğun içinden alınır ve o kutucuğa basmadan diğerine atlanılır. Sekerek ilerleyen oyuncu çizgilere basarsa sıra diğer oyuncuya geçer. Kutucukları tamamlayan ilk kişi oyunu kazanır.

3.8.19.1.9. Dokuz Taş⁵⁶

İki grup halinde oynanır. Bir çember çizilir ve çemberin içersine dokuz ya da on iki adet düz taş büyüktün küçüğe doğru üst üste koyularak dizilir. Yazı tura atılarak dominantın (dizili taşların) başında duracak ve topu atıp taşları yıkacak gruplar belirlenir. Yazı turayı kazanan grubun üyeleri çemberin 1-2 metre uzağına çizilen çizgi gerisinden sırayla topu atar. Grup üyelerinden kimse taşları yıkmayı beceremezse atış sırası diğer gruba geçer. Atış yapan grup taşları devirmeyi başarırse kaçmaya başlar ve dominantın başındaki kişinin attığı toplara yakalanmadan dağılan taşları tekrar üst üste düzmeye çalışır.

Görüldüğü üzere bu oyun nesnesi etrafında birçok oyun şekillenmiştir ve taş, Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde “taş oyunları”, Metin And'ın tasnifinde “taşlı oyunlar”, Mevlüt Özhan'ın tasnifinde ise “taşla oynanan oyunlar”ın oyun nesnesidir. Bu oyun nesnesiyle oynanan fotuk taş, göz taşı oyunları zekâ gerektirmesi bakımında Pertev Naili Boratav'ın tasnifinde yer alan “zekâ oyunları”, Musa Baran'ın tasnifinde ise “usu geliştiren oyunlar”;

⁵⁶ , Dumbala (Gölçayır), dombala (Çaykara), domina (Araklı), tombis (Akçaabat, Çarşıbaşı)

ayrıca çizgi, leb, sek sek oyunlarının dengede durma, sıçrama hareketlerini gerektirmesi Metin And'ın tasnifinde yer alan “atlama, sıçrama, sekme oyunları”, Musa Baran'ın tasnifinde ise “bedeni eğiten oyunlar” sınıfında kullanılan oyun nesnesidir.

3.8.20. Bedenin Oyuncak Olarak Kullanımı

Literatür taramasında bedenin oyuncak olarak kullanılmasında dair bir çalışmaya rastlanmamıştır ve oyuncağın üretilen ya da doğada, çevrede bulunan bir nesne olması dikkate alındığında insan vücudunun ve uzuvlarının oyuncak olarak adlandırılması doğru olmayabilir. Fakat bireylerin etraflarında oynayabilecekleri bir nesne olmadığı zamanlarda beden ve uzuvlarını oyun nesnesi olarak kullandıkları gözlenmiştir. Bu sebeple beden ve uzuvlar etrafında teşkil eden geleneksel oyunlar bu başlık altında aktarılmıştır.

3.8.20.1. El Kızartmaca

İki kişi ile oynanan bu oyunda eller oyuncak olarak kullanılır. Oyunculardan biri ellerini diğer oyuncunun avucuna koyar ve eli altta olan oyuncu diğer oyuncunun eline vurmaya çalışır. Eğer vuramazsa sıra diğer oyuncuya geçer.

Fotoğraf 132: El kızartmaca oyunu

3.8.20.2. Pıs

İki kişi ile oynana bu oyunda oyuncak olarak kullanılan uzuv ellerdir. Eller görseldeki gibi yapılır ve oyunculardan biri diğzerinin eline vurmaya çalışır. Vuramazsa sıra diğzer oyuncuya geçer. Bu oyun el kızartmaca ile benzerlik gösterse de gerek ellerin duruş şekli gerek kuralları ynnden farklılık göstermektedir. El kızartmaya göre daha çok dikkat isteyen bu oyunda pıs hareketi yapıldığı zaman diğzer oyuncunun elini kaçırmaması gerekmektedir. Elini kaçırması durumunda el sabitlenir ve öyle dayak yer. Vuran oyuncunun ıskalaması ya da pıs hareketi yapıldığı zaman dayak yiyen oyuncunun elini kaçırmaması durumunda roller değişir ve dayak yiyen kişi vuran kişi olur.

Fotoğraf 133: Pıs oyunu

Fotoğraf 134: Pıs hareketi

Fotoğraf 135: Pıs oyunundaki ceza

3.8.20.3. Yayık Vurmak

İki kişi ile oynanan bu oyunda ayaklar oyuncak olarak kullanılır. Oyuncular karşılıklı bir şekilde yere yatar ve ayak tabanlarını birbirlerine yapıştırırlar bir ayak ileri ittirilirken diğer ayak geri çekilir ve fiş fiş diye ses çıkarılarak yayık vurma işlemi taklit edilir.

3.8.20.4. Geldim Ateş Almaya

İki kişi ile oynanan bu oyunda eller oyuncak olarak kullanılır. Oyunculardan biri tüm parmaklarını birleştirir ve elini aralar. Diğer oyuncu serçe parmaklardan başlayarak işaret parmağına kadar çıkar. Her parmakta geldim ateş almaya der ve diğer oyuncu çık yukarı demesiyle diğer parmağa geçer. İşaret parmağına gelindiğindeyse şu sohbet geçer:

- Köpeğin bağlı mı?

+ Bağlı. / Bağlı değil.

- Ne koydun önüne?

+ Kemik. / et. / hiçbir şey koymadım.

- Kapar mı beni?

+ Yok, kapmaz.

Bu sohbet tamamlandıktan sonra ateş almaya gelen kişi elini içeri sokar ve diğer oyuncu tarafından köpek sesi ya da ona benzer bir ses çıkarılarak ateş almaya gelen kişinin elini kısıtırır.

Fotoğraf 136: Geldim ateş almaya oyunu

Fotoğraf 137: Geldim ateş almaya oyunu

3.8.20.5. Zi Zi

Bu oyunun oyuncakları ellerdir. En az iki kişi ile oynanan bu oyunda oyuncu sınırı yoktur. Oyuncular birbirlerinin ellerinin üs kısımlarını çimdikleyerek birleştirir. Birleşen eller zi zi denerek aşağı yukarı hareket ettirilir. Bu oyun genellikle küçük çocukları eğlendirmek için oynandığından zi zi zi kısmının nerde sonlanacağına en büyük oyuncu karar verir. Zi zi zi demeyi bırakan oyuncu diğer oyuncuları gıdıklamaya başlar.

Fotoğraf 138: Zi zi oyunu

3.8.20.6. Galdıru zup/ El El Üstünde Kimin Eli

Bu oyunun oyuncakları sırt ve ellerdir. Oyuncu sınırı olmayan bu oyun en az 3 kişiyle oynanabilir fakat oyunun daha zevkli olması açısından minimum 5-6 kişiyle oynanması tercih edilir. Oyunculardan birisi secde eder şekilde yatar. Diğer oyuncular ellerini yere yatan oyuncunun sırtına üst üste koyar ve “el el üstünde kimin eli” diye sorar. Yerdeki oyuncu en üsteki eli bilirse en üste kimin eli varsa o kişi yere yatar. Eğer bilemezse oyuncular üst üste koydukları ellerini ayırmadan “galdıru zup” diyerek yerdeki oyuncunun sırtına vurur.

3.8.20.7. Uçak

Bu oyunda ayaklar ve gövde oyuncak olarak kullanılır. İki kişiyle oynanan bu oyunda oyunculardan büyük olan yere yatar ve ayaklarını diğer oyuncunun göğsüne koyarak onu havaya kaldırır. Havadaki oyuncu ellerini iki yana açar yerdeki oyuncu ise onu hareket ettirir ve onu gitmek istediği yere uçurur.

Not: Yerdeki oyuncunun sadece ayakları hareket eder. Yer değişimi olmaz ve her şey hayal dünyasında gerçekleşir.

3.8.20.8. İğne İğne

Bu oyunun oyuncacı parmaklardır. En az iki kişi ile oynanır. Oyuncular iki ya da tek ellerini yere koyarlar ve oyunculardan birisi sırayla parmaklara dokunarak bir tekerleme söylerler. Tekerleme kimin parmağında biterse o kişi o parmağını kapatır ve ilk olarak kimin tüm parmakları kapanırsa o birinci olur. Söylenen tekerleme şu şekildedir: İğne iğne ucu düğme bel berince bel koşunca. Kimi ağa kimi paşa. Yoldan geçti bir ayıcık ayı ofurdu bana, hapsin hopsun o vursun o çıksın.

3.8.20.9. Caba Caba Ballanya

Ellerin ve yüzün oyuncak olduğu bu oyun küçük çocukları eğlemek için oynanır. Küçük çocuğun elleri caba caba denerek alkış yaptırılır ve ballanya (bal ile yağ) denerek eller çocuğun yüzüne sürülür.

3.8.20.10. Otobüs Taksi Minibüs Kamyon Bip.

Ellerin ve yüzün oyuncak olduğu bu oyun da küçük çocukları eğlemek için oynanır. Büyük oyuncu küçük oyuncunun otobüs diyerek yanağına, taksi diyerek diğer yanağına, minübüs diyerek çenesine ve kamyon diyerek alnına dokunduktan sonra “bip bi biiip” diyerek burnuna dokunur ya da burnunu sıkar.

3.8.20.11. Taş Kâğıt Makas

Bu oyunun oyuncacı ellerdir. Oyuncular bir ellerini yumruk yapar, taş kâğıt makas dedikten sonra ya yumruk (taş) olarak bırakır ya sadece işaret ve orta parmaklarını açar (makas) ya da baş parmak hariç diğer parmaklarını (kâğıt) açar. Taş makası kırar, makas kâğıdı keser, kâğıt taşı sarar. Örneğin oyunculardan biri taş diğeri makas yapmışsa taş yapan oyuncu kazanır.

Geleneksel oyuncakların ham maddesinin elde edilmesinde, üretiminde, onunla oynayan ve etrafında şekillenen oyunlarda birçok kültürel unsur bulunmaktadır. Üretimden tüketime kadar olan bu sürecin iletişimsel süreç içinde değerlendirilerek onların hikâyeleri, birer kültür unsuru oluşu, birer bireysel eşya oluşu hatta birer hatıra nesnesi oluşu bakımından alt metinler olarak performans çerçevesinde çözümlenmesi onların derin yapısını göz önüne serecektir.

Geleneksel ekolojik bilgi çerçevesinde üretilen oyuncaklarda kullanılan malzemeler ekolojik çevrede kolayca erişilebilen malzemelerdir. Aynı zamanda besin, yakacak, ekonomik gelir ürünü, anı nesnesi gibi birçok işlevi olan bu malzemeler yöre halkı için değerler bütünü oluşturur. Derlenen oyuncaklara bakıldığında, onların ham maddesinde yiyecek ve bitkilerin geniş bir yayılım gösterdiği dikkat çeker. Tezde yer alan oyuncaklarda kullanılan malzemelerde de görüldüğü üzere oyuncakların ham maddeleri doğal malzemelerden seçilmiştir. Bu maddelerin bir kısmının mevsim döngüsü uyarınca doğada varlık göstermesi, bazı geleneksel oyuncakların mevsimsel olma özelliğini göz önüne sermektedir. Yanı sıra oyuncakta kullanılan malzemeler hangi coğrafyaya ait olduğu hakkında da ipuçları bulundurmaktadır. Mısır ve fındığın bu coğrafyayla bütünleşmiş ürünler olması, bu maddelerle elde edilmiş bir oyuncak görüldüğünde Karadeniz yöresine ait olduğunu tahmin etmek kolayca ön görülür.⁵⁷

Geleneksel oyuncaklarda kullanılan malzemelerin temin edilişi ve oyuncağın üretimi, mevsim döngüsüne koşut olmakla birlikte sosyo-ekonomik ve kültürel öğeler barındırmaktadır. Yokluk döneminde yaşadıklarını ve çocuk olmaya fırsat

⁵⁷ Mısır hakkında bir parantez açmak gerekmektedir. Türkiye’de, mısırın en çok Karadeniz bölgesinde yetişmesi ve ondan yapılan kuymak ve ekmeğin Karadeniz bölgesiyle özdeşleşmiş olması söz konusu oyuncağın Karadeniz bölgesine ait olduğunun düşünülmesine olanak sağlamaktadır. Mısırın Marmara ve Akdeniz bölgesinde de yetişiyor olması bu bölgelerde oyuncak ile ilgili yapılacak bir çalışmada mısırdan yapılmış bebek ya da bebeklere rastlanılabileceğini mümkün kılmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde böyle bir oyuncağa rastlanmamıştır fakat Jean-Pierre Rossie’nin (2005) “*Children's Dolls And Doll Play: Saharan And North African Toy And Play Cultures*” adlı kitabında mısırın oyuncak bebek yapmak için kullanılan malzemelerden biri olduğu görülür. Bu durum benzer ekolojik özelliklere sahip olan insanların veya toplumların, bu çevrelerin imkânlarıyla benzer ürünler üretebileceğini ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra mısırın kabuğu ve püskülü kullanılarak yapılan biblo bebekler vardır (fotoğraf 150) ve hediyeelik eşya olarak alınıp satılmaktadır.

bulamadıklarını belirten kaynak kişiler işi oyuna, oyunu işe dönüştürmüşlerdir ve iş esnasında çevrelerinde var olan nesnelerden oyuncak yapmışlardır. Örneğin, mısır bebeğin yapımı mısırların toplanıp atıldığı⁵⁸ günlere denk gelmektedir ve çocuklar bu süreç esnasında kendilerine bebek yapmaktadırlar. Bu bebeğin yapılması dinlenme, rahatlama ve farklı bir dünyaya geçişi sağlamak ve yapılması gereken, bu yetişkinler için meşakkatli; çocuklar için sıkıcı süreci katlanılabilir hale getirmektedir. Çay tohumu ve elma ile yapılan savaşlar, mısır kuturuyla kule yapılması bu duruma verilebilecek diğer örneklerdir. Elma ile yapılan savaşlarda, elle atılan elmanın kısa mesafe katetmesinden dolayı elmanın parmak kalınlığında esnek bir çubuğun ucuna takılarak fırlatılması ve böylece uzağa gitmesinin sağlanması ise halk yaratıcılığını gösterir.

Bireylerin ekolojik çevrelerindeki nesneleri ve onların özelliklerini iyi tanımaları oyuncak malzemesini elde etmek ve ondan oyuncak yapmak için faydalanmak bakımından önemlidir. Örneğin düdük yapmak için içi boş boru benzeri nesnelere ihtiyaç vardır ve bunlara erişilebilmesi için doğal çevredeki malzemelerden buna uygun olanın tanınması, bilinmesi gerekmektedir. Kızılağaçtan yapılan düdükte ise en uygun zamanın ağacın içinin sulandığı bahar döneminde olduğunun bilinmesi halk bilgeliğinin kanıtıdır. Benzer durum fırılak, patlavuç ve su tabancası için geçerlidir. Fırılığın dönebilmemesi için pervanesinin hafif olması gerekir ve bunu için mısır zelinin seçilmesi, patlavuç için iç dokusu sünger gibi olan bitkilerin, su tabancası için ise benzer özellikte ya da içi boş olanların seçilmiş olması bireylerin çevrelerindeki ürünlerin özelliklerine dair doğa bilgisine hâkim olduklarının göstergesidir. Oyuncak temininde ekolojik çevrenin tanınmasının yanı sıra malzemeye ulaşmak için rekabete girmek gereken durumlar da söz konusudur. Özellikle erkek çocukların oynadığı kuş lastiklerini yapmak için gereken çatallı dalı bulabilmek amacıyla çocukların yarıştığı görülmektedir: Eskiden rekabet vardı. Meşelerde çatallı dal kalmazdı, şimdiyse meşeler çatallı dal dolu ama kimse yüzüne bakmıyor (Adil Keleş 2022). Günümüzde, kentleşmenin artması ve hazır oyuncaklara erişimin kolaylaşması, çocukların elektronik oyunlara yönelmiş olması ve köyde yaşayan

⁵⁸ Mısırın yaprağından ayrılması işlemi. Bkz. Fotoğraf 139

çocukların dahi doğayla, doğal olanla temasının azalması gibi etkenler doğal malzemelere olan ilginin azalmasına neden olmuştur.

Bazı oyuncak malzemelerinin temini ise yokluk nedeniyle gizli bir şekilde gerçekleşmiştir. Ali Akın'ın odunun reşat altını gibi değerli olduğunu söylemesi ve araba yapmak için kullanacağı odunu ninesinden gizli aldığı öğrenilmiştir. Cemal Ayar ve. Ali Çolak'ın araba yapım hikâyesi Fatma Akbaş ve Müteber Sade'nin bebek malzemesini temini Ali Akın'ın hikâyesi ile benzerdir. Yiyecek ve tohumluk olarak muhafaza edildiğinden mısırın, oyuncak olarak kullanılması yetişkinler tarafından “ziyan etmek” olarak değerlendirilmektedir. Mısır bebek 2'yi yapmak isteyen Fatma Akbaş bunu annesinden gizli bir şekilde yapmıştır: “*Annem mısırları koparmamıza kızardı. Biz de gizlice koparıp bebek yapardık*” (Akbaş, Fatma 2022).⁵⁹

Geleneksel oyuncakların yapımı yaratıcılık ve beceri gerektiren bir iştir. Bu çalışma kapsamında derlenen oyuncaklarda da görüldüğü gibi aynı madde farklı formlara, (mısır bebek/mısır bebek2, yaprak bebek/yaprak bebek 2, elma bebek/elma inek, fındık bebek/topaç/kaşkaval, ifteri) kavuşabilmekte, üretim tarzı aynı olan ürünler farklı malzemeler kullanılarak (yastık bebek/seccade bebek/bez bebek/yaprak bebek, hardama bebek,⁶⁰ elma/mısır kuturu/ahşap araba, direksiyonlar, mart çiçeğinden/arpadan düdüğü, karahindiba/sarı papatyadan düdüğü, kızılağaçtan/yaban fındığından düdüğü, karayemiştin/hardamadan firfilak, kaşkaval/gazoz kapaklı firfilak/düğmeden firfilak, elma/kabak sapı/kabak/patatesten inek, patlavuç, su tabancası, inek/koyun tüyünden top, eski çoraptan/tosun mesanesinden top, kâğıttan/çul çaputtan top) üretilebilmektedir. Aynı zamanda malzemesi ve biçimi aynı olan oyuncaklar aynı malzemenin farklı teknikle süslenmesi ve yapıştırılması bakımından da çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin⁶¹

⁵⁹ Kabak, patates, gibi yiyecek ürünlerinden yapılan diğer bebeklerde de aynı durum söz konusudur.

⁶⁰ Bu bebeğin odundan üretilmiş ekler kısmında verilmiştir. Bkz. Fotoğraf 142

⁶¹ Farklı şekilde süslenmiş mısır bebek için bkz. Fotoğraf 141: Örgü saçlı mısır bebek ve dağınık saçlı mısır bebek.

derlenen fırılaklardaki kâğıdın, dikenle, hurma suyuyla ya da ince bir kesiğin içine yerleştirilerek pervaneye tutturulması bu durumu göz önüne sermektedir.

Kız çocuklarının genellikle bebek, beşik ve minyatür ev eşyaları ile oynadıkları tespit edilmiştir. Bu oyuncakların özellikle de bebeklerin yapımıyla çocuklar iğne tutmayı, dikiş dikmeyi öğrenirler. Erkek çocuklarının yaptıkları ulaşım araçları, silah gibi oyuncaklar ise daha çok alet edevat kullanım becerilerini geliştirmektedir. Bu durum çocukların hayatı öğrenmeye karşı yatkınlık geliştirmenin yanı sıra, geleneksel kabullere dair toplumsal rollerin öğrenilmesi de gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, kız çocuk oyuncaklarının ekserisi çocuk bakımı ve ev işlerine yönelik olması ve bunu oyunlarına yansıtması⁶², erkek çocuklarının oyuncaklarının ise daha çok ev dışıyla ilişkili olması ve oynadıkları oyunlara⁶³ bunu yansıtması söz konusu geleneksel kabulün dışı durumudur.

Geleneksel kabul kadınların ev işleriyle, erkeklerin ev dışı işlerle ilgilenmesi gerektiğini ön görse de oyuncaklar ve etrafında teşkil eden oyunlar incelendiğinde kadınların araba, top gibi erkeklere atfedilen oyuncaklarla, erkeklerin ip, yayık gibi kadınlara atfedilen oyuncaklarla oynadıkları gözlenmiştir. Melahat Er'in evinin arkasında oluşturduğu dükkânda çayır, taş gibi şeyler satması, Eşref Yılmaz'ın yayık vurma, ip atlaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Görüldüğü üzere bireyler geleneksel kabulün dışına çıkmış, oyun ve oyuncaklarına bunu yansıtmıştır. Fakat şu da bir gerçektir ki örneklem alandaki kadınlar erkeklere oranla daha fazla bu kabulün dışına çıkmışlardır. Erkeklerin bebeklerle ya da kız oyuncağı olarak nitelendirilen oyuncaklarla oynamaları daha çok kız

⁶² Çocukların kundakladıkları bebekleri emzirmeleri, çeşitli otlardan yemek pişirmeleri ve bebeklerine yedirmeleri, yemedikleri zaman azarlamaları, beşikte ya da ayakta sallayarak uyutmaya çalışmaları, yaprak ile bezledikleri ve beze çamur koyarak atına pisletmiş görüntüsü verdikleri bebeklerinin altını temizleyip yeniden bezlemeleri, minyatür mutfak oluşturup orada yemek pişirmeleri, tandır da ekmek pişirmeleri, yayık vurmaları, komşuculuk oynamaları vs.

⁶³ Oyuncak arabalar yapıp bu arabaları sürebilecekleri topraktan yollar inşa etmeleri, dolmuşçuluk oynamaları, yaptıkları silahlarla savaş oyunları oynamaları ya da avlanmaları vs.

çocuklarının oyununu bozmak, onları kızdırmak amacı taşımaktadır. Kız çocukları ise araba, top ile oynarken kuralına göre oynamışlardır.

Tezde yer alan oyun araçlarından kamçı, sopa ve taş, etraflarında şekillenen oyunların çeşitliliği sebebiyle öne çıkmaktadır. Bu oyun nesnelerinden kamçı, etrafında şekillenen oyun çeşitliliğinin yanı sıra farklı özellikleri ile de dikkat çekmektedir. Kamçının, “şamanlar tarafından sağaltma” (İnan 1986: 110) işlemi için kullanması göz önüne alındığında bu oyuncak çevresinde gelişen oyunların iyileştirici özelliği olduğu söylenebilir. Kamçı ile oynanan geleneksel oyunlarda da bireyin kırbaçlanması ya da kırbaçlaması negatif enerjinin boşaltımını sağlamaları “parpılama yoluyla yapılan sağaltma” (Acıpayamlı 1989: 3) işlemiyle benzer niteliktedir. Nitekim “Zuniler’in de çocukların kivaya girişleri için düzenlenen şeytan (kötü ruh) kovma ritüelinde, kötü olaylar uzaklaştırıp ve gelecekteki olayları mutlu olaylara dönüştürmek amacıyla Yukka’dan yapılan kırbaçlarla çocukları kırbaçladıkları bilinmektedir” (Benedict 2011: 99). Örneğin hâkimi oyununda hırsızın kaç tane dayak yiyeceğine ve bunun yağlı mı yağsız mı olacağına karar veren hâkimi temsil eden oyuncu, hırsıza gün içerisinde ya da daha önceden sinir olmuş ise oyun içerisinde dayak yemesini sağlayarak kötü hislerinden kurtulur. Böylece gelecekte yaşanabilecek büyük kavgaların önüne geçilebilir.⁶⁴ Her ne kadar bu örnek uygulamalar halk hekimliği çerçevesinde önceden amaçlanarak ve tasarlanarak doğrudan belirli bir rahatsızlığı tedavi etmek üzere gerçekleştirilmiyorsa da bireyi iyileştirici bir tutumu hatıra getirmektedir.

Oyuncaklar içerisinde ayrı bir paragraf açılması gereken oyuncaklardan biri de toptur. Divan-ı Lügat’it Türk’te, topık⁶⁵(Atalay 1985a: 380), tepük⁶⁶(Atalay 1985a: 386) olarak geçen top, bir futbol şehri olan Trabzon’da en sevilen oyuncaklardan biridir. Çeşitli

⁶⁴ Şiddetin oyun yoluyla dışarı çıkarılması durumu Peru’da düzenlenen Takanakuy Festivali’nde de karşımıza çıkmaktadır. Sorunların şiddetle çözülmesi için fırsat yaratan festivalde, aralarında sorun olan ya da olmayan kişiler bazı kurallar eşliğinde dövüşürler. Bu festival negatif enerjiden kurtulmanın basit ama aynı zamanda etkili bir yolu olarak görülür (Takanakuy Festivali Nedir? - Ne Demek? - Hakkında Bilgi (nedirkimdir.net).

⁶⁵ Çevgenle vurulan top, topaç.

⁶⁶ Kurşun eritilerek iğ ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır. Çocuklar bunu teperek oynar.

malzemelerden elde edilen toplardan inek, at tüyünden, koyun y n nden ve tosun mesanesinden yapılan toplar dikkat çekmektedir. İnek, at ve koyundan elde edilen toplar yörenin bu hayvanlarla temas halinde olduğunu, tosun mesanesinden⁶⁷ yapılan top ise yaratıcılığın boyutunu göstermektedir. Topla oynanan oyunlardan futbol Trabzon halkının hayatında değer verilen bir spordur. Yapılan g zlemimize göre ba  bahçe içi yaparken yoruldu unu söyleyen çocukların i  biter bitmez top oynamaları ve yorgunluklarından eser kalmadığı görülmüştür. Ne kadar yorgun olurlarsa olsunlar top oynamaya enerji bulmaktadırlar. Oturdıkları yerden futbol oynayabilmeleri için ise çivili futbol sahaları mevcuttur.

⁶⁷ M.S. 2. yüzyılda Yunan çocuklarının domuz mesanesinden top yapıldığı bilinmektedir (Bener 2016:106)

SONUÇ

Geleneksel oyuncaklar doğal çevrede kolayca erişilebilen malzemeler kullanılarak bireyin ve toplumun yaratıcılığı, becerisi, gelenek çevresinin sosyal kabulleri, geleneksel ekolojik bilgisi, ekonomik durumu çerçevesinde şekillenen, maddî kültür ürünleridir. Bu bağlamda oyuncağın halkbilimi disiplini çerçevesinde incelenmesi, onun bireylerin eğlenmesi, vakit geçirmesi için kullanılan nesnelerden daha fazla anlam ve işlev içerdiğini göstermiştir.

Bu çalışmada, örneklem alan olarak seçilen Trabzon İli'nin oyuncağa dair kazanımları, kültürü oluşturan geleneksel unsurlarını yaşatmak ve muhafaza etmek bakımından rolü ele alınmıştır. Birinci bölümde birbirini tamamlayan unsurlar olması bakımından, oyun ve oyuncak kavramsal çerçevede bir arada ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca oyuncak hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiş Trabzon İli örnekleminde müstakil ve kapsamlı oyuncak araştırması olmadığı; böyle bir çalışmanın gerekliliği ortaya çıkarılmıştır. Derleme sürecinde tespit edilen oyuncakların hangi şartlarda ortaya çıktığını ve neden o malzemelerin kullanıldığını doğru tespit edebilmek üzere ikinci bölümde, örneklem alan olarak seçilen Trabzon'un tarihi, coğrafi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiş, oyuncağın üretildiği ve oynandığı coğrafyanın özellikleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde alandan derlenen geleneksel oyuncaklar ve onlar etrafında oluşturulan geleneksel oyunlar aktarılmıştır. Örneklem alandan elde edilen geleneksel oyuncaklar, fotoğrafla tespit edilmiş ve kaybolmasının önüne geçilmiştir. Daha sonra bu oyuncakların halkbilimi disiplini çerçevesinde malzeme, yapım aşamaları, oyuncakla aktarılan sembolik mesajlar, oyuncağı yapan ve oynayan kişiler için anlamı; böylece onun kültür yapıcı değeri incelenmiştir.

Tüm bu oyuncaklar arasında kullanılan malzeme dikkate alındığında mısır ve fındığın öne çıktığı görülmektedir. Şehrin ana besin kaynaklarından biri olan mısırın, bebek, araba, kule, fırılak, cüz oyunundaki taşların temel malzemesi oluşunun yanı sıra mısır

imeceleri⁶⁸ vasıtasıyla çeşitli oyunların ortaya çıkmasına vesile olması, onun Trabzon oyun ve oyuncak kültüründe ne kadar değerli bir yeri olduğunu gösterir. Şehrin ana geçim kaynaklarından biri olan fındıktan ise besin ve yakacak olarak yararlanılmakla birlikte “nazarlık olarak da kullanılması” (Özkarslı 2000: 89) ve ondan çingırak, bebek, araba, fırılak, topaç, misket, ok, yay gibi çeşitli oyuncaklar elde edilmesi Trabzon halkının hayatında kapladığı alanın genişliğini gösterir. Öyleyse oyuncak olarak çeşitli kullanımlara sahip olan mısır ve fındık, halkın hayatında başka birçok alana ilişkin işlevleri de yüklenmektedir.

Ağaç ve bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengin olan örneklem alanda ağaç/ahşap, oyuncak yapımında sıkça kullanılan bir diğer malzemedir. Üçüncü bölümdeki ilk sekiz başlık altında yer alan oyuncaklarda bu malzemeden yapılan en az bir oyuncak tespit edilmiştir. Trabzon’daki turistik yerlerde ve hediyelik eşya dükkânlarında da ahşaptan yapılan oyuncaklara yer verildiği görülmüştür. Bu oyuncaklar içerisinde gemi ve kara araçları diğer oyuncaklara oranla daha yaygındır. Ağaç/ahşap işçiliğinde öne çıkmış olan Köprübaşı İlçesi’nin Halk Eğitim Merkezi’nde ahşap oyuncak üretimi hakkında kurs verilmiştir ve kursta üretilen oyuncaklar dair fotoğraflı bir tanıtım kataloğu yayınlanmıştır (Fotoğraf 166,167,168).

⁶⁸ Kamçı ile oynanan oyunlarda yer alan sivi oyununun yanı sıra mısır imecelerinde oynanan diğer oyunlar “zimi zimi” (Yılmaz, 2019: 168) ve körük oyunudur. Körük oyunu (Beşikdüzü) için bir körükçü bir de haberci lazımdır. Körükçüye bir ceket giydirilir ceketin kollarından bir sopa sokulurmuş. Bu körükçü ateşin başında durur. Habercinin getirdiği ölüm haberinden sonra körüğün ağzını siva dendiğinde önceden hazırlanmış hamur ya da çamur körükçünün ağzına sokulur. Körükçü bu oyunu bilmeyen birinden seçilir.

Körük oyununun hikâyesi: Adamın biri gurbete gitmiş fırında çalışıyor. Çıracık çarşıda köylülerden birine rastlıyor. Hâl hatır soruyor. Adam diyor ki sizin ustanın annesi ölmüş. Çıracık gelip bunu ustasına söylüyor ama usta pek oralı olmuyor. Öldüyse yerine gitti diyor. Birkaç zaman sonra çıracık bir köylüye daha rastlıyor ve ustasının babasının öldüğünü öğreniyor. Gelip bunu ustasına söylüyor ama yine aynı tepkiyi alıyor: Öldüyse yerine gitti. Bir müddet sonra çıracık yine çarşıya çıkıyor bu kez ustasının hanımının öldüğünü öğreniyor. Ustasının yanına geliyor ama bu kez söylemeye pek istekli değil. Annesinin babasının cenazesine gitmemiş buna mı gidecek diye düşünüyor. Usta soruyor ne var ne yok çarşıda. Çıracık: köyden falancıya rastladım senin hanımının öldüğünü söyledi. Usta bu kez heyecanlanıyor, körükçüye sesleniyor: takım tara topla, körüğün ağzını siva memlekete gidiyoruz.

Mısır etrafında şekillenen orta oyunları “kocaman oyunu” ve “kavuklu imam oyunu” için bkz: Elçin 1988: 396-397.

Oyuncak yapımında günümüzde de kullanımı sürdürülen malzemelerin yanı sıra artık erişilemeyen malzemeler söz konusudur. Örneklem alanda kendir ekiminin yasaklanması ve bakkallardan satın alınabilen barutun artık kolay erişilebilir bir ürün olmaması sebebiyle bu malzemelerin oyuncak yapımındaki yeri anılarda kalmıştır. Nitekim kolçak yapımında kullanılan kendirin yerini çuvaldan sökülen ip almıştır. Geleneksel oyuncak silah yapımında ise barut kullanımının kalkması, oyuncuların silah sesi ihtiyacını sadece ağızdan çıkarılan ses ile karşılamasına neden olmuştur. Günümüzde anılarda kalan, artık erişilemeyen, sadece malzemeler değil; bu çalışmada yer alan oyuncakların neredeyse tamamıdır. Günümüz çocuklarının hazır oyuncaklara, dijital oyunlara yönelmesi ve doğadan, doğal olandan uzaklaşması geleneksel oyuncakların nesilden nesle aktarılamamasına ve zamanla unutulmasına yol açmıştır.

Oyuncaklar, çocukluğun sıcak ve konforlu anıları, onun bağlı olduğu birey, mekân, olay ve zamanı yansıtan anı nesneleri olmaları (Madran 2014: 297) bakımından yetişkin bireylerde çeşitli duyguların ortaya çıkmasını sağlar. Trabzon'un neredeyse tüm ilçelerinde varlık gösteren “zirzilak” oyuncağıyla ilgili İsmail Akbaş ve Murat Akbaş'ın aktardığı *“Boba yaylada bi dani zirzilak yaptı. Çocukluğunda onla dönen bütün yaşlılar geldi onlan oynamaya”* anısında da görüldüğü üzere oyuncaklar çocukluk anılarının hatırlanmasında başat rol oynamaktadır. Ayşe Akbaş'ın zirzilak görünce o zamanki baş dönmesini ve babasını hatırlaması, caara oyuncağının Burhanettin Çevik'e dedesini ve sırf caara yapsın diye dedesiyle birlikte inek otlatmaya gittiği zamanları hatırlaması ve yine Burhanettin Çevik'in kuzeninin çocukluk anılarının hatırası olarak yaptığı minyatür bilyaliyi evinde sergilemesi (Fotoğraf 159), Gülsüm Karlankuş'un oyuncak yayığını (Fotoğraf 40) hâlen saklıyor olması oyuncağın anı nesnesi oluşuna verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Görüldüğü üzere geleneksel oyuncaklar ve oyun nesneleri, yaşanan maceraları, bireyleri, mekânı, zamanı, hisleri hatta tadı (Songül Akyol'un karahindibadan yaptığı düdüğün acı tadını hatırlaması) muhafaza etmektedir.

Geleneksel oyuncaklarla ilgili tespit edilen noktalardan birisi de üretilen oyuncaklardaki işlemenin, ince işçiliğin giderek azalmasıdır. Fotoğraf 78'deki hardamadan yapılan fırılak çocukluğu yetmiş ve seksenli yıllarda geçmiş bireyler tarafından üretilmiştir ve fırılacağın daha kolay dönebilmesi için çapraz iki köşesi inceltilmiş (Fotoğraf 79),

pervanenin tam ortadan delinmesine özen gösterilmiştir. Çocukluğu iki binli yıllara tekabül eden bireyler ise hardama ya da çubuğu işlemeden sadece çiviyle tutturarak fırılak elde etmişlerdir. Cevizden yapılan helikopterde ise Burhanettin Çevik, dedesinin yaptığı oyuncığa desenler yaptığını ve pervanenin çıkmaması için önlem aldığını aktarmıştır. Fakat günümüzde yapılan helikopterlerde bunların göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Nitekim geleneksel oyuncaklarda yaşanan bu değişim halk hayatındaki birçok unsurla paralellik göstermektedir. Örneğin örneklem alanda geçmişte ve günümüzde inşa edilen binalar ele alındığında geleneksel binaların saçaklarından, kapısına kadar işlemlerle bezenmesi fakat yeni yapılarda bu unsurların genellikle göz ardı edilmiş olmasıyla oyuncaklar arasında bağ kurmak mümkündür. Çünkü oyuncak üretirken işlemden işlevselliğine kadar birçok unsuru hesap eden bireylerin yetişkinlik döneminde inşa edecekleri binalarda da tüm bunlara dikkat edecek olması muhtemeldir. Bu noktada geleneksel oyuncaklardaki değişim ve dönüşümün ait olunan coğrafya hakkında barındırdığı bilgilerin değeri dikkat çekmektedir ve bu değişimde gelenek çevresinden uzaklaşılmasının belirleyici olduğu söylenebilir.

Geleneksel oyuncaklar ve etraflarında şekillenen oyunlar halkın yaşamından izler barındırmanın yanı sıra mimari yapı, maddî kültür unsurları hakkında bilgi içerir. Taştan yapılan misketin zımparalanırken taş evlerin duvarlarındaki boşluğun kullanılması, fasulye yaprağından dantelli örtü oluşturulması, tenekelerin çöteneye monte edilerek bateri elde edilmesi bu duruma örnek verilebilecek tespitlerdir.

Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer tespit ise doğal çevrenin oyuncak yapımı için çok çeşitli malzeme sunmasıdır. Bu durum, oyuncak isimlerinin de çeşitlenmesinin bir sebebidir. Dahası, örneklem alanda aynı oyuncığa dair birçok farklı adlandırma tespit edilmiştir. Bu adlandırmalar, yörenin demografik yapısındaki çeşitliliğin ve oyuncakların işlevleri ve örneğin, dönmesiyle veya çıkardığı sesle ilgili halk yaratıcılığının bir yansıması şeklinde değerlendirilebilir. Yaygın olarak kullanılan adı “kara mürver” olan bitkinin yörede germeşe (Araklı), goğoksil (Vakfikebir), goğoksila (Maçka) olarak adlandırılmış olması; mısırın kabuğunun Vakfikebir’de “godofla”, Araklı’da “huduş” olarak adlandırılması bu duruma verilebilecek örneklerden bazılarıdır. İlçeden ilçeye farklılık gösteren adlar, ilçe içerisinde de farklı olabilmektedir. Örneğin; Gircilik

(Beşikdüzü), Ciguruk (Şalpazarı), Zoğriya (Tonya), Ziğon/Zarzali (Maçka-Şimşirli köyü/Maçka), Zirzilak (Araklı), Ziğoyir/Ziğoyira (Çaykara), Zivorik (Vakfikebir), Zeynistera/Cuğnistera (Düzköy), İzgoyir (Hayrat), Çıkırık (Eski köy/Akçaabat) tek bir oyuncağın yörede kullanılan adlarıdır. Misket, mile olarak bilinen oyuncağın ise Beşikdüzü'nde "mıras", Araklı'da "mogof" olarak adlandırılması bahsedilen çeşitliliğe verilebilecek bir diğer örnektir. Bu örnekler çoğaltılabilir fakat mülakat sürecinde tespit edilen adlandırmalar, çalışma metni içinde yer alan dipnotlarda belirtildiğinden hepsi burada zikredilmemiştir. Görüldüğü üzere örnekleme alan, oyuncak çeşitliliğinin yanı sıra etrafında şekillenen söz varlığı bakımından da oldukça zengin bir birikime sahiptir.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında tespit edilen oyuncak ve oyun nesneleri ve bu oyuncakların her biri üreten birey ve üretilen malzeme, mekân, zaman bakımından performans çerçevesinde değerlendirildiğinde benzer ve farklı yönleri olduğu tespit edilmiştir. Bireyler aynı malzeme ve teknikle aynı oyuncağı üretmiş olsa da üreten ve ürün arasındaki bağ, duygu, düşünce onunla oluşturulan oyunlar ve tüm bu süreçte gerçekleşen anı niteliğindeki olay ve durumlar oyuncakları birbirinden ayıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, Trabzon birçok oyuncak ve oyun nesnesine ev sahipliği yapmaktadır. Fakat kentleşme, hazır ve dijital oyuncakların yaygın kullanımı gibi etkenler geleneksel oyuncak ve oyun nesnelerinin unutulmasına ya da unutulmak üzere olmasına neden olmuştur. Bu sebeple okullarda, geleneksel oyuncak ve oyun nesnelerinin üretimi ve oynanışına dair etkinlikler düzenlenmesi, onların gelecek kuşaklara aktarımı sağlayarak unutulmasını önleyecektir. Aynı zamanda Trabzon'da müstakil geleneksel oyuncak müzesi kurulması, yetişkinlerin anılarını canlandırmada, çocukların ise çevrelerindeki malzemelerin aslında birer oyuncak ve oyun nesnesi olduğuna dair farkındalığını arttırmada etkin rol oynayacaktır. Kurulacak olan bu müzenin doğayla iç içe olması oyuncakların hammaddesinin elde edilişinden yapımına, oynanışına dair belirli zamanlarda kurslar verilmesi bireylerin hem çevrelerindeki bitkileri, nesneleri tanımlarına hem de hayal güçlerinin sınırlarını zorlamalarına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda bireylerin geleneksel oyuncaklarla dilediğince oynayabilecekleri hatta bilyali ile kayabilecekleri ve bilyaliyi başlangıç noktasına kendilerinin çıkarmaları gereken

“yaşayan” bir müzede vakit geçirmeleri bireysel ve toplumsal anlamda birçok olumlu etki yaratacaktır. Örneğin, ebeveyn ve çocuklardan oluşan gruplara birtakım oyuncak malzemesi verip oyuncak üretmelerini gerektiren bir yarışma düzenlenmesi ailelerin birlikte vakit geçirmelerine ileriki zamanlarda anlatacakları güzel anıların oluşmasına vesile olacaktır ve bu tarz etkinlik ve yarışmaların düzenlenmesi aynı zamanda Trabzon’un sosyal hayatına hareket getirip, bireylerin iletişimini kuvvetlendirecektir.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, 23(25), 1-8.
- ADAKUL, Hüseyin (2022). Yomra, Doğum Yılı 1932, Okur Yazar, Şoför (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AK, Duygu (2006). “Oyun ve Oyuncak Kavramlarının Tarihsel ve Kültürel Değişimine Endüstriyel Tasarım Açısından Bakış”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- AKBAŞ, Ayşe (2021). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1971, İlkokul, Ev Hanımı (ile 20.09.2021 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, B., & Ünal, S. Ö. (2016). “Oyuncaklarla Oynanan Geleneksel Gaziantep Oyunları.” *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 25-42.
- AKBAŞ, Erdoğan (2022). Ayvadere/Araklı, Doğum Yılı 1968, Lise, Şoför (ile 10.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, Fatma (2022). Ayvadere/Araklı, Doğum Yılı 1964, İlkokul, Ev Hanımı (ile 02.05.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, Fatmagül (2022). Araklı, Doğum Yılı 1996, Yüksek Lisans, Öğrenci. (ile yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, İsmail (2022). Araklı, Doğum Yılı 1962, İlkokul, Marangoz (ile 11.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, Murat (2022). Araklı, Doğum Yılı 1958, İlkokul, Terzi (ile 11.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, Nokta (2022). Ayvadere/Araklı, Doğum Yılı 1958, Okur Yazar, Ev Hanımı (ile 26.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- AKBAŞ, Safinaz (2022). Araklı, Doğum Yılı 1938, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 02.05.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAŞ, Zehra (2022). Ayvadere/Araklı, Doğum Yılı 1934, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 21.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBAYRAK, Hatice (2022). Trabzon, Doğum Yılı 1979, Ön Lisans, Hemşire (ile 18.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKBULUT, Dilek. (2009). “Günümüzde Geleneksel Oyuncaklar”, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 84, s: 182-191.
- AKIN, Ali (2022). Akdoğan/Çaykara, Doğum Yılı 1961, Önlisans, Tekniker (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Âdem (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1947, Lise, Türk Telekom’dan Emekli (ile 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Asiye (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1944, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (İle 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Aynur (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1970, Lise, Ev Hanımı (ile 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Ayşe (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1962, Ev Hanımı (ile 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Kaptan (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1937, Okur Yazar, Çiftçi (ile 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYOL, Songül (2022). Gölçayır/Trabzon, Doğum Yılı 1972, Ortaokul, Ev Hanımı (ile 29.01.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AKYÜREKLİ, Ramiz (1992). “Oyuncakçılığın Doğuşu ve İnkişafı”. Oyuncaklı Dünya içinde (176-190). İstanbul: Verso Yayıncılık.

- AL, Elmas (2022). Dernekpazarı, Doğum Yılı 1958, Okuma Yazma Yok, Ev Hanımı (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ALICI, Halit (2022). Araklı, Doğum Yılı 1966, Ortaokul, Esnaf (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ALMQVİST, Birgitta (1994). Educational Toys, Creative Toys. *Toys. Play And Child Development*, 46-66.
- ALTUNTAŞ, Murat (2022). Köprübaşı, Doğum Yılı 1967, İlkokul, Hayvancılıkla Uğraşıyor (ile 02.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AND, Metin (1979). “Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi: Mangala Oyunu Örneği.” *Ulusal Kültür*, 1(4), 42-66.
- AND, Metin (1994). “Kültürler Kavşağında Oyun ve Oyun Nesnelerinin Tarihi” *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu 23-24 Nisan 1993*, (Yay. Haz.: Bekir Onur) İçinde, 144-157, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AND, Metin (2012). *Oyun ve Bugü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ARAL, N., E. Arslan Kılıçoğlu, “Türk Kültürü, Bez Bebekler, Kültürel Aktarım” 6. Uluslararası Multidisipliner Avrasya Kongresi, Roma La Sapienza Üniversitesi, 4-6 Eylül, Tam Metin Bildiri Kitabı, 435-444, Roma, İtalya, 2018
- ARNOLD, Arnold (1972). *Çocuğunuz ve Oyun*. (Çev. Rezzan Mahmudoğlu). İstanbul: Sıralar Matbaası.
- ATALAY, Besim (1985b). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*. C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ATALAY, Besim. (1985a). *Dîvanu Lugati't-Türk Tercümesi*. C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ATALAY, Harun (2022). Pınarca/Hayrat, Doğum Yılı 1962, İlkokul, İnşaat İşçisi (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- ATEŞ, Mustafa (2022). Maçka, Doğum Yılı 1969, Lise, İmam (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ATEŞ, Münire (2022). Tonya, Doğum Yılı 1966, Ortaokul, Ev Hanımı (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AYAR, Cemal (2022). Köprübaşı, Doğum Yılı 1969, Ortaokul, Berber (ile 02.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- AYAR, Nurşen (2022). Köprübaşı, Doğum Yılı 1974, İlkokul, Ev Hanımı (ile 02.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- BAĞÇELİ, Pınar (2008). “Köyde ve Kentte Yaşayan 7–8 Yaş Arası Çocukların Cinsiyet Kalıp yargıları ve Cinsiyete Bağlı Oynadıkları Oyun ve Oyuncaklar”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- BARAN, Musa (1993). *Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAŞKAN, Mustafa (2022). Maçka, Doğum Yılı 1945, İlkokul, Serbest Meslek (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- BAYRAM, Engin (2022). Of, Doğum Yılı 1961, İlkokul (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- BENEDİCT, Ruth (2011). *Kültür Örüntüleri*. (Çev. Mustafa Topal). İstanbul: İletişim Yayınları
- BENER, S. S. (2013). *Antikçağda Oyun ve Oyuncaklar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- BERKES, Fikret (1993). “Traditional Ecological Knowledge İn Perspective”. *Traditional Ecological Knowledge: Concepts And Cases*. (Julian T. Inglis, Ed.). Ottawa: International Development Research Centre.
- BEYOĞLU, Süleyman (1999). “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon”. Kemal Çiçek ve diğerleri (Ed.). *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*. Trabzon Belediyesi Yayınları. Trabzon, 479-488
- BOEHM, Helen (1993). “Oyuncakla ve Oyunla Öğrenmek” (Çev. M. T. Bağlı). *Eğitim ve Bilim*.17(90), 60-67.

- BORATAV, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORDAT, Colet. (1969). Çocuk ve Oyuncak. *Eğitim Hareketleri*, 15(172/173), 10-14
- BOSTAN, M. Hanefi (1993). XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- BOZKURT, Başak (2015). Milli Kimlik İnşasında Dünya Savaşlarında Değişen Oyun ve Oyuncakların İşlevi. Ü. Özen, vd. (Ed.), *Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (306-316). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 7-8 Mayıs 2015.
- BOZYİĞİT, Ali Esat (1989). “Eyüp Oyuncakları”. *Millî Folklor*, 3, 10-11.
- BRONNER, Simon J. (1999). “Material Folk Culture of Children?” *Children’s Folklore A Hand Book*. Utah State University Press, Utah.
- BRUCE, T. (1994), Çocukların Yaşamında Oyunun Rolü (Çev. i. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18,92,64-68.
- CAÏLLOIS, R. (1958). *Man, Play, Games*. Paris: Librairie Gallimard.
- CANKO, Dilek M. (2014). “Bir Arkeoloğun Oyuncak Sevdası: Musa Baran Oyun ve Oyuncak Müzesi”. *Müzeler Oyunlar ve Oyuncaklar İçinde* (317-331). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- CLARKE, John, (2004), “The Sociology of Childhood”, *Childhood Studies-An Introduction*, Dominic, WYSE, (Ed.by). Blackwell Pub., USA, pp. 77-82.
- ÇABUK, Cengiz (2022). Akçaabat, Doğum Yılı 1969, Ortaokul, Şoför (ile 07.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÇAYLI, Fehim (1950). İlgin Çocuk Oyunları, Taş Oyunları ve Çeşitleri” *Türk Folklor Araştırmaları* 1(16),250-251
- ÇAYLI, Fehim (1952). İlgin Çocuk Oyunları, Top Oyunu ve Nevileri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 2(38)

- ÇEHRELİ, Engin (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1964, Lise, Gemi Personeli (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÇELEBİ, Didem Bayar (2007). “Türkiye ve Azerbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi.
- ÇELİK, Ali (2005). *Trabzon Çaykara Halk Kültürü*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- ÇEVİK, Burhanettin (2022). Eski Köy/Akçaabat, Doğum Yılı 1985, Yüksek Lisans, Kimya Öğretmeni (ile 21.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÇEVİK, Selahattin (2022). Eski Köy/Akçaabat, Doğum Yılı 1969, Lise, Emekli Memur (ile 21.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOLAK, Ali (2022). Vakfıkebir, Doğum Yılı 1969, Ön Lisans, İmam (ile 27.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÇOLAK, Semra (2022). Çarşıbaşı, Doğum Yılı 1974, Lise, Ev Hanımı (ile 27.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- DEĞİRMENCİ, Melahat (2022). Yomra, Doğum Yılı 1949, Okur Yazar, Ev Hanımı (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- DEĞİRMENCİ, Suzan (2022). Oğuzköy/Arsin, Doğum Yılı 1981, İlkokul, Ev Hanımı (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- DERVİŞOĞLU, Efnan (2020). *Türk Edebiyatında Oyun ve Oyuncak*. Ankara: Ürün Yayınları.
- DİLER, Fatih (2019). “1980 Sonrası Türkiye'de Çocukluğun Yeniden İnşası: Oyun ve Oyuncak Üzerinden Bir Okuma”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DÖNMEZ, N. B. (1992). *Oyun Kitabı*. İstanbul: Esin Yayınevi.

- DURDU, B. K. (2015). “Muğla’da Geleneksel Çocuk Oyuncakları.” *Folklor/Edebiyat*, 21(81), 47-53.
- DÜZGÜN, Ülkü Kara (2016). “Kültür Bilimlerinin Bir Şubesi Olarak Halkbilimi”. *Halkbilimi El Kitabı İçinde* (33-68). Konya: Kömen Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ELKIND, David (2011). *Oyunun Gücü*. (Çev. Demet Erol Öngen). Ankara: İmge Kitabevi
- EMİROĞLU, Kudret ve Aydın, Suavi (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ER, Melahat (2022). Ataköy/Çaykara, Doğum Yılı 1955, İlkokul, Ev Hanımı (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. (A. B. Ercilasun, A. M. Aliyev vd., Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDEM, Cemal (2022). Maçka, Doğum Yılı 1938, İlkokul, Bakırcı (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ERDİNÇLİ, İhsan (2022). "Değişim Çağında Osmanlı İstanbul'unda Oyuncaklar ve Oyun Nesneleri" *Belleten*, Vol. 86, 319-358.
- ERKAN, Serdar (2015). “Gelişim Psikolojisinde Temel Kavramlar”. Yaşar Özbay, S. Erkan (Ed.). *Eğitim Psikolojisi içinde* (ss 27-50). Ankara: Pegem Yayınları.
- GAZİMİHAL, Mahmut R. (1963). “Oyuncakçılık”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 167:3082.
- GAZİMİHAL, Mahmut R; (1955), "Çocuk Folklorunda Oyuncak Çalgılar", *Türk Folklor Araştırmaları*, 4(73), 1155-1157.
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp (1963). “Düdük Hakkında”. *Türk Folklor Araştırmaları*, S.163, ss.2973.
- GLASSİE, Henry (1972). “Folk Art”. R. M. Dorson (Ed.), *Folklore and Folklife: An Introduction*, içinde 253-280, The University of Chicago Press, Chicago.

- GOLDSTEİN, J. (1995). Aggressive Toy Play. In A. D. Pellegrini (Ed.), *The Future of Play Theory*. New York: Suny Press, 127-147.
- GOLOĞLU, Mahmut (2000). *Trabzon Tarihi*. Trabzon: Serander Yayınları.
- GORMAN, A.B. (1985). "Toys Are Us". Yale-New Haven Teachers Institute. 06. A.B.D.
- GÜDÜK, Barış (2022). Beşikdüzü, Doğum Yılı 1975, Lise, MHP İlçe Başkan Yardımcısı (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- GÜMÜŞTAŞ, AYFER (2022). Yiğitözü/Araklı, Doğum Yılı 1980, İlkokul- Ev Hanımı (ile 21.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- GÜMÜŞTAŞ, Kıymet (2022). Yiğitözü/Araklı, Doğum Yılı 1945, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 21.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- GÜNAY, Umay (1987). "Folklor nedir?" Türk Folklor Araştırmaları. S1987, s. 23-29.
- HACIOĞLU, Nadire (2022). Tonya, Doğum Yılı 1945, Okuma Yazma Yok, Ev Hanımı (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- HACISALİHOĞLU, Ayşe (2022). Çayırbağı/Düzköy, Doğum Yılı 1973, Lise, Ev Hanımı (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- Hakan Karaahmetoğlu (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1974, Lise, Esnaf (Lokantacı) (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- HATİPOĞLU, Hurisel (2015). "Folklorik Yapma Bebekçilik: Damal Örneği". I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı Tam Metin Bildiri Kitabı İçinde 727-735.
- HAYIR, Arif Hayır (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1979, Lisans, Su Ürünleri Mühendisi (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- HAYIR, Gülizar Hayır (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1964, İlkokul, Ev Hanımı (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- HAYIR, Safiye (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1959, Okur Yazar, Ev Hanımı (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- HAYIR, Yüksel Hayır (2022).- Doğum Yılı 1956, Sürmene, İlkokul, Ev Hanımı (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- HUIZİNGA, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ayrıntı Yayınları.
- İHTİYAR, Mustafa (2022). Çarşıbaşı, Doğum Yılı 1959, Lisans, İmam (ile 27.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- İNAL, Kemal (2005). “Çocuksu Masumiyetten Plastik Paradoksa Oyuncağın Kısa Tarihi”. *Kebikeç*, 19, 253-275.
- İNAN, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARAAHMETOĞLU, Ali Osman (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1958, İlkokul, Esnaf (Çaycı) (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KARAAHMETOĞLU, İsmail (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1950, Lise, Banka Emeklisi (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KARABACAK, Yavuz (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1947, İlkokul, Çay Fabrikasından Emekli (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KARADENİZ, Şermin (2022). Trabzon, Doğum Yılı 1977, İlkokul, Ev Hanımı (ile 18.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KARAGÜZEL, Ali (2022). Tonya, Doğum Yılı 1958, Ortaokul, Emekli (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KARLANKUŞ, Gülsüm (2022). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1979, İlkokul, Ev Hanımı (ile 10.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- KAY, Hilary (1993). Geçmişte ve Günümüzde Oyuncaklar. (Çev. Müge Artar). *EĞİTİM VE BİLİM*, 17(88).
- KAYSERİLİOĞLU, R.Sertaç (2010). Oyuncak. NTV Tarih. S.20, s.60-63.
- KELEŞ, Adil (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1974, Lisans, Beden Eğitimi Öğretmeni (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KESKİN, Nihat (2022). Şalpazarı, Doğum Yılı 1956, Lise, Fotoğrafçı (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KETENCİ, Ayşe (2022). Of, Doğum Yılı 1962, Lise, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KETENCİ, Hüseyin (2022). Of, Doğum Yılı 1957, Eğitim Enstitüsü Terk, Emekli (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KILIÇ, Faruk (2022). Yomra, Doğum Yılı 1968, Ortaokul, Emekli (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KILIÇ, Füsün (1994). “Eyüp Oyuncakçılığı ve İstanbul Belediyesi’nin Eyüp Oyuncakları Koleksiyonu”. Toplumsal Tarihte Çocuk içinde 132-139. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KILIÇ, Pirağa (2022). Beşikdüzü, Doğum Yılı 1965, Ortaokul, Muhtar (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KOZ, Fatma (2022). Araklı, Doğum Yılı 1960, Okur Yazar, Ev Hanımı (ile 29.05.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KÖROĞLU, Fatma (2022). Çayırbağı/Düzköy, Doğum Yılı 1950, Okuma Yazma Yok, Ev Hanımı (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KÖROĞLU, Muhittin (2022). Çayırbağı/Düzköy, Doğum Yılı 1954, İlkokul, Emekli (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- KÖSE, Zehra (2022). Çarşıbaşı, Doğum Yılı 1952, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 27.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KUL, Azize (2022). Çaykara, Doğum Yılı 1948, Okuma Var Yazma Yok, Ev Hanımı (ile 07.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KUL, Yusuf (2022). Gürsel Mahallesi/Yomra, Doğum Yılı 1964, Ortaokul, Çoban (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- KUŞ, Ayşegül (2016). Batılı Seyyah ve Araştırmacılara Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- MADRAN, Burçan (2014). “Çocukluğun Yetişkinliğe İlhamı Oyuncak Müzeleri”. Müzeler Oyunlar ve Oyuncaklar İçinde (295-309). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- METE, Fatma (2022). Of, Doğum Yılı 1931, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- NICHOLAS, David (1991). “Childhood in Medieval Europe”, Joseph M. Hawes ve N. Ray Hiner (Ed) Children in Historical And Comparative Perspective. New York: Greenwood Press.
- NIEMANN, Helmut (1991). “Oyuncağın Gelişim Tarihi”, (Çev.Bekir Onur). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Ankara. Sayı: 1.cilt: 24. s: 55-61.
- NUTKU, Özdemir (2006). *Oyun, Çocuk, Tiyatro*. İstanbul: Özgür Yayınları
- OĞUZ, M. Ö., & Ersoy, P. (2005). Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları. *Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları*.
- OĞUZ, Öcal (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Grafiker yayınları.
- OKAN AKIN, Nalan (2017). Çomakdağ ve Soğanlı Bez Bebeklerinin Estetik Değerlendirilmesi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 4(15), 2077-2084.
- ONUR, B., Çelen, N., & Artar, M. (2004). “Türkiye’de Geleneksel Oyuncaklar: Köy-Kent Karşılaştırması”. *Türkiye’de Çocuk Oyunları Araştırmalar içinde*, 131-137. Ankara: Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

- ONUR, Bekir (1992a). Tarih Boyunca Oyunlar ve Oyuncaklar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*,25(2), 365-386.
- ONUR, Bekir (1992b). *Oyuncaklı Dünya*. Ankara: Verso Yayıncılık A.Ş.
- ONUR, Bekir (2016). *Oyunlar ve Oyuncaklar Oyunun ve Oyunağın Kültürel Tarihi*. Ankara: Kalem Kitap.
- ÖKSÜZ, Ayşe (2022). Sürmene, Doğum Yılı 1976, İlkokul, Ev Hanımı (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÖKSÜZ, Melek (2005). Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış I. *Karadeniz Araştırmaları*, (5), 11-25.
- ÖKSÜZ, Melek (2006). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon. Trabzon: Serender Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2015). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Bilgesu yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2018). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu yayınları.
- ÖZBAKIR, İ. (2009). Geleneksel Türk Çocuk Oyunlarında Doğal Oyuncaklar ve Oyuncak Olmuş Hayvanlar. *Journal of World of Turks*, 1 (1), 147-162.
- ÖZDEMİR, Nebi (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Oyun ve Oyuncak Sektörü.” *Kültür Bilimi ve Yönetimi İçinde* (453-489). Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖZDERYA, Memduh (2022). Yeşilce/Araklı, Doğum Yılı 1983, Önlisans, Nalbur (ile 23.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÖZDERYA, Yusuf (2022). Yeşilce/Araklı, Doğum Yılı 1978, Lise, Nalbur (ile 23.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÖZDİN, Ömer (2022). Şalpazarı, Doğum Yılı 1963, İlkokul, Esnaf (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ÖZDOĞAN, Berka (2009). *Çocuk ve Oyun Çocuğa Oyunla Yardım*. Ankara: Anı Yayıncılık
- ÖZEN, Müzeyyen (1999). “İslam Eğitimcilerinden Bazılarına Göre Çocukta Oyun ve Oyuncak”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- ÖZHAN, Mevlüt (1997). *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü*. Ankara: Feryal Matbaası.
- ÖZHAN, Mevlüt (2005). “Çocuk Folkloru”. *Kebikeç*, Sayı: 19, Ankara, ss. 225-243.
- ÖZHAN, Mevlüt (2011). “Çocuk Oyun ve Oyuncaklarındaki Değişim ve Nedenleri”. *Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu* içinde 28-40. (09-10 Aralık 2010). Kültür ve Turizm Bakanlığı Araş. Ve Eğit. Genel Müdürlüğü
- ÖZHAN, Mevlüt. (2005). *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- ÖZKARSLI, Şirin Y. (2000). “Türk Kültüründe Tılsımlı Objeler”. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ÖZTURANLI, Gül (2014). “Seramikle Oynamak / Seramik Oyuncak”. *Müzeler Oyunlar ve Oyuncaklar İçinde* (225-238). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Temel (2021). *Trabzon’da Fetih ve Şehir*. (Ed. Temel Öztürk). Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- RICHARDSON, J. G., & Simpson, C. G. (1982}. *Children, Gender, And Social Structure: An Analysis Of The Contents Of Letters To Santa Claus*. *Child Development*, S3, 429-436.
- ROSSİE, J. P. (2005). *Children's Dolls And Doll Play: Saharan And North African Toy And Play Cultures*. Stockholm, Sweden: SITREC.
- SADE, Müteber (2022). Caferli Köyü/Vakfikebir, Doğum Yılı 1969, İlkokul, Esnaf (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SAĞLAM, Resul (2022). Yomra, Doğum Yılı 1952, İlkokul, Emekli (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SAKİN, Neval (2010). Yerel bir kültür ürünü örneği: Soğanlı bebekleri. *Folklor/Edebiyat*, (63), 179-190.
- SANCAK, Mehmet (2022). Köprübaşı, Doğum Yılı 1987, İlkokul, Şoför (ile 02.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- SARAÇ, Ahmet (2022). Beşikdüzü, Doğum Yılı 1962, Lise, Gazeteci (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARAL, Elif Közen (2022). Trabzon, Doğum Yılı 1989, Lisans, Öğretmen (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARAL, Nevin (2022). O, Doğum Yılı 1956-İlkokul, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARAL, Nurten (2022). Of, Doğum Yılı 1936, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARAL, Sever (2022). Of, Doğum Yılı 1950, İlkokul, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARAL, Sezen (2022). Of, Doğum Yılı 1972, Lise, Ev Hanımı (ile 06.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARITAŞ, Erol (2022). Maçka, Doğum Yılı 1970, İlkokul, Muhtar (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SARITAŞ, Sabriye (2022). Maçka, Doğum Yılı 1973, İlkokul, Ev Hanımı (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SAY, Erol (2022). Dernekpazarı, Doğum Yılı 1981, Lise, Nakliyecisi (ile 01.04.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SCHILLER, Friedrich (2020). *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine*. Ankara: Fol Kitabevi.
- SCOGNAMİLLO, Giovanni (1994). “Beyoğlu Oyuncakçıları”. Toplumsal Tarihte Çocuk içinde 139-144. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SERDAR, Mehmet (2022). Trabzon, Doğum Yılı 1963, İlkokul, Emekli (ile 22.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- SEVGİ, İbrahim (2022). Çarşıbaşı, Doğum Yılı 1959, Lisans, Öğretmen (ile 27.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- SORMAZ, Fulya (2011). “Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- ŞAHİN, Kazım (2022). Pınarca/Hayrat, Doğum Yılı 1959, İlkokul, İnşaat İşçisi (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- ŞARMAN, Aliye Selnur (2015). “Seferihisar Geleneksel Çocuk Oyunları ve Oyuncakları Üzerine Bir İnceleme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- ŞEN, Adem (2022). Maçka, Doğum Yılı 1957, İlkokul, Şoför (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- T.C. Trabzon Valiliği (2016). 81 İlde Kültür ve Şehir:Trabzon. İstanbul: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- TAN, Uğur (2008). “Çoklu Zekâ Kuramına Göre 3-6 Yaş Arasındaki Çocukların Yönelindikleri Oyuncakların Mesleki Eğilimleri Belirlemedeki Rolü ve Bir Model Önerisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- TEKE, Selcan G. (2019). Folklorik Bebeklerin Temsil Gücü: Elif Bebek Projesi Örneği. *Milli Folklor*, 16(123), 134-149.
- TEKİNDAG, M. C. Şehabeddin (1974). “Trabzon”. İslam Ansiklopedisi içinde, 12/1, (455-477). İstanbul: MEB Yayınları.
- TERZİ, Nazlı (2022). Araklı, Doğum Yılı 1997, Yüksek Lisans, Öğrenci (ile 19.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- TEZCAN, Mahmut (1994). *Boş Zamanlar Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TİRGİL, Osman (2022). Düzköy, Doğum Yılı 1963, Ortaokul, Serbest Meslek (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- TİRYAKİ, Mikail (2022). Akdoğan/Çaykara, Doğum Yılı 1969, Lise, İmam (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- TOPAL İsmail, BÖLÜKBAŞI Atilla (1991). *Trabzon '91*. İstanbul: Oskar Kitabevi.

- TOPUZ, Begüm (2015). “Yaratıcılık Eğitimi ve Kimlik Oluşumunda Oyuncak: Çocukta Yaratıcı Performans ve İnşacı-Eklemeci Oyun Yöntemi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- TOYGAR, Kamil; (1961), "Üregil'de Söğütten Yapılan Düdükler", Türk Folklor Araştırmaları, 7(145), 2481-2482.
- TÜRK DİL KURUMU (1998). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- USTA Veysel, SOYTÜRK Yaşar (1984). *Tarihi, Coğrafyası, Folkloru ile İlimiz Trabzon*. Trabzon: Basın Kitabevi.
- USTA, Veysel (1999). *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*. Trabzon: Serander Yayınları.
- UZUNLAR, Gönül (2022). Maçka, Doğum Yılı 1959, İlkokul, Ev Hanımı (ile 15.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- VASİLİEV, Yuriy (1993). “Sakalarda Şamanizm.” Ana Yurttan Ata Yurda Türk Dünyası, 4. Sayı, Eylül:12.
- VATANDAŞ, Saniye (2020). Oyun ve Oyuncak: Teknolojik ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun ve Oyuncanın Anlamsal ve İşlevsel Değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11 (28), 913-930.
- YEŞİLBAŞ, Abdullah (2022). Tonya, Doğum Yılı 1933, İlkokul, Emekli (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILDIRIM, Emine (2022). Sancak Köyü/Yomra, Doğum Yılı 1956, İlkokul, Ev Hanımı (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILDIRIM, Metin (2022). Yomra, Doğum Yılı 1970, İlkokul, Emekli (ile 05.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILDIZ, İlyas (2022). Pınarca/Hayrat, Doğum Yılı 1956, İlkokul, İnşaat İşçisi (ile 02.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).

- YILDIZ, Muhammet (2022). Düzköy, Doğum Yılı 1953, İlkokul, Ayakkabıcı (ile 28.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Berk (2019). “Trabzon İli Geleneksel Halk Bilgisi ve Etnografyası”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- YILMAZ, Elmas (2021). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1937, Okur Yazar Değil, Ev Hanımı (ile 28.09.2021 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Emine (2022). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1968, İlkokul, Ev Hanımı (ile 10.07.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Eşref (2022). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1976, İlkokul, Tamirci (ile 13.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Fikriye (2022). Araklı, Doğum Yılı 1950, Okuma Biliyor, Ev Hanımı (ile 13.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Fuat (2022) Araklı, Doğum Yılı 1966, Lise, İnşaat Ustası (ile 13.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Leyla (2017). “Ardahan'da Oyun ve Oyuncak”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ardahan Üniversitesi.
- YILMAZ, Mecit (2022). Yeniköy/Arsin, Doğum Yılı 1964, Lise, Cam Ustası (ile 13.02.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YILMAZ, Şaynur (2022). Yiğitözü/Araklı, Doğum Yılı 1966, İlkokul- Ev Hanımı (ile 21.03.2022 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı Fatmagül Akbaş arşivinde mevcuttur).
- YOLCU, Mehmet Ali (2013). “Çocuk Oyunları Üzerine”. Torbalı'nın Kültürel Mirası içinde 259-270. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI
TARIMSAL YATIRIMCI DANIŞMA OFİSİ (Tarimorman.Gov.Tr). (Erişim Tarihi
18.03.2022)

OYUNCAKTA YERLİ VE MİLLİ ATAĞ - Toy - Koop (Toykoop.Com) (Erişim Tarihi 19.12.2022)

YERLİ OYUNCAK ÜRETİMİ CANLANDI - Toy - Koop (Toykoop.Com) (Erişim Tarihi 19.12.2022)

Çocuk Oyuncakları | Uzm.Uğur KAYA (antalyaozelegitim.com) (Erişim Tarihi 22.04.2022)

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu

eyupoyuncakcisi.com). (Erişim Tarihi 18.06.2022)

(toykoop.com) (Erişim Tarihi 19.12.2022)

EKLER

EK 1: SÖZLÜK

Çötenek, çiten: Mısır kurutmak için kullanılan yer.

Foduk, fotuk, fosik, foytak: Çukur.

Gaful: Fındık ocağı

Garlangufa: Gelincik

Gıran: Taşlık küçük tepe

Godoş: Sap

Goğoksil, goğoksila, germeşe: Kara mürver

Gorç: İki ayaklı küçük oturak.

Ğoliya: Kara lahana, çovralık ve fasulyeden yapılan yöresel yemek.

Ğuvi: Oluk

Hardama, hartoma: Eskiden evlerin çatılarını kapatmak için kullanılan ladin ağacından yapılan tahta.

Huduş, godofla: Mısırın kabuğu

İfteri: Eğrelti otu

Kelif: Küçük ev.

Kutur: Mısır tanelerinin altındaki sert, beyaz kısım.

Mandak otu: Baldıran otu

Mene, emen: Sınır

Merek: Çayırın konulduğu yer.

Mogof, miras, mile: Misket

Morzip etmek: İnek sağma işlemi bittikten sonra yapılan sağma işlemine denir.

Oflan: Geleneksel Karadeniz evlerinin mutfaklarında bulunan ve tabak, çanak koymak için kullanılan raf.

Pisuk: Kedi

Pozonak: Topaç

Serender: Yiyecekleri muhafaza etmek için kullanılan yapı.

Tusti: Puf mantarı.

Zel, cel: Mısırın sapı.

Zuluf: Fındığın kabuğu

EK 2: FOTOĞRAF

Fotoğraf 139: Mısır atlama

Fotoğraf 140: Mısır bebek

Fotoğraf 141: Örgü saçlı mısır bebek ve dağınık saçlı mısır bebek

Fotoğraf 142: Odun bebek (Yılmaz 2019:435)

Fotoğraf 143: Fındık bebekler ve içinde ğoliya ve sarma olan pelit meyvesi

Fotoğraf 144: Düzköy bebekleri (DÜZKÖY HALK EĞİTİMİ MERKEZİ
MÜDÜRLÜĞÜ - DÜZKÖY BEBEKLERİ (tr.gg) Erişim tarihi: 01.12.2022)

Fotoğraf 145: Şalpazarı bebekleri

(<https://www.instagram.com/p/CVmTKfRoXru/?igshid=NTdlMDg3MTY=> Erişim tarihi:01.01.2022)

Fotoğraf 146: Temel ve Fadime bebek ('Temel ile Fadime' bez bebeklerde hayat buldu (aa.com.tr) Erişim taihi:01.12.2022)

Fotoğraf 147: Yöresel kıyafetli bebekler ('Temel ile Fadime' bez bebeklerde hayat buldu
(aa.com.tr) Erişim tarihi:01.12.2022)

Fotoğraf 148: Amigurimi Temel ve Fadime (<https://www.instagram.com/p/CUy71QEI-CS/?igshid=NTdlMDg3MTY=> Erişim tarihi:01.01.2022)

Fotoğraf 149: Keşan elbiseli Barbie bebekler

Fotoğraf 150: Mısır huduşundan yapılan bebekler

(<https://www.instagram.com/p/CXQAnkjsTM/?igshid=NTdlMDg3MTY=> Erişim tarihi:01.01.2022)

Fotoğraf 151: Kızılağaç yaprağından yapılmış sarma

Fotoğraf 152: Ahşap beton arabası

Fotoğraf 153: Ahşap araba

Fotoğraf 154: Ahşap araba ve ahşap gemi

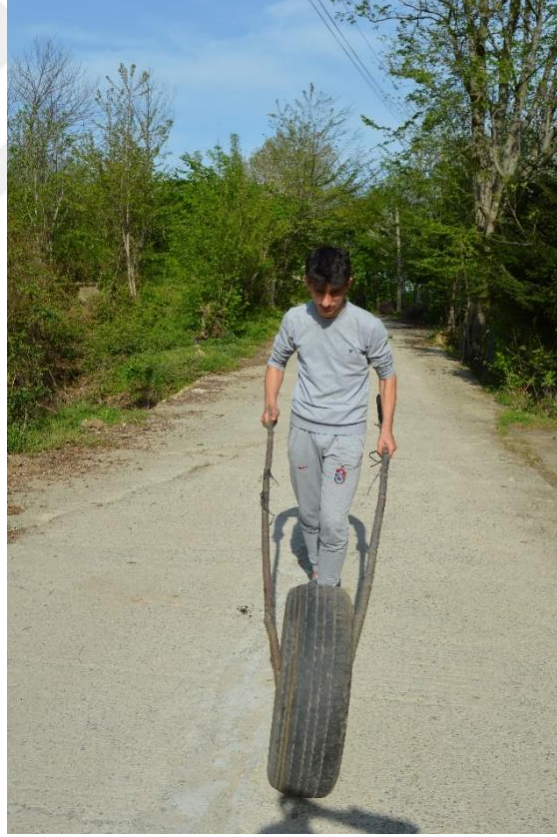
Fotoğraf 155: Ahşap gemi

Fotoğraf 156: Trabzon Şehir Müzesi'ndeki bilyali

Fotoğraf 157: Tahta araba, Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 158: Lastik araba süren çocuk

Fotoğraf 159: Minyatür bilyali

Fotoğraf 160: Ağaçtan topaçlar

Fotoğraf 161: Zurna

Fotoğraf 162: Trabzon Şehir Müzesi çocuk bölümü

Fotoğraf 163: Trabzon Şehir Müzesi'ndeki oyuncaklar

Fotoğraf 164: Çakıldak / Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 165: Kuş lastiği / Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 166: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 167: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 168: Köprübaşı Halk Eğitim Merkezi'nde verilen ahşap oyuncak kursunda üretilen oyuncakların yer aldığı katalogdan fotoğraflar

Fotoğraf 169: Oyuncak at / Dursun Ali İnan Müzesi- Uzungöl/Çaykara

Fotoğraf 170: Liğor

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı :

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, .../...../..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☐ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☐ Alıntılar dâhil
- 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: _____

Öğrenci No: _____

Anabilim Dalı: _____

Programı: _____

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... DEPARTMENT**

Date: .../.../.....

Thesis Title :

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on/...../..... for the total of pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is %.

Filtering options applied:

1. ☐ Approval and Declaration sections excluded
2. ☐ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: _____
Student No: _____
Department: _____
Program: _____

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

(Title, Name Surname, Signature)

EK 4: ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 05/02/2022 14:46
E-yr: E-35853172-300-00002019648

00002019648

Sayı : E-35853172-300-00002019648
Konu : Fatmagül AKBAŞ (Etik Komisyon İzni)

5.02.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 17.01.2022 tarihli ve E-12908312-300-00001979867 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Fatmagül AKBAŞ'ın Doç. Dr. Şirin YILMAZ** danışmanlığında hazırladığı "**Trabzon'daki Geleneksel Oyuncakların Halkbilimi Açısından İncelenmesi**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **25 Ocak 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 325F7D12-9B32-4D62-933E-C777DAD0F03A

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ha-cbys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Çağla Handan GÜL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Memur

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@ha01.kep.tr

